

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КИЧКО ІННА МИХАЙЛІВНА

УДК 343.14:343.102](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ОЧЕВИДНО НЕДОПУСТИМИМИ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І.М. Кичко**

Науковий керівник

Лук'янчиков Євгеній Дмитрович доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Кичко І.М. Визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і прикладних проблем визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні.

На основі аналізу законодавства та доктрини кримінального процесу, виокремлено відповідні історичні періоди доказового права, у кожному з яких кримінальне процесуальне законодавство зазнавало змін, зокрема й у частині еволюції такого критерію (властивості) доказів, як їх допустимість. Обґрунтовано тезу про те, що сучасний етап розвитку теорії доказування характеризується такими рисами, пов'язаними з предметом дослідження: становлення інституту недопустимості доказів в Україні в нинішній інтерпретації законодавця в КПК України 2012 р.; складнощі у судовій практиці та неоднозначність наукових підходів щодо віднесення / невіднесення окремих доказів до очевидно недопустимих; невизначеність у питанні процесуальних прав учасників судового розгляду та повноважень суду з дослідження та оцінки доказів на предмет їх очевидної недопустимості.

Зроблено висновок, що допустимість доказів є одним з найважливіших критеріїв оцінки доказів, процесуальною властивістю, яка полягає у з'ясуванні відповідності фактичних даних вимогам закону з точки зору змісту та форми, що забезпечує їх належність та достовірність, а також дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Зазначено, що докази набувають властивості допустимості при дотриманні відповідних критеріїв (умов): належного суб'єкта отримання доказів, отримання доказів з належного джерела та з дотриманням визначеного законом процесуального

порядку. Решта критеріїв допустимості – законність, надійність, системність, етична обґрунтованість тощо, є похідними від них.

Аналіз міжнародних стандартів (правил) кримінального процесу, вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ та відображених у положеннях чинного КПК України, дав можливість визначити його правові позиції у контексті відповідності доказів критерію допустимості, до яких віднесено: право на справедливий судовий розгляд; безпосередність дослідження показань, речей і документів; недопустимість показань, отриманих шляхом катування, приниження, провокацій і підбурювання; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини підозрюваного (обвинуваченого); порушення права на захист; повага до людської гідності; розумність строків; недопустимість порушення права на перехресний допит та ін. Підкреслюється, що окреслені стандарти не існують окремо один від одного, а їх комплексне застосування здатне забезпечити ефективне функціонування інституту визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні.

Наголошено, що положення про можливість визнання доказу очевидно недопустимим є додатковою гарантією винесення неупередженого рішення і реалізації права заінтересованими особами на виключення доказів, отриманих з порушенням закону, як елементу права на захист. Наведено аргументи, що очевидно недопустимими слід вважати докази, отримані шляхом істотного порушення прав людини і основоположних свобод, які мають явний і безумовний характер та не потребують додаткових процесуальних дій.

Визначено, що під час судового розгляду суд як за клопотанням визначеного у КПК України учасника кримінального провадження, так і з власної ініціативи, після змагальної процедури (безпосередня участь у дослідженні доказів, щодо яких висловлено сумнів щодо їх допустимості; наведення аргументів та заперечень щодо визнання доказу очевидно недопустимим), може прийняти одне з таких рішень: визнати доказ очевидно недопустимим у разі встановлення таких ознак, або відмовити в задоволенні

клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим.

З'ясовано, що обов'язок доказування обставин, на які вказує ініціатор клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, може бути покладений не тільки на сторони кримінального провадження, а й на потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, цивільного відповідача, представників. У зв'язку з цим, обов'язок доказування щодо належності та допустимості доказів в частині розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, доцільно відобразити в ч. 2 ст. 92 КПК України.

Звертається увага на те, що з огляду на дискрецію щодо покладення на суд обов'язку оцінити доказ з позиції його відповідності критеріям, визначеним у ч. 1 ст. 94 КПК України, у випадках очевидної недопустимості доказу, суд зобов'язаний визнавати докази такими на власний розсуд під час судового розгляду, а не під час ухвалення кінцевого судового рішення у справі, з попереднім винесенням цього питання на обговорення його учасниками. В разі коли учасник судового розгляду клопоче про надання часу на підготовку заперечень, спростування доводів протилежної сторони, наведених у клопотанні про визнання доказу очевидно недопустимим, суд повинен надати йому таку можливість.

Обґрунтовано, що відповідне рішення суду потребує розлогої аргументації із мотивуванням та зазначенням підстав очевидної недопустимості, або їх відсутності у разі відмови в задоволенні відповідного клопотання. Наслідком задоволення клопотання про очевидну недопустимість доказу є неможливість його дослідження та подальшої оцінки в кінцевому рішенні суду.

Встановлено, що у разі, якщо на переконання апелянта, виключення з матеріалів кримінального провадження відповідних доказів, визнаних судом очевидно недопустимими, потягло за собою безповоротну втрату цінної доказової інформації, значне викривлення доказової інформації, покладеної в основу кінцевого судового рішення, визначені КПК України учасники

кримінального провадження, мають право оскаржити рішення суду (вирок, ухвалу), прийняте на очевидно недопустимих доказах як таке, що спричинило невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження (п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України).

Окрему увагу присвячено порівняльному аналізу кримінального процесуального законодавства та судової практики, що склалася в країнах систем загального та континентального права. Зроблено висновок про значення для оцінки допустимості доказу відсутності чи наявності наміру у суб'єкта доказування у разі порушення ним процедури збирання доказів. Вказано, що відсутність у кримінальному процесі інших країн жорстких критеріїв недопустимості доказів, а також вичерпного переліку видів доказів та слідчих дій, створює умови для максимальної реалізації засади змагальності сторін та широкого суддівського розсуду в оцінці допустимості доказів. Такі правові приписи є перспективними для розвитку доказового права вітчизняної кримінальної процесуальної науки.

Розгляд правил недопустимості доказів за законодавством розвинених країн, спонукав до висновку, що в українському кримінальному процесі процесуальний порядок визнання доказів очевидно недопустимими, потребує певної трансформації з огляду на відсутність критеріїв віднесення доказів до такої категорії, нечіткість окремих формулювань процедурного характеру, що часто ставить під сумнів відновлення порушену незаконним обмеженням прав громадян збалансованість процесуальних можливостей учасників кримінального провадження щодо відстоювання своїх процесуальних інтересів.

Наведено аргументи щодо віднесення окремих доказів до очевидно недопустимих у кримінальному провадженні, зокрема отриманих шляхом очевидного порушення правової процедури збирання доказів неналежним суб'єктом унаслідок зміни підслідності, а також порушення гарантій адвокатської діяльності при повідомленні адвокату про підозру та під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень,

де він здійснює адвокатську діяльність, зокрема у разі зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

У дисертації також сформульовано інші висновки, пропозиції та рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни та стосуються предмета дослідження. Зокрема, аргументовано доцільність відображення у ч. 2 ст. 92 КПК України положення, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на учасника кримінального провадження, що їх надає; внесено пропозицію щодо унормування строків досудового розслідування шляхом доповнення ст. 219 КПК України частиною 2, ч. 1 ст. 284 КПК України пунктом 10, ст. 284 КПК України частиною 9 з метою унеможливлення процесуальних зловживань уповноваженими особами; обґрунтовано необхідність доповнення ст. 87 КПК України положенням щодо врахування судом неминучості виявлення доказу незалежно від порушення прав підозрюваного, в результаті чого такий доказ може бути визнаний допустимим. Розроблено процесуальний порядок визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні, відповідно до якого, за результатами розгляду клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, суд виносить ухвалу. Наведено аргументи щодо відображення відповідної процедури в окремій ст. 89¹ КПК України.

Ключові слова: дослідження доказів, оцінка доказів, допустимість доказів, очевидна недопустимість доказів, судовий розгляд, клопотання, ухвала, судочинство, правосуддя, слідчий суддя, обшук, кримінальне провадження, розслідування, кримінальна справа, адвокат, засади кримінального провадження.

SUMMARY

Kychko O.A. Recognizing evidence as manifestly inadmissible in criminal proceedings. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for gaining of a degree of the doctor of philosophy on specialty 081 «Law». – Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of theoretical and applied problems of recognizing evidence as manifestly inadmissible in criminal proceedings.

Based on the analysis of legislation and the doctrine of criminal procedure, the relevant historical periods of evidentiary law are distinguished, in each of which criminal procedural legislation has undergone changes, in particular in the evolution of such a criterion (property) of evidence as its admissibility. The thesis is substantiated that the current stage of development of the theory of evidence is characterized by the following features related to the subject of the study: the formation of the institution of inadmissibility of evidence in Ukraine in the current interpretation of the legislator in the 2012 Code of Criminal Procedure of Ukraine; difficulties in judicial practice and the ambiguity of scientific approaches to the attribution / non-attribution of certain evidence to obviously inadmissible; uncertainty in the issue of the procedural rights of participants in the trial and the powers of the court to study and evaluate evidence for its obvious inadmissibility.

It is concluded that the admissibility of evidence is one of the most important criteria for assessing evidence, a procedural property that consists in clarifying the compliance of factual data with the requirements of the law in terms of content and form, which ensures their relevance and reliability, as well as compliance with the rights and legitimate interests of the participants in criminal proceedings. It is noted that evidence acquires the property of admissibility when the relevant criteria (conditions) of the proper subject of obtaining evidence are met, obtaining evidence from an appropriate source and in compliance with the procedural order specified by law. The remaining criteria of admissibility - legality, reliability, systematicity, ethical justification, etc. - are derived from them.

Analysis of international standards (rules) of criminal procedure, developed by the case law of the ECHR and reflected in the provisions of the current Code of Criminal Procedure of Ukraine, made it possible to determine its legal positions in the context of the compliance of evidence with the admissibility criterion, which include:

the right to a fair trial; direct examination of testimonies, things and documents; inadmissibility of testimony obtained through torture, humiliation, provocation and incitement; presumption of innocence and ensuring the proof of the guilt of the suspect (accused); violation of the right to defense; respect for human dignity; reasonableness of deadlines; inadmissibility of violation of the right to cross-examination, etc. It is emphasized that the outlined standards do not exist separately from each other, and their integrated application is able to ensure the effective functioning of the institution of recognizing evidence as manifestly inadmissible in criminal proceedings.

It is emphasized that the provision on the possibility of recognizing evidence as manifestly inadmissible is an additional guarantee of making an impartial decision and exercising the right of interested persons to exclude evidence obtained in violation of the law as an element of the right to defense. Arguments are presented that evidence obtained through a significant violation of human rights and fundamental freedoms, which are of an explicit and unconditional nature and do not require additional procedural actions, should be considered manifestly inadmissible.

It is determined that during the trial, the court, both at the request of a participant in criminal proceedings specified in the Code of Criminal Procedure of Ukraine, and on its own initiative, after the adversarial procedure (direct participation in the study of evidence, in respect of which doubts have been expressed about its admissibility; presentation of arguments and objections to the recognition of evidence as obviously inadmissible), may make one of the following decisions: to recognize evidence as obviously inadmissible in the event of the establishment of such signs, or to refuse to satisfy the motion to recognize evidence as obviously inadmissible.

It has been established that the obligation to prove the circumstances indicated by the initiator of the motion to recognize evidence as obviously inadmissible may be imposed not only on the parties to the criminal proceedings, but also on the victim, the representative of the legal entity against which the proceedings are being conducted, the civil plaintiff, the civil defendant, and representatives. In this regard, the obligation to the appropriateness and admissibility of evidence in terms of the amount of

procedural costs and circumstances characterizing the accused should be reflected in Part 2 of Art. 92 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine.

It is noted that, given the discretionary nature of imposing on the court the obligation to assess evidence from the standpoint of its compliance with the criteria specified in Part 1 of Article 94 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, in cases of obvious inadmissibility of evidence, the court is obliged to recognize evidence as such at its own discretion during the trial, and not during the adoption of the final court decision in the case, with the preliminary submission of this issue for discussion by its participants. In the event that a participant in the trial requests time to prepare objections, refute the arguments of the opposing party, provided in the petition to recognize evidence as obviously inadmissible, the court must provide him with such an opportunity.

It is substantiated that the relevant court decision requires extensive reasoning with motivation and indication of the grounds for obvious inadmissibility, or their absence in the event of refusal to satisfy the relevant petition. The consequence of satisfying the petition for obvious inadmissibility of evidence is the impossibility of its study and further assessment in the final court decision.

It has been established that if, in the appellant's opinion, the exclusion from the criminal proceedings of relevant evidence, recognized by the court as obviously inadmissible, entailed an irreversible loss of valuable evidentiary information, a significant distortion of the evidentiary information that formed the basis of the final court decision, the participants in the criminal proceedings, as defined by the Code of Criminal Procedure of Ukraine, have the right to appeal the court decision (sentence, ruling) made on the basis of obviously inadmissible evidence as such, which caused the inconsistency of the court's conclusions set out in the court decision with the actual circumstances of the criminal proceedings (clause 2, part 1, article 409 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine).

Special attention is paid to the comparative analysis of criminal procedural legislation and judicial practice that has developed in the countries of the Anglo-American and continental legal systems. A conclusion is made on the significance for

assessing the admissibility of evidence of the absence or presence of intent on the part of the subject of evidence in the event of his violation of the procedure for collecting evidence. It is indicated that the absence of strict criteria for the inadmissibility of evidence in the criminal proceedings of other countries, as well as an exhaustive list of types of evidence and investigative actions, creates conditions for the maximum implementation of the principle of adversarial nature of the parties and broad judicial discretion in assessing the admissibility of evidence. Such legal provisions are promising for the development of evidentiary law in domestic criminal procedural science.

Consideration of the rules for the inadmissibility of evidence under the legislation of developed countries led to the conclusion that in the Ukrainian criminal proceedings the procedural order for recognizing evidence as obviously inadmissible requires some transformation due to the lack of criteria for classifying evidence as such, the vagueness of certain formulations of a procedural nature, which often calls into question the restoration of the balance of procedural opportunities of participants in criminal proceedings, violated by illegal restrictions on the rights of citizens, to defend their procedural interests.

Arguments are given regarding the classification of certain evidence as obviously inadmissible in criminal proceedings, in particular, obtained through an obvious violation of the legal procedure for collecting evidence by an improper subject due to a change in the subject of investigation, as well as violation of the guarantees of advocacy when informing the advocate of suspicion and during a search or inspection of the advocate's home, other property, premises where he practices advocacy, in particular in the event of suspension of the right to practice advocacy.

The dissertation also formulates other conclusions, proposals and recommendations that meet the requirements of scientific novelty and relate to the subject of the study. In particular, the expediency of reflecting in Part 2 of Article 92 of the Criminal Procedure Code of Ukraine the provision that the obligation to prove the relevance and admissibility of evidence, data on the amount of procedural costs and circumstances characterizing the accused, is imposed on the participant in criminal

proceedings who provides them is argued; a proposal is made to normalize the terms of pre-trial investigation by supplementing Article 219 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with Part 2, Part 1 of Article 284 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, paragraph 10, Art. 284 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine, part 9, in order to prevent procedural abuses by authorized persons; the need to supplement Art. 87 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine with a provision on the court taking into account the inevitability of the discovery of evidence regardless of the violation of the rights of the suspect, as a result of which such evidence may be recognized as admissible, is substantiated. A procedural procedure for declaring evidence obviously inadmissible in criminal proceedings has been developed, according to which, based on the results of consideration of the petition for declaring evidence obviously inadmissible, the court issues a ruling. Arguments are given for reflecting the relevant procedure in a separate Article 89¹ of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: evidence examination, evidence evaluation, admissibility of evidence, obvious inadmissibility of evidence, trial, motion, ruling, judicial proceedings, justice, investigating judge, search, criminal proceedings, investigation, criminal case, lawyer, principles of criminal proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тецька І.М. (Кичко), Лук'янчиков Є.Д. Проблемні питання допустимості доказів щодо проступків після закінчення строків досудового розслідування. *Науковий вісник УжНУ. Серія "Право".* Вип. 79(5). 2023. С. 256–261. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.39>.
2. Тецька І.М. (Кичко), Лук'янчиков Є.Д. Проблемні питання допустимості доказів при визначенні або зміні підслідності прокурором. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 3. С. 251–257. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-3-251-257>.
3. Тецька І. М. (Кичко) Сучасний стан наукових досліджень оцінки доказів з позиції їх відповідності критерію допустимості. *Європейський правничий часопис.* Київ: Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2024. Вип. 3. С. 120-126. <https://doi.org/10.536919/3041-1149.3.2024.120-126>.
4. Kychko I.M. International standards for recognition of evidence inadmissible in criminal proceedings. *Наукові перспективи.* 2024. Вип. 11(53). С. 822-833. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)-822-833](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-822-833).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Тецька І.М. (Кичко) Встановлення та визнання очевидно недопустимих доказів під час судового розгляду як гарантія дотримання засад кримінального провадження. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку.* Міжнародна науково-практична конференція м. Київ, Україна. (9 грудня 2022). Київ, 2022. С. 317–319.
6. Тецька І.М. (Кичко) Закриття кримінального провадження щодо проступків за закінченням строків досудового розслідування на підставі ухвали слідчого судді. *Modern methods for the development of science. Abstracts of I*

International Scientific and Practical Conference Haifa, Israel (January 09 – 11, 2023). С. 118–123. «<https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/01/MODERN-METHODS-FOR-THE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE.pdf>

7. Тецька І. (Кичко) Незаконне здійснення повідомлення про підозру адвокату в разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України: матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу* (Київ, 27 жовт. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 336–338.

8. Тецька І. (Кичко) Недопустимість доказів при вилученні майна під час обшуку у адвоката у разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності. *Військові кримінальні правопорушення та особливості їх розслідування* : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (26 січня 2024 року). Київ : НаУКМА, 2024. С. 133–137.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	27
1.1. Генеза нормативних основ та теоретичних уявлень про допустимість доказів у кримінальному процесі.....	27
1.2. Сутність та критерії допустимості доказів у кримінальному процесі.....	51
1.3. Міжнародні стандарти визнання доказів такими, що відповідають критерію допустимості у кримінальному провадженні	75
Висновки до розділу 1	107
РОЗДІЛ 2. ПІДСТАВИ, ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ОЧЕВИДНО НЕДОПУСТИМИМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	111
2.1. Очевидна недопустимість як критерій оцінки доказів.....	111
2.2. Процесуальний порядок та правові наслідки визнання доказу очевидно недопустимим.....	124
Висновки до розділу 2	155
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ОЧЕВИДНО НЕДОПУСТИМИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	158
3.1. Зарубіжний досвід визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні.....	158
3.2. Перспективи визнання очевидної недопустимості доказів у кримінальному процесі	177
Висновки до розділу 3	198

ВИСНОВКИ.....	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
ДОДАТКИ.....	246

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

гл. – глава

ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини

ЄРАУ – Єдиний реєстр адвокатів України

ЄРДР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – оперативно-розшукові заходи

п. – пункт

СБУ – Служба безпеки України

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інститут доказування, будучи ядром кримінального судочинства, завжди привертав до себе увагу вчених-процесуалістів, проте наразі багато питань доказової діяльності залишаються невирішеними через відсутність їх належного законодавчого регулювання та єдиної інтерпретації суб'єктами доказування. Одним з таких питань є допустимість доказів, забезпечення якої є важливим завданням кримінального судочинства та гарантією від незаконного та необґрунтованого кримінального переслідування.

Допустимість – один із ключових та легально визначених критеріїв оцінки доказів. Будучи «мірилом» юридичної сили будь-якого доказу, критерій допустимості регламентований ст. 84-90 КПК України. Недопустимість та очевидна недопустимість доказу, тобто отримання певних відомостей в порядку, не встановленому КПК України, позбавляє їх будь-якого доказового значення. Відсутність у таких відомостей юридичної сили означає, що вони не можуть бути покладені в основу прийняття процесуальних рішень.

Виходячи з системного зіставлення регламентації критерію допустимості доказів у різних галузях вітчизняного процесуального законодавства, видається, що саме кримінальний процесуальний закон закладає у допустимість доказів унікальний зміст. Таке твердження закономірне через те, що кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають через необхідність держави реагувати на кожне порушення кримінального закону, тісно переплітаються із захистом прав та свобод тих осіб, які стають учасниками зазначених відносин. Насамперед – це потерпілий та підозрюваний (обвинувачений). До того ж, кримінальне судочинство відповідно до ст. 2 КПК України має своїм призначенням захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто

вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Для реалізації цього завдання в КПК України закріплені як засади кримінального провадження, так і окремі кримінальні процесуальні норми, що сприяють захисту прав і свобод.

Основне законодавче закріплення, пов'язане з недопустимими доказами, здійснене в ст. 87-89 КПК України, не містить ефективних механізмів визнання доказів очевидно недопустимими. Крім того, до дефектів українського доказового права слід віднести те, що в чинному процесуальному законодавстві не врегульовано права учасників судового провадження на заявлення клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими під час судового розгляду, а також виникають дискусії щодо переліку суб'єктів ініціювання означеного питання в суді. Крім того, непоодинокими є випадки істотного порушення уповноваженими органами процедури збирання доказів неналежним суб'єктом унаслідок зміни підслідності, а також гарантій адвокатської діяльності при повідомленні адвокату про підозру та під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, та ін.

Зважаючи на перераховані вище проблеми та законодавчі зміни, окремі аспекти діяльності з визнання доказів очевидно недопустимими мають бути належним чином розкриті з позицій науки кримінального процесу.

Проблеми допустимості як критерію доказів у кримінальному процесі на фундаментальному рівні були об'єктом досліджень Ю.П. Аленіна, П. Андрушка, В.Д. Басая, В.Д. Берназа, В.В. Вапнярчука, В.І. Галагана, І.В. Гловюк, В.Г. Гончаренка, І.В. Гори, Ю.М. Грошевого, Є.В. Дехтярьова, В.Г. Дрозд, В.С. Зеленецького, О.В. Капліної, М.П. Климчук, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Маляренка, В.А. Мисливого, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, В.В. Назарова, В.Т. Нора,

А.А. Павлишина, Д.П. Письменного, М.А. Погорецького, К.Л. Попова, Н.В. Сибільової, С.М. Стахівського, О.В. Таран, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, Ж.В. Удовенко, В.П. Шибіки, О.Г. Шило, М.Є. Шумила, О.Г. Яновської та ін.

Відзначаючи велику теоретичну цінність і практичну значущість вказаних досліджень для теорії доказування, слід звернути увагу на те, що окремі з них втратили свою актуальність у зв'язку з ухваленням у 2012 р. нового КПК України. Водночас, до сих пір породжують дискусії в наукових колах та неоднозначність правозастосування питання з'ясування змісту поняття «допустимість доказів» та її критеріїв, розмежування «недопустимих» та «очевидно недопустимих» доказів, визначення механізму реалізації своїх прав учасниками кримінального провадження у зв'язку з ініціюванням питання про визнання доказів очевидно недопустимими, визнанням їх такими та ін.

Свідченням цьому є численні комплексні наукові праці присвячені зазначеним та дотичним питанням. Зокрема, це дисертації Н.М. Басай «Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки» (2012), В.В. Тютюнника «Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду» (2015), І.Л. Чупрікової «Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу (2015), О.С. Осетрової «Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні» (2016), І.Ю. Кайло «Допустимість доказів у кримінальному процесі України» (2016), А.В. Панової «Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні» (2016), В.А. Смирнова «Допустимість як критерій оцінки доказів у кримінальному провадженні» (2021).

Водночас у теорії доказування та у практичній діяльності правоохоронних органів, адвокатури та органів юстиції невирішеними залишається багато питань теоретико-прикладного характеру, що підкреслює важливість дослідження з урахуванням чинного кримінального процесуального законодавства особливостей встановлення та визнання доказів очевидно недопустимими як,

гарантії дотримання засад кримінального провадження. Зазначені обставини й зумовлюють вибір теми дослідження, його спрямованість і зміст, викликають необхідність перегляду, уточнення та вироблення нових адекватних механізмів визнання доказів очевидно недопустимими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано з урахуванням: Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року №119/2021). Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права «Правове забезпечення сталого розвитку» (реєстраційний номер 0118U100325). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» від 30 листопада 2021 року (протокол № 4), внесено до переліку тем дисертаційних досліджень з юридичних наук, та перезатверджено на засіданні Вченої ради Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» від 26 лютого 2025 року (протокол № 8).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є – на основі комплексного вивчення підстав, процесуального порядку і правових наслідків визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні, розроблення та формулювання науково обґрунтованих практичних і методичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *завдання*:

- з'ясувати генезу та сучасний стан наукових досліджень допустимості та процедури визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному процесі;
- здійснити системний аналіз сутності та критеріїв допустимості доказів у кримінальному провадженні;

- окреслити міжнародні стандарти кримінального процесу, пов'язані з реалізацією концепту «очевидної недопустимості доказів»;
- охарактеризувати очевидну недопустимість як критерій оцінки доказів у кримінальному провадженні;
- конкретизувати процесуальний порядок та правові наслідки визнання доказу очевидно недопустимим;
- визначити особливості унормування процедури визнання доказів недопустимими за законодавством зарубіжних країн;
- обґрунтувати перспективи визнання окремих доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються в процесі застосування законодавчих положень, якими врегульовано питання очевидної недопустимості доказів.

Предмет дослідження – визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Основою дослідження є комплексне використання сукупності методів і прийомів наукового пізнання, що дозволило здійснити системний аналіз процесуального порядку визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні. З урахуванням специфіки теми, мети і завдань дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання соціально-правових явищ, зокрема, *діалектичний*, а також *методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції* – при постановці завдань дослідження у динаміці та взаємозв'язку, для поглиблення понятійного апарату та з'ясування сутності допустимості, обґрунтування підстав, процесуального порядку і правових наслідків визнання доказів очевидно недопустимими (розділи 1–3); *історико-правовий* – під час генези дослідження нормативних основ та стану наукових досліджень щодо оцінки доказів з точки зору їх допустимості у кримінальному процесі (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – покладено в основу виокремлення критеріїв допустимості, очевидної недопустимості доказів (підрозділ 2.1); *формально-логічний* – при дослідженні

змісту норм чинного КПК, які регламентують інститут допустимості доказів та ухвалення вироку у кримінальному провадженні (підрозділ 1.2); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення й уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2); *типологічний* – під час виділення каталогу очевидно недопустимих доказів під час судового розгляду (підрозділ 1.2); *функціональний та системний* – з метою виявлення прогалин та суперечностей в нормативно-правових актах і внесення пропозицій для удосконалення законодавства, а також для формулювання висновків з питань, які висвітлюються в дисертації (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *порівняльно-правовий* – при зіставленні норм чинного КПК України з процесуальним законодавством інших країн в частині унормування правовідносин, пов'язаних з інститутом допустимості доказів у кримінальному провадженні (підрозділ 1.2); *статистичний* – під час аналізу та узагальнення емпіричної бази (вивчених кримінальних проваджень, результатів анкетування, практики ухвалення вироків) (розділи 1–3); *соціологічний та прогностичний* – для підтвердження наукових висновків результатами опитування прокурорів, слідчих Національної поліції України, суддів та адвокатів (розділи 1–3). Системне використання зазначених методів уможливило здійснення комплексного та ґрунтовного наукового дослідження визнання доказів очевидно недопустимими під час судового розгляду як гарантії дотримання засад кримінального провадження та отримання переконливих і достовірних наукових результатів.

Нормативно-правову й інформаційну основу дисертації склали: Конституція України; міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; рішення ЄСПЛ; рішення Конституційного Суду України; КПК України; закони й підзаконні нормативно-правові акти України; законодавство іноземних країн.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження складають: систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора за період 2019–2024 рр.; результати вивчення матеріалів 182 кримінальних проваджень, у яких допущено порушення прав людини і основоположних свобод

в 2015–2024 рр. у різних регіонах України; узагальнені дані анкетувань 284 респондентів (слідчих – 63; суддів – 82, прокурорів – 68; адвокатів – 71) з м. Києва, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Рівненської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької областей; огляди судово-слідчої практики; офіційні дані Державної служби статистики України; довідкові видання та інші, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за змістом розглянутих питань дисертація є першим спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та прикладних аспектів, зокрема:

вперше:

- розроблено процесуальний порядок визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні, відповідно до якого, за результатами розгляду клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими суд, виносить ухвалу, та наведено аргументи щодо відображення його в окремій ст. 89¹ КПК України;

- обґрунтовано доцільність визнання цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників суб'єктами права подання клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими в частині, що стосується цивільного позову;

- розроблено положення щодо виділення таких етапів (стадій) здійснення процедури визнання доказів очевидно недопустимими в судовому порядку, як: ініціювання визнання очевидної недопустимості доказів; розгляд питання про очевидну недопустимість доказів; прийняття рішення про очевидну недопустимість доказів; наслідки визнання доказів недопустимими; оскарження остаточного рішення в порядку п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України;

- обґрунтовано положення про те, що ініціювання питання щодо визнання доказу очевидно недопустимим можливе виключно на стадії судового розгляду, із покладенням обов'язку доведення відповідних обставин на суб'єкта, який подав вклопотання;

удосконалено:

- наукові положення, які характеризують генезу стану досліджень з оцінки доказів у кримінальному провадженні, а також періодизацію історичних етапів розвитку означеного інституту (виокремлено історичні етапи еволюції такого критерію (властивості) доказів, як їх допустимість: період Київської Русі; періоди перебування українських земель під владою Литви і Польщі та Гетьманщини; дореволюційний (1896-1917 рр.); радянський (1918-1991 рр.); перехідний (1991-2012 рр.); сучасний (2012 рр. – по сьогоднішній день);
- процесуальний механізм визнання доказів очевидно недопустимими шляхом визначення обов'язку суду ухвалювати відповідне рішення під час судового розгляду (а не тільки в кінцевому рішенні), із обов'язковим обговоренням питання учасниками провадження та належним мотивуванням;
- аргументи на підтвердження думки про те, що очевидна недопустимість може бути встановлена під час дослідження доказів в суді за ініціативою суду, який наділений дискреційними повноваженнями щодо цього питання;
- порядок надання судом учаснику судового розгляду, який звернувся з клопотанням про визнання доказу очевидно недопустимим, часу для підготовки заперечень або спростування доводів протилежної сторони;
- обґрунтування необхідності доповнення ст. 87 КПК України положенням щодо врахування судом неминучості виявлення доказу незалежно від порушення прав підозрюваного, в результаті чого такий доказ може бути визнаний допустимим;

дістали подальший розвиток:

- тлумачення міжнародних стандартів кримінального процесу, вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ та відображених у положеннях чинного КПК України в контексті відповідності доказів критерію допустимості, до яких віднесено: право на справедливий судовий розгляд; рівність перед законом і судом; безпосередність дослідження показань, речей

і документів; недопустимість показань, отриманих шляхом катування, приниження, провокацій та ін.;

- наукові підходи щодо обов'язку доказування обставин, на які вказує ініціатор клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, саме на нього під час розгляду такого клопотання по суті;

- обґрунтування тези про те, що очевидно недопустимими слід вважати докази, отримані шляхом істотного порушення прав людини і основоположних свобод, закріплених в КПК України, які мають явний і безумовний характер, а їх з'ясування не потребує проведення додаткових процесуальних дій;

- підходи щодо визнання судом очевидно недопустимими доказів, отриманих: з порушенням строків досудового розслідування; неналежним суб'єктом унаслідок зміни підслідності; з порушенням гарантій адвокатської діяльності при повідомленні адвокату про підозру та при проведенні обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність; в умовах воєнного стану без обґрунтування прокурором об'єктивної неможливості слідчим суддею виконати свої контрольні повноваження під час досудового розслідування;

- теоретичні і практичні рекомендації щодо використання досвіду країн систем загального та континентального права щодо критеріїв визнання доказів очевидно недопустимими для максимальної реалізації засади змагальності сторін та широкого суддівського розсуду в оцінці допустимості доказів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані за результатами дослідження положення і висновки впроваджено та може бути використано у:

- *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України та інших нормативно-правових актів щодо забезпечення допустимості доказів у кримінальному провадженні;

- *науковій діяльності* – для удосконалення методологічних та

практичних досліджень в галузі кримінального процесу (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ № 201-нд від 16.12.2024 р.);

Апробація результатів дисертації. Ключові теоретичні положення, рекомендації та висновки, які закріплені в дисертації, були обговорені на засіданні кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Основні положення та висновки дисертації оприлюднено у виступах автора на науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку» (м. Київ, 9 грудня 2022 р.); «Modern methods for the development of science. Abstracts of I International Scientific and Practical Conference» (м. Хайфа (Ізраїль), 9-11 січня 2023 р.); «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (м. Київ, 27 жовтня 2023 р.); «Військові кримінальні правопорушення та особливості їх розслідування» (м. Київ, 26 січня 2024 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у восьми наукових публікаціях, з яких – чотирі наукові статті, опублікованих у фахових наукових виданнях, а також тези чотирьох наукових доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (355 найменувань на 273 сторінках) та 4 додатків на 29 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 273 сторінки, з яких основний текст – 193 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇХ ДОПУСТИМОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Генеза нормативних основ та теоретичних уявлень про допустимість доказів у кримінальному процесі

Нормами чинного законодавства України передбачено, що кримінальне провадження спрямоване на захист індивіда, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, що забезпечується шляхом виконання певних завдань, зокрема, завдяки оперативному, всебічному та неупередженому розслідуванню і судовому розгляду [92]. Водночас доказ є основою для винесення будь-якого процесуального рішення у кримінальному провадженні, адже саме він забезпечує зв'язок між подією кримінального правопорушення та сприйняттям її слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом. Процес доказування є сутністю кримінально-процесуальної діяльності як на етапі досудового розслідування, так і під час судового розгляду [101, с. 18].

Дослідження генези та сучасного стану інституту доказів, можливостей та особливостей їх використання у кримінальному провадженні, відповідності їх такій властивості, як допустимість, завжди буде викликати науковий інтерес. В умовах реформування кримінального процесу України, з'ясування означених питань набуває особливої актуальності, адже може сприяти розробці та впровадженню нових, більш ефективних методів доказування, які відповідають потребам сучасного суспільства.

Про актуальність зазначених питань свідчать й емпіричні дані. Зокрема, за результатами опитування слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів, у 78 % з них виникають складнощі у застосуванні інституту очевидної недопустимості доказів у кримінальному провадженні; жодних проблем не виникало лише у 22 %

респондентів (Додаток А).

Під генезою доказової діяльності в кримінальному провадженні слід розуміти історичний процес виникнення та розвитку системи доказування у кримінальному судочинстві, який охоплює певний часовий відтинок, протягом якого на землях сучасної України формувалися принципи, правила та методи збирання, оцінки та використання доказів для встановлення обставин кримінально караного діяння. Вагоме місце у цьому процесі займає «ставлення» українського суспільства у різні періоди його існування до допустимості доказів та процедури визнання їх недопустимими.

Насамперед зазначимо, що при дослідженні теоретичних уявлень про допустимість / недопустимість доказів у кримінальному провадженні, слід враховувати те, що Україна тривалий час була у складі територіальних і державно-політичних утворень інших держав, значна кількість її інститутів, включаючи законодавство та практику протидії злочинності були подібними інститутам таких держав того часу як: Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Радянського Союзу тощо [10, с. 244–245].

З огляду на це, простежити процес формування уявлень держави про можливість використання тих чи інших фактичних даних у доказуванні, зокрема поглядів на таку ознаку доказів, як допустимість, можливо в аспекті усталеного в науковій літературі підходу до таких основних історико-правових етапів державності, як: 1) Київської Русі; 2) перебування українських земель під владою Литви та Польщі, а також Гетьманщини; 3) дореволюційний (1896-1917 рр.); 4) радянський (1917-1991 рр.); 5) перехідний (1991-2011 рр.); 6) сучасний (2012 рр. – по сьогоднішній день). У кожному з окреслених історичних етапів кримінальне процесуальне законодавство зазнавало змін, зокрема й у частині еволюції такого критерію (властивості) доказів, як їх допустимість.

У добу Київської Русі кримінальний і цивільний процес не були відокремлені один від одного, оскільки в обох панував приватно-правовий принцип. Головним у тогочасному процесі було обвинувачення, без якого не могло бути розпочато провадження у справі. Водночас були присутні й риси

змагального судочинства, тобто змагання рівноправних сторін перед незалежним від них судом. З цього приводу науковці зазначають, що звичайно, не йдеться про подання доказів у його сучасному розумінні. У Київській Русі використовувалися такі види судових доказів: особисте зізнання, свідчення певної кількості «послухів і видоків» для зняття обвинувачення, речові докази, «суди божі». Доказами могли бути також сліди побоїв, знайдені у підозрюваного вкрадені речі, знайдення трупа на території громади та інше [67, с. 45; 68, с. 88]. Викладене вказує на закладення у той час підвалин доказового права, зокрема допустимості доказів у судовому процесі Київської Русі.

З огляду на приватно-обвинувальний характер процесу, закріплений у Руській Правді, доказування на основі свідчень здійснювалося виключно сторонами. Роль суду зводилася до вимоги подання необхідних доказів у відповідних випадках та контролю за цим процесом. Позивач і відповідач самостійно надавали докази, головним чином забезпечуючи присутність у суді свідків-очевидців, які підтверджували обставини справи, або свідків-очисників (послухів), чия участь допомагала звинуваченій стороні виправдатися. Подавалися речові докази, обов'язково вимагалися показання свідків.

Таким чином, до основних ознак формування інституту доказів в період Київської Русі, слід віднести: базування правових норм до прийняття «Руської Правди» на звичаях, які регулювали різні аспекти життя, включаючи доказування; сторони самостійно збирали та надавали докази; пасивна роль суду у процесі доказування та прийняття рішення за результатами розгляду поданих сторонами доказів; відсутність чіткої регламентації порядку збирання та оцінки доказів; допускалися необґрунтовані та ненаукові методи доказування, такі як «суди божі»; використовувалися церковні норми та правила доказування.

Після розпаду Київської Русі, у часи перебування українських земель під владою Литви та Польщі, основними джерелами, що регулювали тогочасні процесуальні відносини, були Судебник Казимира 1468 р. і Литовські статuti 1529, 1566 та 1568 рр., підґрунтям для підготовки яких стала «Руська Правда», звичаєве українське, литовське, білоруське і польське право, відповідна судова

практика та різноманітні судівники [103, с. 30]. Зазвичай судочинство розпочиналося за заявою заінтересованої сторони – потерпілого або його родичів. Водночас, щодо найтяжчих злочинів слідство і суд були обов'язковими незалежно від заяви сторони [68, с. 200].

Слід зазначити, що у всіх трьох статутах була передбачена своєрідна система джерел доказів. Вона, зокрема, включала такі докази: показання свідків, присяга та речові докази («поличне»). Їх поділяли на достатні (письмові документи, власне зізнання, впіймання з речовими доказами на місці злочину і показання свідків) та недостатні (особа, знайдена у чесної людини в наслідок обшуку у приміщенні, в якому були двері чи вікно; показання одного чи двох свідків; присяга і докази за результатами «гоніння сліду») [304, с. 282]. Найбільшої доказової сили набувало подання сторонами письмових доказів, які поділялися на публічні і приватні [101, с. 377].

Таким чином, формування інституту доказів у період перебування українських земель під владою Литви та Польщі характеризувалося переходом до розшукового процесу, визначенням законодавчо системи доказів, регламентацією порядку збирання та оцінки доказів, поширенням письмових доказів, поділом доказів на «повні» та «неповні», збереженням змагальних елементів у судовому процесі. Аналіз описаних історичних джерел права вказує на те, що в цей історичний період простежуються окремі ознаки вимог, які включаються в сучасне розуміння поняття такої властивості доказів у кримінальному процесі, як допустимість.

Доба Гетьманщини успадкувала основні риси процесуального права попереднього історичного періоду, тому сама система доказів мало відрізнялася від тієї, що існувала у литовсько-польську добу, традиційно застосовувалось магдебурзьке право, Саксонське зерцало, діяли також Литовські статuti в різних редакціях [63]. Під тиском російського самодержавства на початку XVIII століття почали вноситися зміни у процес судочинства, що однак, не мало суттєвого впливу на успішне функціонування змагального процесу [271, с. 10]. Визначальною пам'яткою доказового права зазначеного періоду були «Права, за

якими судиться малоросійський народ» 1743 року [209, с. 9].

У 1715 році в російській імперії було видане «Краткое изображение процессов либо судебных тяжб», яке вперше на нормативному рівні закріпило положення щодо допустимості доказів та процедури визнання їх недопустимими. Зокрема, у другій частині процесу «Краткого изображения процессов либо судебных тяжб» зазначалося, що у випадку, коли докази будуть відповідати встановленим вимогам (доказ наданий добровільно в суді та повинен бути достовірним), то тільки тоді суд може винести вирок по справі. Як слушно з цього приводу зазначає Н.М. Басай, по суті, дана норма встановлювала допустимість доказів у кримінальному процесі. З іншого боку, даним джерелом права встановлювалися і випадки визнання доказів недопустимими. Зокрема вважалося, що докази, які були отримані від осіб, визнаних недієздатними, завідомо неправдиві докази, отримані з порушенням присяги, тощо, – визнавалися недопустимими. Аналогічні положення стосувалися і допустимості письмових доказів у кримінальному процесі та випадків, коли вони визнавалися недопустимими з точки зору їх сучасного розуміння [9, с. 18].

Книга друга «Про судочинство за злочинами» Зводу законів Російської імперії від 01.01.1835 р., визначала умови допустимості показань певної категорії свідків. Недопустимими визнавалися показання, отримані від: малолітніх осіб віком до 15 років, позбавлених честі і прав, перелюбників, осіб, які таємно псували межові знаки, іноземців, поведінка яких була невідома суду, розкольників, тощо. Обвинувальний вирок суду виносився тільки на підставі прямих (досконалих) доказів, а в окремих випадках – певна кількість непрямих (недосконалих) доказів у своїй сукупності утворювали досконалий доказ [130, с. 57-58].

У Зведенні Законів Російської імперії 1857 р. доказам було присвячено окремий розділ (ст. 304-348). Серед іншого визначались межі компетенції державних органів, права і обов'язки підданих, унормовувалась процедура судочинства, зокрема правила доказової діяльності та окремі аспекти оцінки доказів судом.

На розвиток доказового права в Україні суттєво вплинули судові реформи. Однією з найпослідовніших та найглибших з них є Судова реформа 1864 р. Так, Статут кримінального судочинства, прийнятий у цьому році, хоча й не містив окремої глави, яка б унормовувала поняття доказів, їх видів та ознак (властивостей) і вимог до них, проте включав положення, що зобов'язували розглядати справи відповідно до точного змісту чинних законів (ст. 12). Він регламентував порядок проведення слідчих дій, збору та зберігання речових доказів (ст. 371–376), недотримання якого могло стати підставою для скасування остаточних вироків (п. п. 1, 2 ст. 912). Крім того Статут встановлював умови, за яких протокол огляду втрачав «законну достовірність» (ст. 688), забороняв допитувати певних осіб як свідків (ст. 704–709) та передбачав можливість встановлення віку неповнолітнього лише на підставі чітко встановлених джерел доказів (ст. 413) тощо. З іншого боку, допустимість доказів у окремих випадках, обмежувалася приписами Статуту кримінального судочинства, які охороняли державні інтереси, інтереси церкви, лікарську таємницю тощо (ст. 93, 704) [13, с. 97]. Крім того, всі фактичні дані мали однакове доказове значення при умові їх взаємозв'язку та дотриманні вимог допустимості, а більша чи менша ступінь їх переконливості, доказової сили, спричиняла спрощення або ускладнення розгляду кримінальних справ [9, с. 21].

Зазначимо, що розробниками Статуту кримінального судочинства було напрацьовано та включено до його проєкту 16 правил оцінки доказів, спрямованих допомогти суддям та присяжним засідателям розглядати складні кримінальні справи та об'єктивно приймати правильне рішення за сукупністю доказів у справі. Окремі з цих положень стосувалися допустимості доказів, а саме: не визнавалися допустимими показання підсудного щодо визнання своєї вини, а також показання свідків, якщо вони надані ними не в суді, а на попередньому слідстві за відсутності при цьому інших осіб; зізнання підсудного, а також показання свідків повинні визнаватися недопустимими, якщо вони були вимушеними, у зв'язку із насильством, погрозами, обіцянками, хитрощами тощо; недопустимими були докази, які базувались на здогадках, чутках від інших осіб,

а також якщо свідок мав тілесні та розумові вади, у зв'язку з чим він не мав уявлення про предмет свідчень [173, с. 184]. Проте зазначені напрацювання були проігноровані при затвердженні остаточного варіанту Статуту.

Загалом можемо констатувати, що перерахованими нормативно-правовими актами визначалась процедура збирання та фіксації доказів, деталізувався і посилювався контроль за її дотриманням, формальна оцінка доказів судом змінилась вільною.

Варто підкреслити, що впровадження в життя Судової реформи 1864 р. обумовило розвиток юридичної науки, здобутками якої стала поява численних праць, присвячених судовій реформі в цілому, найважливішим її складовим, зокрема, кримінальному судочинству у тому числі [130, с. 60]. Зокрема, аналізуючи допустимість доказів у об'єднаному цивільному та кримінальному процесах, Д.Г. Тальберг зазначав, що як процесуальна сторона цивільний позивач може користуватися не тільки доказами, які допускаються в кримінальному судочинстві, але й доказами, які виражають сутність цивільного процесу [279, с. 8]. Вже тоді окремими науковцями досліджувались особливості формування переконання судді на підставі відповідності доказів таким властивостям, як достовірність, допустимість та достатність [200, с. 303].

Однією з перших концептуальних праць з теорії доказування слід вважати науковий трактат І. Бентама «Обґрунтування судових доказів», у якому здійснено аналіз правового режиму дослідження доказів у суді, зокрема й обвинувальних та виправдувальних доказів, вказано на визначальну роль судді в їх оцінці [13]. Досліджуючи поділ доказів на досконалі та недосконалі, І. Бентам, зазначав: якщо недосконалість стосується допустимості доказу, то вона (допустимість або недопустимість) впливає або з джерела, з якого він одержаний, або з форми, у якій він переданий [13, с. 16-17].

Хоча процесуалісти того часу не визначали ознаки доказів, не відрізняли їх властивостей та послуговувались різною термінологією (ненадійний, невизначений, неналежний, підозрілий доказ, сила доказів, негідне джерело достовірності тощо), однак саме вони заклали фундамент, на якому побудована

теорія доказів у кримінальному судочинстві. Процесуалісти того часу прагнули сформулювати наукове уявлення про докази, напрацювати правила їхньої допустимості та надати суддям інструменти для оцінки доказів, які б сприяли ухваленню законних і аргументованих рішень [297, с. 23]. При цьому, якщо акцентувати увагу на питаннях оцінки доказів, то тогочасними науковцями здебільшого досліджувалась така їх властивість, як достовірність та можливість їх використання у кримінальному процесі.

Інститут доказового права України початку радянського періоду характеризується жорстким тиском державного інтересу та суттєвим обмеженням інтересу приватного. Скасувавши кримінальне законодавство, Російська імперія здійснювала кримінальне переслідування через Раду Народних Комісарів, Наркомат юстиції й інші органи шляхом видання декретів і звернень до революційних трибуналів, комісій та інших репресивних структур диктатури пролетаріату.

Слід підкреслити, що тогочасні кодифіковані нормативно-правові акти радянського періоду, які були пов'язані із судочинством та доказовим правом, не містили поняття допустимості доказів, підстав та процесуального порядку визнання їх недопустимими. Оскільки теоретичні уявлення та нормативні положення щодо допустимості доказів в основному відносилися до теорії формальних доказів, це суперечило кримінально-процесуальній політиці радянського законодавця [9, с. 26-27]. Законодавець практично відмовився від будь-яких правил про допустимість доказів.

Зокрема, відповідно до прийнятого у 1922 р. КПК УСРР, лише від суду за обставинами справи залежало, чи допустити ті чи інші докази (ст. 61) [300]. Поряд з окремими положеннями, спрямованими на забезпечення законності збирання доказів, зазначений нормативно-правовий документ не містив норм щодо імунітету свідка, відповідно до якого він мав право не свідчити проти себе чи близьких родичів, положень, спрямованих на забезпечення змагальності судового розгляду, та інших прогресивних для того часу положень доказового права, що містилися в Статуті кримінального судочинства 1864 р. [300].

Поділяли таку позицію щодо допустимості доказів радянського законодавця й вітчизняні науковці. Зокрема, В.А. Обухівський, М.О. Чельцов-Бebutov, М.М. Гродзинський, зазначали, що суд, розглядаючи справу, пізнає певні явища або факти, роблячи певні висновки, дотримуючись тих самих логічних законів мислення, яких дотримується кожна окрема людина, часто сам не помічаючи того у власній повсякденній найрізноманітнішій діяльності [40, с. 3-4; 151, с. 7-10; 319, с. 99-104]. Хоча слід відмітити, що окремі з них у своїх працях досить активно використовували таку термінологію, як «оцінка доказів», «доказове право», «формальні докази», «допустимість доказів», «внутрішнє переконання» тощо [325], обґрунтовували концепцію психологічної допустимості доказів, де оціночним поняттям є критерій моральності, незалежно від приписів або заборон закону [273, с. 95].

Характеризуючи розглядуваний історичний період, зазначимо, що незважаючи на певні спроби вдосконалення кримінального процесуального законодавства в 1927 р., суттєвого розвитку законодавчих та теоретичних положень доказового права, зокрема й вчення про допустимість доказів, не відбувалося, що було обумовлено ідеологією, специфікою соціально-політичних умов того часу. Представники радянської науки кримінально-процесуального права (М.О. Чельцов-Бebutov, М.І. Бажанов) [6; 319], порушуючи питання законності отримання та використання в доказуванні окремих видів доказів (показань, речових доказів, висновків експертів тощо), фактично обходили стороною проблему допустимості доказів, зводили її по суті до дослідження проблем пізнавальної діяльності слідчих та судових органів, а також до процедури збирання, перевірки та оцінки доказів за їх внутрішнім переконанням.

Як зазначають сучасники, таке ставлення законодавця та науковців до поняття допустимості доказів залишалося незмінним до середини 50-х рр. ХХ століття, оскільки ця проблема з площини наукової та юридичної, як і більшість інших, була переведена в політичну і класову [9, с. 26]. Розроблення та прийняття Основ кримінального судочинства СРСР та радянських республік у 1958 р., КПК України 1960 р. стало новим поштовхом до активного розвитку вітчизняної

теорії доказів. Зокрема, в Основах кримінального судочинства СРСР вперше було подано визначення поняття доказів (ч. 1 ст. 16), вказано їх джерела (ч. 2 ст. 16), визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню, а також найважливіші положення оцінки доказів (ст. 17) [225, с. 281; 298, с. 139].

Концептуальні засади сучасного розуміння доказів та процесу доказування були закладені радянською правовою наукою в 60-80 рр. XX століття після прийняття КПК України 1960 року. Вітчизняні науковці (М.М. Михеєнко, Г.С. Мосесян, В.Т. Нор) почали активно досліджувати проблеми доказового права, зокрема пов'язані з допустимістю та процедурою визнання доказів недопустимими [139; 140; 143; 149]. Зокрема, В.Т. Нор у навчальному посібнику «Проблеми теорії і практики судових доказів» висвітлив на ґрунті КПК УРСР 1960 р. зміст таких її базових понять, як доказ, предмет й межі доказування, процес доказування та оцінювання доказів [149]. Дослідженню властивостей доказів у кримінальному провадженні, зокрема їх допустимості, присвячені також наукові праці В.М. Тертишника, Ю.М. Грошевого, Е.С. Зеліксон [41; 44; 64; 139; 283].

Після здобуття Україною у 1991 р. незалежності, на її території продовжував діяти радянський КПК 1960 р., в якому, навіть після внесення численних змін та доповнень, жодним чином не врегульовувалися питання підстав та процесуального порядку визнання доказів недопустимими. У Кодексі містилось лише посилання на допустимість доказів без чіткого закріплення їх джерел (ст. 65) [51, с. 64-65; 99].

Такий стан речей спричинив неоднозначність розуміння науковцями та практиками правової природи допустимості доказів. У процесуальних документах, рішеннях, під час судових дебатів, заявлення клопотань тощо використовувалася різна термінологія: «докази, отримані з порушенням закону», «докази, що не мають юридичної сили» та ін. [279, с. 28].

Інтенсивне поглиблення дослідження питань допустимості доказів та інших суміжних питань доказового права пов'язується саме з отриманням незалежності Україною та у зв'язку з ратифікацією у 1997 р. Конвенції про

захист прав людини.

Зокрема, С.М. Стахівський, визначаючи поняття допустимості доказів та підстав визнання доказів недопустимими [266, с. 23], підкреслив, що зазначена категорія є одним з вихідних положень теорії судових доказів та практики їх застосування [266, с. 21]. Науковець звертає увагу, що обов'язковими умовами при оцінці допустимості процесуального джерела є встановлення факту порушення, аналіз допустимості його виправлення, визначення його впливу на всебічність, повноту та об'єктивність розслідування, а також з'ясування перешкод, які це порушення може чинити для ухвалення законного та обґрунтованого рішення у справі [266, с. 26]. Д. О. Савицький стверджує, що встановлення достовірності доказів відбувається під час судового засідання. Оцінка доказів суддею полягає у встановленні їх належності, допустимості та достатності для подальшого розгляду справи в суді [206, с. 14]. Згодом О.С. Степанов визначив критерії недопустимості доказів, процедуру визнання їх недопустимими, а також положення щодо підстав недопустимості доказів у кримінальному процесі [269, с. 7].

С.М. Сівочек у дисертації «Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі» (2003) зазначає, що процесуальне джерело доказів є допустимим за умови, що основою для його залучення до кримінального процесу є законні процесуальні дії, вчинені визначеними суб'єктами та у встановленому порядку. Якщо носій інформації був створений або використаний поза межами кримінального процесу, то його допустимість як доказу передбачає виконання вимог Конституції України та відповідного законодавства всіма особами, які брали участь у його створенні або використанні [214, с. 67].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), встановлюючи підстави і умови визнання доказів недопустимими, окремо закріплює категорію очевидної недопустимості. Цей критерій переносить процес оцінки судом певних відомостей як доказів на момент їх дослідження, тоді як загальне правило полягає в тому, що суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при ухваленні судового

рішення (ч. 1 ст. 89 КПК України). Дефініцію очевидної недопустимості в чинному КПК не розкрито, єдності судової практики в цьому питанні немає, що характеризує це поняття як оціночне або ситуативне [137, с. 87-88].

У сучасній науці кримінального процесуального права допустимість доказів інтерпретується науковцями по-різному: як правова категорія і правове поняття [337, с. 278]; як властивість (ознака) та критерій доказу [2, с. 13; 70, с. 417; 148, с. 25; 330, с. 63]; як принцип кримінально-процесуального закону [69, с. 90]; як кримінально-процесуальна характеристика доказу [273, с. 93]; як інститут кримінально-процесуального права) [66, с. 204; 171, с. 31].

Крім того, окремі організаційно-процедурні питання доказового права, зокрема й ті, що стосуються допустимості / недопустимості доказів, їх використання в змагальному кримінальному процесі, склали предмет дослідження таких відомих вітчизняних науковців пострадянського та сучасного періоду, як В.В. Вапнярчук [21], І.В. Гловюк [37], Л.М. Гуртієва [46], Д.В. Давидова [47], О.В. Дудко [54], В.С. Зеленецький [62], О.В. Капліна [87], Є.Г. Коваленко [75], Ю.І. Лозинська [114], Т.В. Лукашкіна [122], Є.Д. Лук'янчиков [117-121], А.О. Ляш [127], А.А. Павлишин [159-161], А.В. Панова [165-166], М.А. Погорецький [172], С.М. Сівочек [214], С.М. Стахівський [265; 266], О.С. Степанов [269], В.В. Тютюнник [297-299], Л.Д. Удалова [301], М.Є. Шумило [333] та багато інших.

Зазначимо, однак, що окремими науковцями оцінка доказів аналізувалась в контексті положень кримінального процесуального законодавства, яке втратило чинність, або до якого було внесено зміни, тому не всі точки зору щодо відповідності доказів властивості допустимості є актуальними з огляду на сучасну правозастосовну практику використання доказів у кримінальному судочинстві.

Відлік новітнього етапу уявлень про визнання доказів очевидно недопустимими у національному кримінальному процесуальному законодавстві слід вести з моменту прийняття у 2012 р. нового КПК України, який характеризується зміною сутності кримінального судочинства, процесуального

порядку збирання, перевірки та оцінки доказів у суді, а також підходу до трактування критеріїв оцінки доказів. Серед іншого, у ст. 86-90 КПК України закріпив поняття допустимості доказу, недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, визначив каталог істотних порушень допустимості, а також процедуру визнання доказів недопустимими тощо [92].

Вбачаємо доцільність у здійсненні детального аналізу сучасної наукової літератури та визначення кола недосліджених, недостатньо розроблених або дискусійних теоретико-прикладних питань допустимості та процедури визнання доказів недопустимими у кримінальному судочинстві. Це сприятиме розвитку теоретико-правової моделі оцінки доказів з позиції їх допустимості / недопустимості, кращому розумінню проблематики цього дослідження, слугуватиме основою для аналізу правових, наукових та прикладних аспектів відповідної розумової, аналітичної діяльності, дасть змогу знайти обґрунтування прогресивних ідей з позицій сучасного доказового права.

Здійснюючи аналіз теоретико-методологічних здобутків українських процесуалістів щодо проблеми допустимості доказів у кримінальному провадженні, відповідний науковий доробок слід умовно поділити на: 1) комплексні монографічні дослідження; 2) дисертації, пов'язані з предметом дослідження; 3) наукові статті, тези науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів.

Огляд сучасних монографічних праць з обраної проблематики свідчить про достатньо високу та постійну увагу науковців до інституту допустимості доказів у кримінальному процесі. Зазначені комплексні праці потребують ґрунтового аналізу насамперед з позиції формування методологічної основи власного дослідження, відображення у ньому сучасних актуальних проблем допустимості доказів та вироблення пропозицій їх вирішення. Адже, як свідчать результати опитування практичних працівників (слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів), на сьогодні існує низка проблемних питань, пов'язаних з реалізацією інституту визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні. До

актуальних проблем респонденти віднесли: недостатній професіоналізм уповноважених суб'єктів (44 %); законодавчі прогалини та неточності (28 %); недостатній практичний досвід: суддів (15 %), осіб, які здійснюють досудове розслідування (36 %), прокурорський нагляд у вигляді процесуального керівництва (23 %) (Додаток А).

Одним із перших у вітчизняній науці комплексних монографічних досліджень теоретичних, правових і практичних проблем, пов'язаних із визначенням підстав, процесуального порядку і правових наслідків визнання доказів недопустимими у кримінальному процесі України, стала дисертація Н.М. Басай на тему «Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки» (2012). Серед іншого, у роботі досліджено історичні періоди становлення та розвитку теоретичних уявлень та нормативних положень щодо допустимості доказів та процедури визнання доказів недопустимими; проаналізовано науково-теоретичні концепції визнання доказів недопустимими у кримінальному процесі; досліджено процесуальний порядок визнання доказів недопустимими під час досудового розслідування та судового провадження; визначено правові наслідки визнання доказів недопустимими з їх конкретизацією щодо кожної зі стадій кримінального процесу [9]. При цьому, в роботі науковець обмежилась виключно згадкою про наявність положення ч. 2 ст. 89 КПК України щодо очевидної недопустимості доказів [9, с. 161], що, вочевидь, можна пояснити новизною відповідного інституту на момент здійснення дослідження.

У дисертації І.Л. Чупрікової «Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу» (2015) визначено поняття та властивості доказів у кримінальному процесі та місце допустимості серед них, досліджено практику ЄСПЛ та загальних судів України щодо допустимості доказів; охарактеризовано критерії та з'ясовано умови, які впливають на допустимість доказів; розглянуто допустимість окремих категорій доказів [321]. Автором відстоюється доволі контрверсивна позиція, що поняття «очевидно недопустимі докази» слід застосовувати не для судового розгляду, а для

досудових стадій, надавши можливість прокурору, як процесуальному керівникові, визнавати докази недопустимими, якщо на той момент буде встановлено грубе порушення прав чи свобод підозрюваного [321, с. 46].

У роботі В.В. Тютюнника «Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду» (2015) з'ясовано правову природу визнання доказів недопустимими як неконкретизованої кримінальної процесуальної санкції; досліджено існуючі на той момент в науковій літературі критерії допустимості доказів у кримінальному провадженні; досліджено нормативні підстави та процедуру визнання доказів недопустимими під час судового розгляду. Особливу увагу науковець звертає на низку інших допоміжних заходів, які проводяться в процесі виконання процесуальної дії і через свою специфіку не можуть бути детально врегульовані правом (зокрема, питання наявності або відсутності провокації злочину; ініціативний чи ситуативний (випадковий) характер дій уповноважених осіб тощо) [297].

Науковець дійшов висновку, що очевидна недопустимість доказу може бути встановлена лише в процесі судового розгляду, а наслідком відповідної процедури має бути ухвала суду, постановлена в судовому засіданні про визнання доказу очевидно недопустимим та що визначення «очевидної недопустимості доказу» є критерієм розмежування випадків, коли суд може сам ініціювати розгляд питання про визнання доказу недопустимим під час судового розгляду, від тих, коли це можуть зробити лише сторони кримінального процесу [297, с. 168-169; 298, с. 138]. Аргументуючи це, він слушно зазначив, що якщо законодавчо закріпити за судом право в процесі судового розгляду ініціювати процедуру визнання доказу недопустимим, то суд гіпотетично може стати заручником власної активності, а саме: чим наполегливіше з власними задумами і власною ініціативою він буде діяти під час дослідження доказів, тим складніше буде йому перебувати в ролі неупередженого арбітра в подальшому при постановленні остаточного рішення в кримінальному провадженні [297, с. 169].

О.С. Осетровою у дисертаційному дослідженні «Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні» (2016) запропоновано: критерії

співвідношення істотних і неістотних процесуальних порушень та оцінювання їх впливу на визнання доказів недопустимими; наукове бачення процесуального порядку визнання доказів недопустимими; положення щодо розгляду анонімних заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення з обґрунтуванням неможливості використання відповідних фактичних даних у доказуванні та ін. [156]. Водночас, недостатньо аргументованою вважаємо точку зору науковця щодо доцільності наділення слідчого, прокурора правом визнання доказу очевидно недопустимим під час досудового розслідування та винесення у зв'язку з цим відповідної постанови [156, с. 46].

У монографічній праці І.Ю. Кайло «Допустимість доказів у кримінальному процесі України» (2016) комплексно розглянуто особливості впливу специфіки процесуальних джерел доказів на механізм забезпечення їх допустимості; рекомендовано поділ на відповідні групи повноважень прокурора, спрямованих на забезпечення додержання вимог допустимості під час досудового розслідування; розвинено теоретичний підхід до поділу всіх доказів з позиції допустимості на допустимі, недопустимі й умовно допустимі [71].

Посилаючись на положення Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) № 223-1446/0/4-12 від 05.10.2012 р. «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [195], науковець один з перших звернув увагу на те, що з огляду на логіку послідовності процесуальних дій, що здійснюються у ході судового розгляду, визнання доказу недопустимим у зв'язку з очевидним характером недопустимості доказу може відбуватися лише після завершення підготовчих дій у судовому засіданні (ст. 347 КПК). При цьому, і в подальшому (до виходу суду до нарадчої кімнати) сторони не втрачають можливості звернутися до нього з відповідними клопотаннями [71, с. 177].

У монографічному дослідженні А.В. Панової «Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні» (2017) здійснено науковий аналіз актуальних питань теорії і практики з досліджуваної проблематики [165].

Характеризуючи поняття «очевидна недопустимість доказів», авторка наголошує, що вона є якісною інтегративною характеристикою допущених порушень закону щодо порядку збирання доказів. Її сутність полягає у тому, що такі порушення є безсумнівними, безперечними і саме в силу цього не потребують здійснення їх перевірки та співставлення з іншими доказами, наданими учасниками провадження. Це обумовлює необхідність прийняття рішення про визнання фактичних даних недопустимими як докази без відкладення вирішення цього питання до закінчення судового розгляду і оцінки його у сукупності з іншими доказами під час ухвалення вироку суду [165, с. 189]. Наявність відповідних приписів є гарантією забезпечення конституційних прав, свобод і законних інтересів кожного учасника кримінального провадження, захисту від неправомірних дій і зловживання владою особами, які здійснюють кримінальне провадження, дотримання належної процедури та ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення суду [166, с. 9-10].

А.В. Пановою фактично першою на монографічному рівні проаналізовано порядок визнання фактичних даних недопустимими як докази у зв'язку із встановленням їх очевидної недопустимості. До порушень, які можуть лягти в основу прийняття рішення про очевидну недопустимість відповідних фактичних даних пропонується віднести: проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім, без участі захисника; проведення слідчої (розшукової) дії працівником оперативного підрозділу без доручення слідчого, або за межами строків досудового розслідування тощо [165, с. 172].

Значна частина комплексного дослідження роботи В.А. Смирнова «Допустимість як критерій оцінки доказів у кримінальному провадженні» (2021) присвячена: характеристиці таких критеріїв допустимості доказів, як «належний учасник збирання доказів», «належне процесуальне джерело», «дотримання вимог кримінального процесуального законодавства під час збирання та фіксації доказів»; правовій природі недопустимих доказів; процесуальному порядку та наслідкам визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні [218].

Не обійшов увагою науковець окремі питання, що стосуються очевидної недопустимості доказів. Зокрема, на його переконання, очевидно недопустимим доказом слід вважати той, що отриманий як внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, так і «похідний» від нього, оскільки саме такі порушення є безсумнівними, тому й не потребують додаткової перевірки і співставлення з іншими доказами [218, с. 22-23]. Водночас, недостатньо обґрунтованими вважаємо аргументи щодо віднесення до очевидно недопустимих доказів відомостей, матеріалів та інших фактичних даних, отриманих органом досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку чи з його порушенням.

Контроверсивними вважаємо й окремі положення, викладені у колективній монографії (В.Г. Дрозд, В.В. Бурлака, Л.В. Гаврилюк та ін.) «Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень» (2021). Зокрема, зазначається, що визначивши слідчого суддю суб'єктом оцінки фактичних даних, законодавець не надав йому процесуального права визнавати такі фактичні дані недопустимими як докази навіть при очевидній недопустимості таких даних [23, с. 91]. На суб'єктивне переконання науковців, слідчий суддя як орган судового контролю має бути наділений правом приймати відповідне процесуальне рішення про визнання наданих йому учасниками процесу зібраних ними недопустимих (очевидно недопустимих) фактичних даних після їх оцінки за своїм внутрішнім переконанням недопустимими для подальшого їх розгляду судом [23, с. 93].

Необхідно підкреслити, що з моменту набрання чинності КПК України та наукового аналізу вказаними науковцями положень параграфу 1. «Поняття доказів, належність та допустимість при визнанні відомостей доказами» Глави 4 та практики їх застосування, до кодексу внесено численні зміни, пов'язані з: переліком істотних порушень окремих прав людини і основоположних свобод (ч. 2 ст. 87); визнанням недопустимими окремих доказів (ч. 3 ст. 87 КПК України); застосуванням положень ст. 87 з урахуванням особливостей, визначених ст. 615 (Особливий режим кримінального провадження в умовах

воєнного стану) КПК України; визнанням недопустимими доказів, отриманих у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, а також у порядку одноразового (спеціального) добровільного декларування (ст. 88 КПК України); процедурою визнання доказу недопустимим у разі встановлення під час судового розгляду його очевидної недопустимості (ст. 89 КПК України) [92]. Отже, окремі висновки, зроблені у зазначених комплексних дослідженнях, потребують переосмислення, а сучасна правозастосовна практика вказує на наявність низки актуальних, не вирішених на законодавчому рівні проблем.

Вагомим в контексті предмету дослідження є підручник «Недопустимі докази» (2024) за редакцією Я. П. Зейкана, О.М. Лисака, В.М. Барсука, у якому з урахуванням нових позицій у судовій практиці узагальнено досвід роботи з доказами, які є недопустимими у кримінальному процесі. Зокрема, розкрито проблемні питання оцінки показань з чужих слів, проведення огляду, обшуку, перехресного допиту, застосування НСРД, використання у доказуванні положень доктрини «плодів отруйного дерева», недотримання умов та строків дії ухвали, порушення строків досудового розслідування, порушення права на захист тощо. Окрему увагу науковцями приділено концепту «очевидної недопустимості доказів» та з наведенням актуальних прикладів судової практики [61, с. 239-256].

Наявну сьогодні теоретичну базу для наукового аналізу проблем допустимості та процедури визнання доказів недопустимими, очевидно недопустимими в кримінальному провадженні складають праці вітчизняних процесуалістів, присвячені окремим питанням теорії судових доказів. Зокрема, дослідженню деяких аспектів допустимості / недопустимості доказів присвячені наукові праці О.І. Коровайка «Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства» (Одеса, 2010) [83], В.Я. Корсуна «Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування» (Київ, 2011) [84], Ю.М. Середи «Формування доказів у кримінальному процесі України» (Київ, 2012) [212], В.Г. Гончаренка «Доказування в кримінальному

провадженні» (Київ, 2014) [39], Н.В. Глинської «Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень» [30], Д.Б. Сергєєвої «Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні» (Одеса, 2015) [211], М.І. Шевчук «Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду» (Львів, 2015) [327], О.В. Малахової «Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні» (Одеса, 2016) [129], А.В. Заклюки «Докази та доказування на стадії досудового розслідування» (Київ, 2016) [57], В.В. Вапнярчука «Стандарт кримінального процесуального доказування» (2017) [21], Х.Р. Слюсарчук «Стандарти доказування у кримінальному провадженні» (Львів, 2017) [217], А.С. Степаненко «Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні» (Одеса, 2017) [268], Р.Л. Сопільника «Теоретичні та організаційні засади забезпечення права на справедливий суд у світлі євроінтеграції України» (Львів, 2017) [222], О.П. Трохлюка «Реалізація забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України» (Київ, 2017) [295], Є.С. Немчинова «Участь прокурора у кримінальному процесуальному доказуванні під час судового провадження» (2021) [146].

На рівні наукових статей серед учених-процесуалістів також висловлюються окремі точки зору щодо віднесення доказу до очевидно недопустимого. Наприклад, Д.О. Захаров та О.В. Руденко такими вважають: докази, отримані за наявності порушень, перелічених у ч. 2 ст. 87 КПК України; випадки, коли можна говорити про презумпцію незаконності дій або рішень; порушення права на перехресний допит за відсутності даних про присутність у судовому засіданні осіб, які можуть приймати в ньому участь; відсутність даних про залучення захисника у випадках, коли його участь є обов'язковою [58, с. 200]. На думку О.В. Литвина, очевидно недопустимими доказами є докази, які: отримані органом досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку; отримані органом досудового розслідування з порушенням

передбаченого процесуальним законом порядку; докази отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [112, с. 357].

До очевидно недопустимих доказів М.І. Шевчук серед іншого також відніс ті, що отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК) [326, с. 210–211]. Схожі судження можемо знайти й у інших публікаціях [160, с. 126; 172, с. 177-178]. Натомість В.В. Тютюнник зазначив, що вказане правило застосовується і щодо доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини за умови підтвердження сторонами кримінального провадження їх очевидної недопустимості. В іншому випадку суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення [297, с. 173-174].

Як слушно наголошується в літературі, відповідальність за аналіз показань та інших джерел доказів на етапі судового розгляду на предмет їх допустимості лежить виключно на суді. Саме суд, через здійснення активних процесуальних дій, таких як допити чи повторні слідчі дії, перевіряє законність отримання цих доказів [297, с. 139-140]. З огляду на це, важливим є аналіз точок зору та використання окремих умовиводів щодо оцінки доказів з позиції їх допустимості на рівні дисертаційних досліджень, до яких передусім слід віднести комплексні дослідження: О.В. Литвина «Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду» (Одеса, 2015) [113]; М.І. Шевчук «Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду» (2015) [327], Х.Р. Тайлієвої «Судові рішення у кримінальному процесі» (2016) [278], Т.Г. Оксюти «Процесуальний статус запасного судді у судовому провадженні України» (2018) [153]; І. І. Шепітько «Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції» (2018) [328], О.А. Рижого «Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції» (2022) [200]; І. В. Оборонної «Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції» (2023) [150].

Оцінка доказів являє собою процес формування суджень і умовиводів про факти, які встановлюються у справі [323, с. 39]. Вона здійснюється суб'єктами

доказування (слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом [324]) синхронно і поетапно відповідно до їх включення в процес доказування. Як слушно зазначає М.Є. Шумило, оцінка може бути попередньою, може змінюватися на протилежну чи уточнюватися залежно від якості і кількості накопиченого доказового матеріалу [332, с. 22]. Своєю чергою, доказ як юридичне явище, є категорією динамічною, оскільки починає формуватися на досудовому розслідуванні, а завершується в судовому засіданні за участю сторін процесу [38, с. 30; 334, с. 98].

Будучи прихильниками того, що фактичні дані набувають статусу доказів ще на стадії досудового розслідування (ч. 1 ст. 94 КПК України) [34, с. 56-57], беззаперечним вважаємо те, що їх остаточна оцінка, зокрема й на предмет відповідності критерію очевидної недопустимості, здійснюється виключно судом під час судового розгляду.

Вагомими науковими дослідженнями, які мають безпосередні змістовні зв'язки з проблемою визнання допустимості / недопустимості доказів у кримінальному провадженні, насамперед в частині ініціювання відповідного питання перед судом та наведення заперечень, є комплексні дослідження А.А. Ахундової «Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні» (2013) [4], О.В. Панчук «Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі» (2013) [167], О.В. Малахової «Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні» (2015) [129], М.Г. Моторигіної «Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції» (2015) [144], Є.В. Смирнова «Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні» (2016) [221], О.Ю. Лань «Захисник як суб'єкт доказування у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень щодо неповнолітніх» (2016) [110], О.В. Маслюка «Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення)» (2017) [133]; А.В. Біцай «Участь адвоката у медіації» (2017) [17], Т.В. Бабчинської «Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів» (2020) [5].

Варто вказати на окремі наукові розробки сучасних процесуалістів на рівні докторських дисертацій, які хоча й безпосередньо не стосуються предмету дослідження, проте складають підґрунтя подальших розвідок щодо проблеми визначення очевидної недопустимості доказів, яка обумовлює необхідність системного підходу.

Важливе методологічне значення для з'ясування особливостей діяльності суб'єктів доказування в кримінальному провадженні та визначення на цій основі проблем правозастосування і шляхів їх вирішення має низка наукових публікацій у вигляді статей, тез конференцій та круглих столів, у яких, зокрема, досліджуються проблемні питання, пов'язані з критеріями визначення допустимості доказів у кримінальному провадженні, поданням сторонами доказів та визнанням їх допустимими у кримінальному провадженні, доктриною «плодів отруйного дерева», доктриною неминучого виявлення, передумов недопустимості доказів, отриманих неналежним суб'єктом, обставинами, що складають предмет доказування під час розслідування окремих кримінальних правопорушень та ін. [33; 45; 48; 50; 52; 53; 73; 116; 203; 270; 329; 134; 135].

У контексті проблематики цього дисертаційного дослідження науковий інтерес викликає позиція А. Іванова щодо віднесення слідчого судді до суб'єктів визнання доказів очевидно недопустимими під час обрання підозрюваному запобіжного заходу. Загалом поділяючи позицію щодо віднесення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду до суб'єктів оцінки доказів (виходячи з буквального тлумачення положень ч. 1 ст. 94 КПК України), усе ж вважаємо недостатніми аргументи науковця щодо доцільності наділення слідчого судді повноваженнями з визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні [65]. В даному випадку підтримуємо точку зору Г. Палагицької, що єдиним критерієм, яким виключно суд повинен керуватись при визнанні чи невизнанні доказу недопустимим саме на стадії судового розгляду є критерій очевидної недопустимості, який полягає у відсутності сумніву в тому, що було порушено КПК України і таке порушення може бути встановлено судом відразу під час огляду доказу та не потребує проведення додаткових дій, зокрема

дослідження всіх доказів [162].

Висловлене вище свідчить про наявність прогалини у науковому сегменті кримінальної процесуальної науки, що обумовлює певні труднощі щодо визначення критеріїв очевидної недопустимості доказів, у регламентації процедури визнання доказів очевидно недопустимими, як органічної складової доказування в кримінальному провадженні, а також у правозастосуванні. Тож слід погодитись з М.М. Стояновим, що проблема правової регламентації концепцій допустимості доказів є необхідним чинником підвищення ефективності кримінального процесу, виконання завдань кримінального судочинства, а отже підлягає подальшому аналізу та вдосконаленню [272, с. 4].

Сучасні загрози, які постали перед українським народом у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, вбивствами мирного населення і знищенням цивільних об'єктів, зумовили запровадження в Україні режиму воєнного стану, а також ухвалення змін і доповнень до КПК України для належного функціонування в таких надскладних умовах кримінальної юстиції [37; 280, с. 80; 285, с. 65]. Проте, зроблений законодавцем акцент на специфіці кримінальної процесуальної діяльності в таких умовах [157, с. 6], не позбавляє необхідності дотримання гарантованого Конституцією України обсягу прав учасників кримінального провадження під час збирання доказів та подальшого їх використання у кримінальному провадженні, вкрай актуалізує питання щодо відповідності отриманих у такий спосіб доказів умовам допустимості.

З аналізу ст. 615 КПК України «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» вбачається, що окремі нововведення, пов'язані з діяльністю суду щодо дослідження та оцінки показань учасників кримінального процесу, викликають дискусії серед науковців і практиків. Насамперед, детального дослідження потребують положення, які регламентують порядок використання доказів, отриманих в умовах воєнного стану (ч. 11 ст. 615 КПК України). Як свідчить слідча та судова практика здійснення судочинства в умовах такого особливого правового режиму, вирішення питань оцінки доказів, отриманих у спрощеному порядку, потребує ефективної та однозначної

правореалізації.

Підсумовуючи, зазначимо, що наукова та прикладна цінність наукових досліджень, присвячених проблемам допустимості / недопустимості у кримінальному провадженні, полягає насамперед у тому, що вони дають можливість критично оцінити сучасні тенденції правового регулювання та практичного втілення законодавчих положень, які регламентують процедуру визнання доказів «придатними» у використанні з огляду на критерій допустимості, сприяють критичній оцінці діяльності учасників кримінального процесу у процедурі збирання та оцінки доказів. Проте, не дивлячись на значний масив публікацій з окреслених питань, вони фрагментарно висвітлюють проблемні аспекти оцінки доказів з точки зору відповідності їх критерію очевидної недопустимості.

До теперішнього часу у вітчизняній науковій літературі відсутні системні монографічні дослідження, які спрямовані на комплексне дослідження проблеми очевидної недопустимості доказів у кримінальному провадженні з урахуванням реалій чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. На наше переконання, відповіді на усі запитання у цій царині може дати тільки системний аналіз і ретельне осмислення положень КПК України та судової практики в частині: визначення критеріїв, за якими докази можуть бути визнані очевидно недопустимими у кримінальному провадженні; уточнення процедури ініціювання визнання доказів очевидно недопустимими; з'ясування особливостей розгляду питання по суті та прийняття рішення за його результатами; окреслення наслідків визнання доказів очевидно недопустимими; визначення перспектив оскарження остаточного рішення та ін.

1.2. Сутність та критерії допустимості доказів у кримінальному процесі

Виконання завдань та досягнення мети кримінального судочинства є

неможливими без здійснення доказової діяльності. Лише на підставі доказової інформації суб'єкти кримінального процесу уповноважені приймати процесуальні рішення стосовно кримінально-правового конфлікту та забезпечення прав і свобод людини [116, с. 106].

Усталеним у доктрині кримінального процесу та таким, що відображений у КПК України, є поділ процесу доказування на такі самостійні елементи, як збирання, перевірка та оцінка доказів (ст. 91 КПК України) [87, с. 195; 274, с. 208-211]. При цьому оцінці доказів, як одному з найважливіших питань у кримінальній процесуальній науці, присвячена підвищена увага [75, с. 145; 88, с. 142; 143, с. 5]. Однак усе ще немає єдності в розумінні самого поняття оцінки доказів, кола суб'єктів та процедури її здійснення, що не може не позначитися на ефективності доказування, оскільки оцінка якості доказів відіграє значну роль у цьому процесі, а її розуміння і реалізація – запорука успішного здійснення кримінального судочинства [200, с. 303-305].

Оцінка доказів, як елемент процесу доказування, супроводжує весь процес доказування, проводиться як щодо кожного з поданих доказів так і щодо всієї сукупності доказів, на предмет визначення належності, допустимості, достатності, достовірності та їх взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [9, с. 49; 57, с. 6; 149, с. 92; 153, с. 170]. Зазначені властивості, а також категорії переконливості, ваги, взаємного зв'язку доказів у теорії судового доказування та судовій практиці тісно сплетені і невідступно супроводжують діяльність учасників судового процесу з одержання доказів, їх дослідження та оцінки. Майже в кожному рішенні суду окремі з цих понять, а то й усі вони згадуються в описі результатів доказової діяльності учасників та оцінки доказів судом [170, с. 87-94]. Таке тлумачення оцінки доказів не викликає сумнівів насамперед з позиції законодавчого визначення елементів процесу доказування та критеріїв оцінки доказів у кримінальному процесі.

У процесі оцінки доказів особливу значимість має така їх властивість, як допустимість, яка є одночасно важливою гарантією дотримання прав і свобод учасників процесу, та водночас, запорукою ухвалення законного,

обґрунтованого і справедливого рішення у кримінальному провадженні. Поєднання цих цілей забезпечується за рахунок здійснення доказування відповідно до кримінальної процесуальної форми [90, с. 178-182].

В основі кримінального процесуального інституту допустимості доказів лежить конституційне положення (ст. 62), відповідно до якого обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом [81]. Чинний КПК України у ч. 1 ст. 86 визначає, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, передбаченому КПК [92]. Попри наявність відповідних законодавчих положень, проблеми слідчої та судової практики вказують на численні проблеми, пов'язані з довільною інтерпретацією судом окремих критеріїв допустимості доказів у кримінальному провадженні, як власне їх антиподу – недопустимості (очевидної недопустимості).

Відповідно до концепції, покладеної в основу вітчизняного кримінального процесу, під час розслідування кримінальних правопорушень сторона обвинувачення повинна не лише зібрати необхідну сукупність доказів, а й довести у суді їх належність та допустимість. Відповідно, визнання доказів недопустимими може стати причиною зміни вектора всього кримінального провадження, навіть за умови формального доведення винуватості особи. Тому цілком логічним є той факт, що проблематика допустимості доказів лишається актуальною [276, с. 125].

Набуття чинності у 2012 р. новим КПК України ознаменувалось визначенням у ньому дефініції «допустимості доказів». Більше того, новоприйнятий кодифікований акт підійшов до визнання цього поняття шляхом надання дефініції як у формі позитивній (допустимість доказів), так і негативній. Відповідно до ч. 1 ст. 86 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК (позитивна дефініція) [71, с. 32]. Своєю чергою, у ч. 1 ст. 87 КПК України зазначається, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією й законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші

докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав і свобод людини (негативна дефініція) [92].

Водночас, як слушно зазначають О.П. Кучинська та О.В. Щиголь, на сьогодні в багатьох питаннях відбувається зміна парадигми кримінального процесу: розмежування істотного та неістотного порушень вимог кримінального процесуального закону, потреба дослідження впливу конкретних порушень на права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, загальну справедливість судового розгляду тощо [108, с. 140].

Допустимість слід вважати одним з найважливіших критеріїв оцінки доказів. В теорії кримінального процесуального права допустимість доказів означає правову придатність їх для використання у кримінальному процесі як аргументів у доказуванні. Це властивість доказу, що характеризує його з погляду законності джерела фактичних даних, способів отримання та форм закріплення цих фактичних даних у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом [59, с. 92–95; 86, с. 148; 281, с. 44]. Як допустимі можуть бути прийняті ті докази, які отримані, перевірені та оцінені у точній відповідності до приписів кримінального процесуального закону. Порушення засад кримінального провадження, відображених у положеннях КПК України, спричинить виключення з доказів раніше встановленої обставини. Анулювання однієї з ланок у ланцюзі доказів здатне зруйнувати всю систему доказів у кримінальному провадженні.

Обов'язок дослідження фактичних даних під час судового розгляду на предмет їх допустимості, визнання їх доказами та з'ясування їх допустимості за результатами безпосереднього дослідження, належить до виключної компетенції суду. Остаточна оцінка допустимості доказів здійснюється виключно судом при постановленні вироку, адже за КПК України саме суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення (ч. 1 ст. 89), визначивши мотиви, за яких він визнає той чи інший доказ недопустимим [92; 95, с. 264-265].

Принагідно зазначимо, що в доктрині наголошувалось на логічній

невідповідності юридичної конструкції «недопустимий доказ» (оксюморон) [23, с. 87-88], а також на тому, що саме поняття у законодавчому словосполученні «оцінка недопустимості доказів» не відповідає юридичній дійсності. Цілком погоджуємось з науковцями, що оцінюються не докази, а саме зібрані фактичні дані, які після їх безпосереднього дослідження в результаті розумової суб'єктивної діяльності уповноважених суб'єктів визнаються недопустимими, очевидно недопустимими як докази [23, с. 87-88; 166, с. 30].

Коректне тлумачення допустимості доказів має значну теоретичну та практичну цінність. Від цього залежить весь процес доказування, зокрема збір, перевірка та оцінка доказів, забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу [43, с. 68-69], реалізація завдань кримінального провадження.

В.В. Тютюнник характеризує допустимість доказів як їхню властивість, що залежить від законності способу їх отримання та спроможності підтверджувати обставини, важливі для кримінального провадження. Це, у свою чергу, дає змогу використовувати такі докази під час ухвалення процесуальних рішень у межах кримінального провадження [299, с. 109]. П.С. Захаров зазначає, що допустимість доказів за формою, за змістом, за належністю до справи означає правову придатність їх для використання у кримінальному процесі як аргументів у доказуванні [59, с. 93–95]. Допустимість доказів, на переконання М.Є. Шумила та М.А. Погорецького, – це придатність їх для використання у кримінальному процесі за формою, на відміну від їх належності – придатності для використання за змістом [335, с. 253].

Систематизувавши точки зору сучасних науковців на правову регламентацію властивостей доказів, можемо використати як «робоче» визначення допустимості, подане І.Л. Чупріковою, як властивості доказів, яка забезпечує правомірність їх використання для досягнення завдань кримінального судочинства і визначається чинним кримінально-процесуальним законодавством, належним (уповноваженим) суб'єктом збирання, законним способом отримання та формально визначеною формою фіксації [321, с. 9-10].

Схожі за своїм змістом тлумачення допустимості доказів висловлюють й інші процесуалісти [71, с. 33; 76, с. 135; 125, с. 13; 297, с. 109].

Важливою складовою кримінального процесу, спрямованою на втілення європейських стандартів захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні є законодавче визначення у кримінальному процесі правових ознак допустимості доказів [213, с. 78]. Адже посилаючись насамперед на формальні законодавчі вимоги, здійснюється оцінка доказів у кримінальному провадженні та вирішується його подальше спрямування [71, с. 75].

Будучи гарантією від безпідставного обмеження законних прав та інтересів громадян, та забезпечуючи одержання достовірної доказової інформації, допустимість доказів за своїм змістом є динамічною правовою категорією, властивістю доказів, що визначає придатність фактичних даних для використання у кримінальному процесі як аргументів у доказуванні.

Детальне дослідження такої властивості доказів як допустимість неможливе без з'ясування її критеріїв [2, с. 9], оскільки на законодавчому рівні поняття допустимості доказів тлумачиться в загальному вигляді. При цьому, слід звернути увагу на неоднозначне використання науковцями понять «критерії», «елементи», «підстави», «умови» допустимості доказів, які вживаються як синоніми, що призводить до їх дублювання [218, с. 12-16] та змішування. Зокрема, С.О. Шульгін, до критеріїв допустимості доказів у кримінальному провадженні невинновдано додає умови їх перевірки – можливість перевірки здобутих фактичних даних [331, с. 117].

Семантичний аналіз наведених вище категорій дає можливість стверджувати, що кожна з них є застосовною для опису допустимості доказів, проте найбільш влучним є використання саме терміну «критерії», тобто умови за яких є можливим використання доказів для встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, підтвердження вини конкретної особи у вчиненні кримінально караного діяння, а також для винесення обґрунтованого та законного судового рішення.

Різноманітність наукових поглядів щодо критеріїв допустимості доказів

обумовлена їхнім змістовним наповненням. Під критеріями допустимості доказів в доктрині розуміють вимоги, що визначають можливість використання доказу для встановлення усіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, доведення вини конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, та постановлення вмотивованого і законного судового рішення [192, с. 171; 204, с. 302; 218, с. 12-16].

На основі існуючих наукових позицій та виробленої практики О.П. Острійчук перелічує умови (критерії) допустимості такого джерела доказів у кримінальному провадженні, як показання: безпосередність отримання показань; законність джерела отримання фактичних даних, законність способу отримання та закріплення фактичних даних, а також дотримання належної процедури; недопущення порушення права на захист; недопущення порушення права на перекладача; показання повинні даватись про обставини, які безпосередньо сприймалися допитуваною особою, або отримані з чужих слів, за умови їх допустимості з урахуванням ст. 97 КПК України; визначеність учасників кримінального провадження, які можуть надавати показання; належний порядок проведення процесуальної дії [158, с. 98-99].

Поділяючи точку зору науковців (В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника, Н.М. Басай, С.О. Шульгіна, В.Є. Барби) щодо дотримання відповідних умов (правил) під час збирання доказів, вважаємо усе ж, що так чи інакше, усі докази за критерієм допустимості можна уніфікувати як такі, що мають бути отримані: 1) належним учасником кримінального провадження; 2) з належного процесуального джерела доказів; 3) з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства [8, с. 50; 9, с. 132; 86, с. 148; 330, с. 117]. Адже й на законодавчому рівні (ч. 1 ст. 86 КПК України) закріплений чіткий зв'язок між процесуальною формою отримання доказів (яка включає і належного суб'єкта, і належне джерело, і належний спосіб) та допустимістю доказів.

В інших положеннях КПК України законодавець визначає випадки, в яких докази обов'язково мають бути визнані недопустимими (ст. 87-88 КПК України)

[276, с. 126]. Щодо визнання доказів очевидно недопустимими законодавець взагалі обмежується констатацією, що «у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате» (ч. 2 ст. 89 КПК України) [92].

Антиподом допустимості доказів є їх недопустимість та очевидна недопустимість. Визнання їх такими у кримінальному провадженні є застосовуваними судом санкціями недійсності, тобто негативними кримінальними процесуальними санкціями, що передбачають визнання одержаних доказів недопустимими, очевидно недопустимими з наступними процесуальними наслідками, що з цього випливають. Як підкреслює О.А. Сопронюк, на відміну від правовідновлювальних санкцій, вони забезпечують реалізацію тільки правил доказування у кримінальному провадженні. Вони завжди абсолютно визначені, оскільки передбачають застосування лише одного заходу впливу – визнання доказів недопустимими [223, с. 100].

В певній мірі правий І.Ю. Кайло, який зазначає, що зв'язок між категоріями «допустимий доказ» і «недопустимий доказ» забезпечується логічною операцією, яка йменується запереченням. За законами логіки результатом заперечення є судження прямо протилежне початковому: зміст поняття змінюється на протилежний, але його обсяг при цьому залишається незмінним; характерні ознаки, що визначали поняття, зберігаються в тій самій кількості, але зі зміною полярності. Проте законодавчі дефініції вказаних понять у порушення законів логіки мають різний обсяг, що зумовлює потребу у відповідних нормативних корективах [71, с. 73-74].

На думку 81 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів, до питань, що стосуються недопустимості, як критерію оцінки доказів, та потребують більш ґрунтовного вивчення, відносяться: характеристика процесуального порядку фіксації доказів (81 %); характеристика належного

процесуального джерела (65 %); характеристика належного учасника, уповноваженого на збирання доказів (26 %); інше (12 %) (Додаток А).

Одна з найрозповсюдженіших причин, через яку докази визнаються юридично нікчемними, полягає у їх отриманні законодавчо неуповноваженою особою, тобто неналежним суб'єктом кримінального процесу. Зазначений критерій допустимості доказів передбачає, що вони можуть бути зібрані виключно суб'єктами, передбаченими ст. 93 КПК України [92]. Отже, отримання інформації суб'єктом, який не вправі здійснювати ті чи інші дії по збиранню доказів, тягне за собою визнання останніх недопустимими [71, с. 45].

Збирання доказів під час проведення досудового розслідування може здійснюватися лише в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, і визначеними суб'єктами (ст. 93 КПК України) [92]. Так, збирати докази мають право: сторона обвинувачення (прокурор, слідчий (дізнавач), співробітник оперативного підрозділу); сторона захисту (підозрюваний, його законний представник, захисник); потерпілий; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Кожна із зазначених категорій суб'єктів використовує відповідний механізм збирання доказів, які долучаються до матеріалів кримінального провадження та оцінюються на предмет відповідності їх властивості допустимості.

У доктрині існують різні погляди щодо суб'єктів збирання доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, на переконання Я.П. Зейкана, до суб'єктів, наділених функцією збирання доказів, варто віднести адвокатів та потерпілих, а в КПК України варто закріпити, що визначення доказу як допустимого вможливлюється за умови, що такий було отримано відповідно до встановленої законодавством процедури, зокрема згідно із Законами України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і «Про оперативно-розшукову діяльність», а також іншими нормативно-правовими актами [60, с. 29].

Сторона обвинувачення має право збирати доказову інформацію шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД, витребування й одержання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств,

установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, провадження інших процесуальних дій, передбачених нормами кримінального процесуального законодавства (ч. 2 ст. 93 КПК України) [92].

Основним способом збирання доказів у кримінальному провадженні є проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, суб'єктами проведення яких, відповідно до ст. 36, 38, 40, 40¹ КПК України, є прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, дізнавач. Крім того, у визначених законом випадках, такими суб'єктами є: оперативні підрозділи Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), Державного Бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; підрозділи детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю НАБУ (ст. 41 КПК України) [92].

Зокрема, щодо належного суб'єкта доказування, як умови допустимості доказів заслуговує на увагу ухвала ККС ВС від 14.12.2021 р., в якій сторона захисту просила визнати недопустимим доказом висновок судово-медичної експертизи трупа потерпілого у зв'язку з тим, що її проведено на підставі постанови, винесеної слідчим, який не входив до складу слідчої групи. Зокрема, суд зазначив, що при визначенні недопустимості доказів основна увага приділяється оцінці впливу процесуального порушення на реалізацію прав і свобод особи. Тобто, визначається, чи призвело порушення до обмеження або нівелювання цих прав і можливості ефективно ними користуватися порівняно із ситуацією, за якої порушення не було б допущене. Водночас, якщо відбулося недотримання формальних вимог, що регламентують організацію кримінального розслідування чи проведення окремих процесуальних дій, але не впливають на права особи, їх оцінка має базуватися на балансі конкуруючих інтересів: суспільної необхідності в розкритті злочину та притягненні винного до відповідальності та важливості дотримання процесуальних формальностей для

забезпечення справедливого судового розгляду [312].

За наслідками розгляду справи колегія суддів ККС ВС сформулювала такий висновок: призначення експертизи слідчим, який не входить до складу групи, уповноваженої на проведення розслідування, суперечить нормам кримінального процесуального закону. При оцінці допустимості висновку експерта, отриманого за таких обставин, суд повинен враховувати аргументи сторін щодо того, як це порушення вплинуло на дотримання прав і свобод сторони захисту або інших учасників судового процесу, передбачених правовими положеннями, визначеними в ч. 1 ст. 87 КПК України, і у разі встановлення зв'язку між цим порушенням і порушенням відповідних прав і свобод, визначити та навести в рішенні відповідні мотиви, чому він вважає чи не вважає такі наслідки для прав і свобод особи істотними [312].

Можна стверджувати, що за час функціонування КПК України у редакції від 2012 р. судова практика періодично тяжіє до формального тлумачення його окремих положень. Прикладом такого підходу є правова позиція, сформульована у постанові ККС ВС від 04.10.2021 р. в одному з кримінальних проваджень, згідно з якою «за приписами ст. 39, 110, ч. 1 ст. 214 КПК України, рішення про призначення (визначення) групи слідчих, які здійснюватимуть досудове розслідування, визначення старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, обов'язково приймається у формі, яка повинна відповідати визначеним кримінальним процесуальним законом вимогам до процесуального рішення у формі постанови. Відсутність такого процесуального рішення в матеріалах кримінального провадження обумовлює недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, як таких, що зібрані неуповноваженою на те особою». Така правова позиція Верховного Суду стала логічним продовженням висновку про недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, які зібрані під наглядом і процесуальним керівництвом прокурора (прокурорів), який не мав на те законних повноважень через відсутність постанови про призначення групи прокурорів або її не підписання керівником відповідного органу прокуратури (постанова від 22.02.2021 р. у

справі № 754/7061/15) [186].

З викладеного вбачається, що належність / неналежність суб'єкта доказування, будучи умовою допустимості доказів, значною мірою зумовлюється способом збирання доказів у кримінальному провадженні.

Встановлення тих чи інших фактів та обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, можливе лише за умови чіткого й послідовного дотримання вироблених наукою кримінального процесуального права правил процесу доказування. Одним зі складових елементів цього процесу є належне процесуальне джерело отримання доказів [15, с. 217].

Великий тлумачний словник визначає джерело як «те, що дає початок чому-небудь, звідки щось виходить» [22, с. 218]. О.В. Баулін, вказує, що процесуальні джерела доказів є процесуальною формою існування і зберігання відомостей про факти як доказів у кримінальному процесі. Без втілення в цю процесуальну форму фактичні дані не мають значення доказу, а порушення процесуальної форми їх залучення до сфери кримінально-процесуального доказування призводить до визнання доказу недопустимим [11, с. 76]. На переконання В.В. Вапнярчука, процесуальні джерела доказів – це та процесуальна форма, в якій докази (певні фактичні дані) допускаються у кримінальне провадження [21, с. 108].

Крім визначених у ст. 84 КПК України процесуальних джерел доказів (показання, речові докази, документи, висновки експертів), у кримінальному провадженні про кримінальні проступки такими є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновки спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото й кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- й кінозйомки, відеозапису (ст. 298¹ КПК України) [92].

Отже, законодавець розширив систему процесуальних джерел доказів, доповнивши її джерелами, що можуть бути використані під час здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків, залишивши при цьому ту систему джерел доказів, що може бути використана під час здійснення досудового розслідування злочинів. Він дозволив на підставі ухвали слідчого

судді, яка постановляється за клопотанням прокурора, використовувати в кримінальному провадженні щодо злочину ті процесуальні джерела доказів, які можуть бути використані під час здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків. За таких обставин, як слушно зазначає І.Л. Беспалько, може з'явитися можливість зловживання правом з боку посадових осіб державних органів, які можуть мати в цьому власний інтерес [15, с. 217].

Одним з процесуальних джерел доказів є показання – відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ч. 1 ст. 95 КПК України) [92]. Зазначені суб'єкти можуть надавати відомості, які стали відомі їм з чужих слів.

Показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи (ч. 1 ст. 97 КПК України) [92]. Такі показання не можуть бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо не підтверджуються іншими доказами, визнаними допустимими. У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження (ч. ч. 1, 6 і 7 ст. 97 КПК України) [92].

Незважаючи на наявність критики [126, с. 134-135; 320, с. 513], поділяємо точку зору Л.В. Омельчук та Т.П. Бичок, які вказують на правильність рішення щодо закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві показань з чужих слів. Науковцями пропонується закріпити в КПК України коло суб'єктів, які можуть давати показання з чужих слів, а також положення про те, що: показання з чужих слів можуть бути визнані судом допустимим доказом у виняткових випадках, що унеможливлюють допит особи, яка надала первинні пояснення, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими

правилами допустимості; суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів за наявності обставин, що можуть свідчити про створення підозрюваним, обвинуваченим або за його сприяння обставин, за яких особа не може бути допитана [154, с. 322-323].

Досить схожою на отримання показань формою отримання інформації від особи в кримінальному провадженні є відібрання пояснень. Водночас, вона має низку суттєвих відмінностей. Насамперед зазначимо, що надання пояснень є правом особи. Відповідно, на відміну від отримання показань, при відібранні пояснень особу не попереджають про кримінальну відповідальність за ст. 384, 385 КК України. Вважаємо, що особа без процесуального статусу не вправі користуватися правами конкретного учасника кримінального провадження, а відтак й відомості, отримані з пояснення такої особи допустимими бути не можуть. Також законодавчо не визначено, в ході яких процесуальних дій такі пояснення можуть бути отримані. В такому разі, як слушно зазначає І.Л. Беспалько, визнання пояснень процесуальним джерелом доказів створює небезпеку отримання недостовірної інформації [15, с. 217]. З викладеного вбачається доцільність передбачити в КПК України покладену на уповноважених осіб необхідність обов'язкового допиту осіб, від яких раніше були відібрані пояснення.

Іще одним джерелом доказів у кримінальному провадженні є речові докази – матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення (ст. 98 КПК України) [92].

Процедура приєднання речового доказу до матеріалів кримінального провадження, яка забезпечує його допустимість, повинна виглядати таким чином: виявлення речового доказу в результаті проведення відповідної

процесуальної дії; складання протоколу відповідно до вимог КПК України; складення слідчим, дізнавачем, прокурором постанови про приєднання речового доказу до матеріалів кримінального провадження (у разі тимчасового вилучення майна необхідно звернутися до суду з клопотанням про накладення арешту на майно (ст. 168, 170 КПК України); передання речового доказу для подальшого зберігання відповідно до вимог чинного законодавства [219, с. 53–55].

Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені у ч. 1 ст. 98 КПК України [92]. З огляду на це, а також відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України, документами, які відповідатимуть критерію допустимого доказу в кримінальному провадженні, слід вважати: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема електронні); матеріали, отримані внаслідок здійснення у кримінальному провадженні заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; висновки ревізій та акти перевірок; матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам ст. 99 КПК України.

При цьому, умовою допустимості є надання: оригіналу документа; дубліката документа, який виготовлений таким самим способом, як і його оригінал; копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста; інші відомості, які визнаються допустимими лише за умов, якщо: оригінал документа втрачено або знищено, за винятком ситуацій, коли це сталося з вини потерпілого або сторони, що його подає; оригінал неможливо отримати шляхом доступних правових механізмів; оригінал перебуває у розпорядженні однієї зі сторін кримінального провадження, і вона

відмовляється надати його на запит іншої сторони [92].

Відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [92]. Такий висновок повинен бути зроблений належним суб'єктом – експертом; у висновку експерта мають бути надані відповіді на конкретні питання, які виносяться на експертне дослідження, тобто докладно описані проведені дослідження та висновки, надані відповіді на питання, винесені при призначенні експертизи. При цьому експерт не повинен виходити за рамки своїх спеціальних знань, оскільки в такому випадку це будуть не висновки, а припущення, які не можуть бути доказами в кримінальному процесі [322, с. 268]. Як і будь-які інші докази, висновок експерта має бути підданий аналізу та оцінці з юридичної точки зору [136, с. 152].

До новацій КПК України слід також віднести можливість використання під час дізнання висновку спеціаліста як джерела доказів. Так, відповідно до п. 7 ч. 4 ст. 71 КПК України, в разі необхідності встановлення юридично значимих фактів, виявлення яких потребує спеціальних знань, дізнавач вправі залучати для надання висновку спеціаліста [92]. Донедавна законодавець обмежувався констатацією, що висновок спеціаліста має відповідати вимогам, що пред'являються до висновку експерта (ст. 300 КПК України) [92].

Такий стан речей, коли КПК України не відносив довідку спеціаліста до жодного з джерел доказів, та коли спеціаліст не попереджався про кримінальну відповідальність за зловживання своїми повноваженнями, породжував сумніви щодо достовірності висновку спеціаліста.

Варто зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» від 9 жовтня 2024 року № 4009-IX, серед іншого: передбачається кримінальна відповідальність спеціаліста (за аналогією з

експертом) за підроблення документів, зловживання повноваженнями, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, відмову від виконання обов'язків (ст. ст. 358, 365², 368⁴ та 385 КК України); визначається, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати довідки, висновки та інші документи спеціалістів (п. 5 ч. 2 ст. 99 КПК України); закріплюється, що у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути здійснено отримання довідки, висновку спеціаліста (ч. 3 ст. 214) [190].

На нашу думку, внесення відповідних змін до КПК України не лише сприятиме оптимізації діяльності органів досудового розслідування та спеціалістів у кримінальному провадженні, а й підвищить ефективність отримання доказів на початковому етапі досудового розслідування, зокрема й довідок, висновків та інших документів спеціалістів, відповідність яких критерію допустимості, наразі обґрунтовано ставиться під сумнів вітчизняними судами.

Такий критерій допустимості, як дотримання вимог кримінального процесуального законодавства (належний спосіб), є найбільш масштабним з позиції елементів, які можуть бути до нього включені. Його дотримання зобов'язує одержувати доказову інформацію шляхом застосовування передбачених законом процесуальних дій, перелік яких є вичерпним, за чітко визначеною процедурою, з оформленням отриманих результатів без відступів від вимог законодавства та за неухильного дотримання уповноваженими особами прав і свобод людини. Водночас дію людського чинника цілком виключити неможливо, а значить ймовірним є несвідомий відступ від визначеної процесуальним законом процедури при збиранні й фіксуванні доказової інформації. Це, своєю чергою, породжує серед науковців та практиків дискусії з приводу того, чи мають значення характер і ступінь суттєвості порушення процедури при вирішенні питання допустимості доказів [71, с. 53].

Водночас, не можна погодитися з думкою В.Г. Дрозд про віднесення до критеріїв допустимості доказів «дотримання процесуальної форми отриманих

доказів», яка за своєю сутністю охоплює: збирання доказів належним суб'єктом кримінального процесу, належне джерело отримання доказів та належний спосіб отримання доказів [23, с. 103-112]. Тим більше, що вчена сама зазначає, що за допомогою процесуальної форми визначаються умови, порядок і послідовність проведення процесуальних дій, спрямованих на вилучення інформації з передбачених у законі носіїв [23, с. 110].

У КПК України детально регламентована процедура провадження кожної процесуальної, зокрема слідчої (розшукової) дії. Таке правове регулювання спрямоване на запобігання можливим порушенням прав учасників процесу, внаслідок чого не викликає сумнівів, що доказ, отриманий всупереч встановлених правил, не може розцінюватися, як допустимий.

Безсумнівним є те, що не можна визнавати докази недопустимими у випадках, коли існуючі процесуальні порушення можуть бути усунені. Так, у суді може бути допитаний понятий, який був присутній під час проведення обшуку, але не підписав протокол; можливе призначення повторної експертизи у разі порушення закону при проведенні судової експертизи під час досудового розслідування тощо. Тому суд вправі вирішити питання про визнання або невизнання доказів допустимими тільки після усунення допущених порушень кримінального процесуального закону.

Надаючи офіційне тлумачення положенням ч. 3 ст. 62 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних унаслідок порушення або обмеження її конституційних прав і свобод, крім випадків, у яких Конституція України допускає такі обмеження [202]. Зокрема, ч. 2 ст. 87 КПК України зобов'язує суд визначати наступні дії як такі, що істотно порушують права людини і основоположні свободи, а також у інших випадках, визначених КПК [92].

Також у Постанові ККС ВС від 30.05.2019 р. у справі № 164/1457/16-к вказується, що відповідно до доктрини «плодів отруйного дерева» недопустимими є докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок

суттєвого порушення прав та свобод людини. ЄСПЛ з цього приводу неодноразово наголошував, що при недопустимості одного доказу в єдиному ланцюжку, в такому випадку суд повинен вирішити питання про справедливість судового розгляду в цілому [187]. При цьому для визнання недопустимим кожний доказ має бути оцінений судом як автономно, так і в сукупності з іншими доказами, а в рішенні суду наводитись належне обґрунтування та мотиви, які би вказували на підставу визнання цього доказу недопустимим. Стосовно ж визнання доказу недопустимим за правилом «плодів отруйного дерева», то у рішенні суду має бути чітко доведено похідний характер інформації, яка стала фактичною підставою для проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, від дій, якими були істотно порушені права та свободи людини [188].

В науковій літературі всебічно описані випадки, коли порушення закону призводило до визнання доказів недопустимими. До таких випадків належать: здійснення процесуальних дій без попереднього дозволу суду або з порушенням умов цього дозволу, зокрема щодо строку, місця проведення дії чи особи, уповноваженої на її проведення; порушення порядку надання судового дозволу на проведення процесуальних дій; виконання процесуальних дій неуповноваженими особами; недотримання встановленого законом порядку проведення процесуальних дій; отримання доказів шляхом погрози застосування або власне застосування катувань, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність особи, поводження; порушення права на захист; одержання показань або пояснень від особи, яка не була поінформована про своє право відмовитися від свідчень і не відповідати на запитання, або порушення цього права; порушення права на перехресний допит; отримання доказів із показань свідка, який згодом набув статусу підозрюваного або обвинуваченого у цьому кримінальному провадженні; порушення порядку відкриття матеріалів іншій стороні; здобуття доказу завдяки інформації, отриманої з істотним порушенням прав та свобод людини [138; 155, с. 344-351; 275, с. 248-250; 323, с. 11]. При цьому, перевіряючи докази на відповідність критерію допустимості, суд за допомогою аналізу, зіставлення доказів, збирання нових доказів [323, с. 11]

з'ясовує, чи було дотримано кожну із трьох складових допустимості: належний суб'єкт, передбачене законом джерело, додержання встановленого законом способу отримання.

Відповідно до положень КПК України, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Крім того, ч. 2 ст. 87 КПК України містить вичерпний перелік діянь, які суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод [92].

Докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані. В умовах воєнного стану положення цієї статті застосовуються з урахуванням особливостей, визначених ст. 615 КПК України [92].

Концепція, яка лежить в основі правил щодо допустимості доказів виходить з розуміння, що в центрі уваги при вирішенні питання про допустимість доказів, мають знаходитись права та свободи особи, а також виправданість їх обмеження державою. За такого підходу виключення доказів, які можуть мати відношення до важливих фактів кримінального провадження, є останнім заходом, який має застосовуватися у разі, якщо іншими засобами неможливо усунути фактори, які перешкоджають забезпеченню виконання завдань кримінального судочинства [8, с. 52-53].

Як зазначила колегія суддів ККС ВС у постанові від 17.10.2023 р. в одній зі справ, докази, отримані з порушеннями КПК України, можуть бути використані судом як допустимі лише у разі, якщо ці порушення не є істотними, тобто не могли вплинути та не впливають на достовірність отриманих фактичних даних; порушення є суттєвими (такими, що породжують сумніви у достовірності

доказів), втім такі сумніви можуть бути усунуті іншими зібраними допустимими доказами [181].

Неочікувано для багатьох науковців та практиків, у супереч формальному підходу, Велика Палата ВС 31.08.2022 р. у справі № 756/10060/17 фактично відійшла від раніше сформованої правової позиції та сформулювала нову, відповідно до якої у випадку призначення експертизи слідчим, який не входить до складу визначеної у кримінальному провадженні слідчої групи, суд, вирішуючи питання про допустимість даних висновку експерта як доказів, повинен у межах доводів сторін перевірити, чи призвів спосіб призначення експертизи до порушення тих чи інших прав і свобод людини, передбачених Європейською конвенцією з прав людини (далі – ЄКПЛ) та / або Конституцією України. У разі визнання доказів недопустимими суд має вмотивувати свої висновки про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, зазначивши, які саме й чиї права і свободи було порушено і в чому це виражалось» [168; 175].

Окремої уваги потребує концепція визнання доказів недопустимими – «асиметрії правил допустимості доказів», яка досить неоднозначно сприймається науковцями. Зміст дискусії зводиться до пошуку відповіді на питання – чи однакові для сторін обвинувачення та захисту правові наслідки недотримання правил про допустимість доказів? [45, с. 424]. На користь цієї концепції існують такі аргументи: тягар доказування вини особи лежить на стороні обвинувачення (сторона захисту може застосовувати докази, недопустимі для сторони обвинувачення); обвинувачений не повинен нести відповідальність за помилки слідчого, який недбало поставився до виправдувального доказу; коли сторона обвинувачення отримує докази невинуватості обвинуваченого з порушенням закону, але вони не ставлять під сумнів свою достовірність, сторона захисту має право використовувати такі докази; у випадках, коли виправдувальний доказ було отримано з порушенням процесуальних прав обвинуваченого, він може бути визнаний допустимим за ініціативою сторони захисту, оскільки це не порушує основну мету правосуддя;

виправдувальні докази, отримані з порушенням закону, можуть бути визнані прийнятними, якщо їх достовірність не викликає сумнівів [45, с. 424]. З одного боку, науковці зазначають, що, виправдовувальні докази, отримання яких спричинило певні порушення, можуть бути використані у кримінальному процесі, за умови, що сторона захисту не заперечує проти їх застосування. З іншого боку, якщо таке положення буде закріплено на законодавчому рівні, це створить певні «подвійні стандарти», оскільки перевага надаватиметься виключно стороні захисту [109, с. 84-86; 321, с. 26].

У разі встановлення іншого порушення прав і свобод людини, крім істотних, суд в кожному конкретному випадку має перевірити, у тому числі, чи вплинуло таке порушення на загальну справедливість судового розгляду за критеріями ЄКПЛ, практики ЄСПЛ та національного законодавства. Крім того, при вирішенні питання щодо допустимості фактичних даних, отриманих з порушенням процесуального закону, суд в кожному конкретному випадку має встановити: чи спричинило це порушення появу обґрунтованих сумнівів у достовірності фактичних даних, отриманих в результаті проведення процесуальної дії; чи можливо усунути такі сумніви за допомогою інших доказів чи додаткових процесуальних засобів доказування.

У такому випадку суд може визнати докази, отримання яких спричинило порушення КПК України, як допустимі лише за наступних умов: порушення не є істотними, тобто не чинили та не можуть чинити впливу на достовірність отриманих фактичних даних; порушення є суттєвими, проте виниклі сумніви щодо достовірності доказів можуть бути усунуті іншими допустимими доказами. Якщо ж встановлено порушення, що викликає сумніви у достовірності фактичних даних і ці сумніви неможливо усунути на підставі інших доказів чи додаткових процесуальних дій, суд зобов'язаний визнати такий доказ недопустимим [131]. Водночас, як видається, на розсуд суду може бути винесене питання щодо очевидної недопустимості доказів, отриманих у такий спосіб.

Загалом щодо трактування відповідності доказів критерію «недопустимості» можна сформулювати такі узагальнені підходи:

1) категоричний («жорсткий»), що базується на приписах ст. 86 КПК України, згідно з якими доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК, й відповідно, недопустимим, у разі, якщо доказ отриманий з порушенням порядку, передбаченого КПК України; 2) «лояльний», сутність якого полягає у встановленні судом конкретних наслідків, які потягнуло певне порушення формальних вимог процесуального закону насамперед для прав і свобод людини, передбачених ЄКПЛ та / або Конституцією України.

Як уявляється, категоричний підхід ставить під сумнів необхідність існування ст. 87 КПК України, оскільки будь-яке порушення повинно мати наслідком недопустимість доказу, а підстава для скасування судового рішення у зв'язку з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону втрачає сенс йменуватись саме істотною.

Варто погодитись, що підстави для визнання доказу недопустимим, очевидно недопустимим – набагато складніші категорії, ніж просто відповідність формальній «букві закону». З цього погляду для визнання доказів недопустимими, очевидно недопустимими, мають існувати конкретні недвозначні причини, які свідчать про те, що використання такого доказу матиме більш негативні наслідки для правосуддя, ніж гіпотетичне виправдання особи, щодо якої наявні достатні фактичні відомості про вчинення кримінального правопорушення [168]. Найбільш яскравим прикладом такого підходу є заборона катувань та однозначна недопустимість доказів, отриманих внаслідок жорстокого поводження, закріплена на рівні ст. 3 ЄКПЛ та ст. 87 КПК України. Отримання доказів навіть щодо найбільш небезпечних і жорстоких кримінальних правопорушень не може здійснюватися у спосіб, заподіяна шкода від якого більша, ніж гіпотетична користь від розкриття кримінального правопорушення.

Очевидна недопустимість доказу також виникає у разі проведення процесуальних дій, які мають бути попередньо погоджені судом, без такого погодження або з порушенням його істотних умов. Якщо відхилитися від вказаного правила, то значення судового дозволу, а відповідно і судового

контролю, буде повністю нівельовано. На підтвердження вказаного принципу ухвалено численні рішення Верховного Суду, де обвинувачених виправдано через недопустимість доказів, отриманих при обшуку, на який не надано дозвіл слідчим суддею [168]. Зазначені приклади базуються на твердженні, що неодмінне визнання доказів недопустимими робить безперспективним їх отримання у спосіб, не передбачений КПК України, що сприяє дотриманню прав людини.

Водночас, формальне дотримання вимог закону не завжди свідчить про дотримання принципу верховенства права. Так, органи правопорядку та суд можуть і не порушувати вимог кримінального процесуального законодавства, однак ЄСПЛ може встановити порушення прав людини (див., наприклад, Рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р.) [242]. Вважаємо більш виваженим підхід, який викладено в згаданій вище правовій позиції ВКК ВС у справі № 756/10060/17 щодо встановлення судом конкретних наслідків, які потягнуло певне порушення формальних вимог процесуального закону насамперед для прав і свобод людини, передбачених ЄКПЛ та / або Конституцією України [175].

Загалом, формальна процедура отримання доказу в кримінальному провадженні є інструментом для досягнення справедливого кримінального провадження. Тому погоджуємось з точкою зору С. Петренка, що підставою для визнання доказу недопустимим мають бути конкретні порушення, які становлять загрозу для прав людини і ставлять під сумнів справедливість провадження, а не номінальна суперечність формальним вимогам закону, що не має жодних негативних наслідків [168].

Резюмуючи викладене у підрозділі, зазначимо, що допустимість доказів – процесуальна властивість, яка полягає у відповідності фактичних даних вимогам закону з точки зору форми (належний суб'єкт отримання доказів; отримання доказу з належного джерела; з дотриманням визначеного законом процесуального порядку) та змісту, що забезпечує їх належність та достовірність, а також дотримання прав та свобод фізичних та юридичних осіб.

Решта критеріїв допустимості, виокремлених науковцями (законність, системність, надійність, етична обґрунтованість та ін.), є похідними від них.

За своїм змістом допустимість доказів є правовою придатністю (докази, які можна використовувати у кримінальному процесі як аргументи у доказуванні, відповідно їх отримання відповідає приписам КПК України), та, водночас, гарантією законності (захищає громадян від безпідставного порушення їх прав та законних інтересів, забезпечує одержання достовірних доказів).

Концепція правил допустимості доказів є ключовим чинником для підвищення ефективності кримінального провадження і виконання його завдань та базується на розумінні того, що при з'ясуванні відповідності доказів зазначеному критерію пріоритетом мають бути права і свободи особи, а також обґрунтованість їхнього обмеження з боку держави. Виключення доказів з кримінального провадження як очевидно недопустимих, є крайнім заходом, який застосовується судом виключно у випадку істотності порушень положень кримінального процесуального закону в ході отримання доказів.

1.3. Міжнародні стандарти визнання доказів такими, що відповідають критерію допустимості у кримінальному провадженні

Сучасна глобалізація сприяє ефективному обміну передовими практиками між державами у різних сферах. Так, і національна система засад (принципів) кримінального провадження, прямо чи опосередковано пов'язаних із доказуванням у ньому, зазнає якісно нових змін унаслідок запозичення позитивних здобутків міжнародної спільноти у галузі забезпечення прав людини [105, с. 57]. У цьому контексті нагальною стає потреба у вивченні та аналізі з метою запозичення і впровадження міжнародного передового досвіду у сфері кримінального процесуального доказування з метою реалізації основних завдань судочинства та одночасного забезпечення прав людини.

Ключовий аспект імплементації норм міжнародного права у

кримінальному процесі передбачає гарантування державою дотримання та виконання міжнародних правових норм, зокрема норм-принципів, декларативних, дефінітивних, уповноважуючих, зобов'язуючих і забороняючих норм, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах [208, с. 21]. Розробка теоретичних та правових положень, спрямованих на удосконалення ефективності доказової діяльності у вітчизняному кримінальному процесі неможлива без врахування загальновизнаних міжнародно-правових принципів, які є основою для здійснення кримінального судочинства [55, с. 37]. Адже, зазвичай, саме на їх підставі виробляються певні навички у роботі зі збирання доказів сторонами кримінального провадження, формуються міжнародно-правові стандарти їх оцінки уповноваженими суб'єктами.

Важливою ознакою ефективності здійснення судочинства є адаптація національних стандартів до стандартів ЄКПЛ в контексті прецедентної практики ЄСПЛ, яка являє собою колективний досвід суддів, що належать державам різних правових систем (англосаксонського або континентального типу), в яких кримінальний процес побудований технічно різними способами. При тлумаченні положень ЄКПЛ зазначений суд керується загальним духом цього документа, який спрямований на підтримку та просування ідеалів та цінностей демократичного суспільства [20, с. 597]. ЄСПЛ, шляхом інтерпретації ЄКПЛ, має значний вплив на формування правових доктрин у галузі прав людини, які відображаються в правових системах країн-учасниць цієї Конвенції [354, с. 1170]. Він фактично виступає як суб'єкт, що сприяє створенню таких правових доктрин [20, с. 597].

Вироблені ЄСПЛ правила є точним відображенням *favor libertatis*, яким обґрунтована відповідна норма, коли при неможливості винесення однозначного судового рішення, перевага віддається саме правам та свободам людини. Інтерпретуючи норми ЄКПЛ, ЄСПЛ керується доктриною судового прецеденту, яка зобов'язує органи судової влади дотримуватися попередніх рішень (*stare decisis*) [293, с. 57]. Як слушно зазначають окремі науковці, ухвалені ЄСПЛ рішення не лише формують певний стандарт кримінального

провадження, а й слугують правовими орієнтирами для судів при розгляді спірних питань правосуддя у сфері прав людини, впливаючи на національне законодавство в різних аспектах [16, с. 53; 293, с. 60].

На важливість практики ЄСПЛ для здійснення ефективної доказової діяльності у кримінальному процесі вказали 94 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів (Додаток А). Зазначені обставини обумовлюють необхідність розгляду питання впливу практики ЄСПЛ на реалізацію прав та законних інтересів особи з позиції допустимості доказів у кримінальному провадженні.

Аналіз практики застосування КПК України засвідчує наявність порушень базових складових прав учасників кримінального провадження. Про це свідчать й отримані нами емпіричні дані. Так, за даними опитування, більш ґрунтовного аналізу потребують такі питання, що мають безпосередні зв'язки з предметом дослідження, як: порушення права особи на захист (63 %); здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов (51 %); порушення права на перехресний допит (18 %); отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права (16 %); отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (15 %); а також віднесені законодавцем (ч. 3 ст. 87 КПК України) до таких, що отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні; після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень; під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії; під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без

проведення повної технічної фіксації засідання) (40 %) (Додаток А).

За таких умов практика ЄСПЛ слугує додатковим інструментом для ефективного захисту особи в умовах змагального кримінального судочинства, скеровує його уповноважених суб'єктів до дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального процесу.

Міжнародне співтовариство, рекомендуючи певні практики, які в Україні прийнято розглядати елементом міжнародних стандартів, формує орієнтири та передумови розвитку відправлення вітчизняного судочинства, впливаючи на його модернізацію, та сприяючи впровадженню відповідних інновацій у нього [199, с. 50]. Таким чином, але не лише завдяки цьому, розвиваються різні інститути кримінального процесу: від проведення слідчих (розшукових) дій, засад його здійснення – до повноважень сторін кримінального провадження, судді з ініціювання та визнання доказів недопустимими, очевидно недопустимими.

У контексті визначення перспектив розвитку інституту допустимості в Україні необхідно з'ясувати, наскільки цей інститут відповідає міжнародним стандартам та рекомендаціям Європейського Союзу щодо справедливого, неупередженого судочинства в розумні строки. Дослідження цієї проблеми є важливим завданням як для юридичної науки, так і для практики, оскільки саме з цією метою до національного кримінального процесу були впроваджені нормативні положення, що стосуються визнання доказів такими, що не відповідають критеріям допустимості, зокрема через їх очевидність для суду.

Зауважимо, що нині формулювання статей, що стосуються допустимості / недопустимості доказів, містять положення, що вказують на порушення таких засад, як законність, верховенство права, забезпечення права на захист, повага до людської гідності, недоторканність права власності та ін. Зіставлення міжнародних стандартів кримінального судочинства, відображених у загальних засадах (ст. 7-29 КПК України) та інших положеннях кримінального процесуального законодавства, сприятиме виробленню стандартів визнання доказів недопустимими у національному кримінальному процесі.

Насамперед зазначимо, що в юридичній науці існують різноманітні підходи до розуміння правової природи терміну «міжнародний стандарт». Проте, досить часто ними називають універсальні, міжнародно-правові норми, мінімальні вимоги, які є взірцем, еталоном, «нормативним об'єктом віднесення» для держав та підлягають безпосередньому застосуванню на національному рівні, яких зобов'язані дотримуватися у процесі національної законотворчості всі держави [123, с. 190; 144, с. 83; 173, с. 183-184; 207, с. 263]. Стосовно кримінальної процесуальної діяльності міжнародно-правові стандарти характеризуються як закріплені в нормах міжнародного права або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ, визнані міжнародною спільнотою мінімальні вимоги, що мають імперативний або рекомендаційний характер для держави та визначають вектор розвитку національного законодавства [144, с. 91].

Виділення та легалізація таких стандартів стосовно критерію допустимості доказів є важливим і необхідним для вітчизняного кримінального процесу. Насамперед, це сприятиме виробленню однакового підходу до прийняття процесуальних рішень та здійснення процесуальних дій усіма суб'єктами доказування в різних кримінальних провадженнях і стадіях. Крім того, правильна інтерпретація міжнародно-правових стандартів в ході доказування виключатиме можливість уповноважених суб'єктів вирішувати окремі правові питання на власний розсуд, виходячи з особистих симпатій, взаємовідносин тощо.

Основним суб'єктом, який впроваджує міжнародні стандарти кримінального судочинства та сприяє їх реалізації іншими учасниками судового процесу, є суд. Виконання суддею міжнародних стандартів, закріплених у міжнародних актах, має на меті вдосконалення роботи судової системи для ефективного здійснення правосуддя та забезпечення прав і законних інтересів усіх учасників процесу.

Встановлення обставин кримінального провадження під час судового розгляду є складним, багатоаспектним та багатовекторним процесом [77, с. 58].

Дослідження всіх доказів у межах судового засідання є ключовою умовою їх отностайного тлумачення як судом, так і учасниками процесу [96, с. 74]. Згідно з практикою ЄСПЛ, суд має право на активну позицію у процесі, якщо сторонам надано можливість ознайомитися з доказами опонента, висловити свої зауваження та заперечення [229].

Під час судового розгляду сторона обвинувачення зобов'язана обґрунтувати свою позицію таким чином, щоб залишити суд без жодного розумного сумніву щодо винуватості обвинуваченого, тоді як сторона захисту прагне спростувати ці аргументи, надаючи докази, що викликають сумніви, або піддаючи критичному аналізу докази обвинувачення [267, с. 229]. Яскравим прикладом є справа «Кобець проти України», де ЄСПЛ, спираючись на свою прецедентну практику, вдався до критерію доведення «поза розумним сумнівом» задля оцінки доказів. Таке доведення повинно ґрунтуватися на сукупності обставин або неспростовних презумпцій, які є достатньо вагомими, чіткими та узгодженими між собою [236]. Аналогічна аргументація покладена в основу рішень у справах «Сергій Савенко проти України» (п. 35) [247] та «Козинець проти України» (п. 54) [237].

У процесі оцінки доказів у судовому розгляді постає питання стандартів доказування – умовної межі, яка слугує свого роду мірилом якості знань, отриманих судом під час розгляду справи; якщо їх якість стає достатньою, це дозволяє суду прийняти, на його переконання, справедливе рішення [21, с. 111].

Аналіз рішень ЄСПЛ та доктринальних досліджень свідчить про те, що, не зважаючи на оціночну природу стандарту доказування, він залишається допустимим у кримінальному провадженні України [113, с. 59]. Стандарт доказування відображає різні рівні внутрішнього переконання суду, необхідні для ухвалення відповідного процесуального рішення. Зокрема, для винесення обвинувального вироку потрібно досягти найвищого стандарту переконання – поза розумним сумнівом, що прямо передбачено у статті 17 КПК України [93, с. 412]. Хоча в українському кримінальному процесі стандарт доказування «поза розумним сумнівом» стосується ухвалення остаточних судових рішень (зокрема

вироку) [21, с. 107], на наше переконання, коли суд під час судового розгляду дійде до переконання про очевидну недопустимість доказу, він повинен ініціювати виключення його з доказової бази.

Поряд із судом, міжнародні стандарти кримінального судочинства реалізують слідчий (дознавач), прокурор (обвинувач), захисник (адвокат), права і обов'язки яких також передбачені в міжнародно-правових актах. Їх належне застосування є запорукою захисту прав, свобод та законних інтересів непрофесійних учасників кримінального процесу [82, с. 17]. Згідно з п. 18, ч. 1 ст. 3 КПК України до таких суб'єктів належить і слідчий суддя, який, будучи єдиним представником судової гілки влади, є уповноваженим здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні на етапі досудового розслідування.

Тож здійснимо аналіз національних стандартів доказування у кримінальному провадженні, відображених в загальному вигляді у вигляді засад (ст. 7-29 КПК України), в контексті визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні та відповідності їх позиціям, виробленим ЄКПЛ.

Визнання доказів недопустимими та очевидно недопустимими відбувається внаслідок недотримання та порушення насамперед засади *законності* як універсального правового принципу. Так, рішенням Держинського районного суду м. Харкова від 15.07.2019 р. у справі № 638/7725/18 було визнано недопустимим протокол огляду місця події з огляду на те, що законом не допускається його проведення у житлі чи іншому володінні особи інакше, як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 13) [26].

Із засадою законності тісно пов'язана така засада кримінального процесу, як *верховенство права*. Конституційний Суд України у своєму рішенні від 01.04.2008 р. зазначив, що «верховенство права» означає панування права в суспільстві, а саме право не обмежується лише законами, які мають бути проникнуті ідеями справедливості, свободи та рівності, а й включає в себе такі суспільні регулятори, як норми моралі, традиції і звичаї [201].

Порушення засади верховенства права під час здійснення кримінального провадження потягне за собою визнання доказів недопустимими, очевидно недопустимими, а в кінцевому результаті – скасування судового рішення. Яскравим прикладом слугують рішення суддів нацистської Німеччини в період правління Гітлера, які були засуджені Нюрнберзьким міжнародним судом. Ці рішення формально відповідали вимогам закону, однак змістовно містили порушення основоположних прав і свобод людини, а отже – нівелювали принцип верховенства права [14, с. 195].

Міжнародний правовий стандарт *«право на справедливий суд у кримінальному провадженні»* (ст. 6 ЄКПЛ) варто розцінювати як одне із ключових прав людини, закріплених як у міжнародних, так і у національних нормативно-правових актах. Він охоплює стандарти справедливого судового розгляду та гарантії, спрямовані на належний захист, реалізацію і дотримання прав, свобод та інтересів індивіда. Основними елементами права на справедливий суд є право на суд, право на звернення до суду, право на судовий розгляд (які разом становлять доступ до правосуддя), незалежність і неупередженість суду, судовий захист, розгляд справи у розумні строки, а також обов’язковий і остаточний характер судових рішень [222, с. 110]. Також, на наше переконання, у контексті дотримання права на справедливий суд йде мова також у випадку дотримання процедури визнання доказу очевидно недопустимим, якщо у цьому виникла необхідність, обумовлена ініціативою окремих учасників кримінального провадження, суду.

Судове рішення має ґрунтуватися виключно на допустимих доказах. Хоча ст. 6 ЄКПЛ гарантує право на справедливий судовий розгляд, однак вона не встановлює ніяких правил стосовно допустимості доказів, оскільки це передусім питання, яке регулюється національним законодавством (див., зокрема, рішення у справі «Шенк проти Швейцарії» від 12.07.1988 р., у справі «Тейшейра ді Кастру проти Португалії» від 09.06.1998 р. та у справі «Шабельник проти України» від 19.02.2009 р. [250; 261; 262]). Як слушно зазначає І.В. Гловюк, завдання ЄСПЛ не полягає в тому, щоб принципово визначати, чи можуть бути прийнятними певні

види доказів (наприклад, докази, здобуті, з точки зору національного закону, в незаконний спосіб) або чи був заявник справді винуватим. Питання, яке має вирішити цей суд, полягає у визначенні, чи було справедливим провадження у справі загалом, включаючи спосіб, у який були отримані докази [36, с. 88]. При цьому має бути оцінена відповідна «незаконність» і, якщо це стосується порушення іншого конвенційного права, має бути оцінений характер виявленого порушення (див., зокрема, «Аллан проти Сполученого Королівства» від 12.07.2013 р.; «Р.Г. і J.Н. проти Сполученого Королівства» від 25.09.2001 р.; і «Хан проти Сполученого Королівства» від 12.05.2000 р.) [252; 259; 249].

Положення про *рівність перед законом і судом* (ст. 10 КПК України, ст. 6, ст. 14 ЄКПЛ, Протокол № 12 до ЄКПЛ) діє протягом усього кримінального провадження та стосується усіх його напрямів, зокрема кримінального процесуального доказування. Зазначена засада є проявом загального принципу рівності, який у різних системах права – міжнародно-правовій і національній – зважаючи на особливості суб'єктного складу і характер відносин, виражається в таких особливих проявах, як принцип суверенної рівності у міжнародному праві та принцип рівності однойменних суб'єктів (громадян, юридичних осіб) у внутрішньодержавному праві [106, с. 35].

Засада рівності сторін у кримінальному процесі – у розумінні «справедливого балансу» між сторонами – вимагає, щоб кожній стороні надавалася розумна можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво не вигідне становище щодо іншої сторони. Відображений у рішеннях у справах «Домбо Бейер проти Нідерландів» від 27.10.1993 р. та «Анкерл проти Швейцарії» від 23.10.1996 р. принцип рівності був неодноразово застосований ЄСПЛ і в справах щодо України. Зокрема, у справі «Надточій проти України» рішення від 15.03.2008 р. [241; 253; 256].

Під час проведення процесуальних дій слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані рівною мірою забезпечувати повагу честі та гідності, охорону прав і свобод усіх осіб, які беруть у них участь. Порушення засади рівності перед законом і судом, допущене під час збирання, перевірки та оцінки доказів, є

підставою для визнання їх недопустимими [14, с. 195-196]. Прикладом таких додаткових гарантій є, зокрема, відображена у п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК України вимога щодо обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, які внаслідок вад не здатні повною мірою реалізувати свої права, або гарантії, визначені у гл. 38 КПК України при провадженні щодо неповнолітніх. Недотримання зазначених приписів в контексті тлумачення ст. 87 КПК України може мати наслідком визнання доказів очевидно недопустимими.

Водночас, якщо екстраполювати зазначене правило на процедуру визнання доказу очевидно недопустимим під час судового розгляду, то ухвалення остаточного рішення щодо придатності доказу за цим критерієм, має відбуватись у змагальній процедурі, а суд повинен рівною мірою забезпечувати повагу до прав і свобод усіх її учасників.

У кримінальному судочинстві України, враховуючи прецедентну практику ЄСПЛ (ст. 20 КПК України, п. п. 1, 3 ст. 6 ЄКПЛ), принцип забезпечення права на захист можна тлумачити як сукупність процедурних гарантій, що уможливорює спростування підозри у вчиненні кримінального правопорушення та здійснення захисту від обвинувачення [31]. Згідно зі статтею 6 ЄКПЛ, кожна особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватою, поки її вина не буде доведена в установленому законом порядку. Особа, проти якої висувається обвинувачення, має такі основні права: а) на детальну та невідкладну інформацію щодо характеру та підстав обвинувачення, надану їй зрозумілою для неї мовою; б) на підготовку свого захисту, що включає достатній час та можливості; с) на здійснення захисту самостійно або за допомогою обраного адвоката, а в разі нестачі коштів – на отримання безоплатної юридичної допомоги, якщо цього вимагають інтереси правосуддя; d) на допит свідків обвинувачення або вимагання їхнього допиту, а також ініціювання виклику і допит свідків захисту на рівних умовах; е) на отримання безкоштовних перекладацьких послуг, якщо вона не розуміє або не володіє мовою судового провадження [78].

Зважаючи на численні порушення базових складових права на надання

професійної правничої допомоги, а також прав захисників та представників особи, залучених до кримінального процесу, практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) слугує додатковим інструментом для ефективної реалізації функції захисту особи та представництва її інтересів у кримінальному провадженні [74, с. 472; 55, с. 38].

Вирішуючи питання про процесуальні наслідки порушення права на захист, необхідно керуватися положеннями ст. 87 КПК України, відповідно до якої порушення права особи на захист є істотним порушенням прав людини і основоположних свобод, а докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, є очевидно недопустимими (п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України). Так, у справі № 382/1497/16-к особу було затримано без ухвали слідчого судді в порушення ст. 208–209 КПК України без належного процесуального оформлення. У цей же день було проведено огляд і вилучення речей затриманого, натомість роз'яснення прав мало місце лише наступного дня [24]. Суд, спираючись на п. 55 Рішення ЄСПЛ у справі «Салдуз проти Туреччини» від 27.11.2008 р. [245] та на п. 49 рішення у справі «Лазаренко проти України» від 27.06.2017 р. наголосив, що доступ до захисника на ранніх стадіях провадження є процесуальною гарантією права не свідчити проти себе й основоположною гарантією від поганого поводження [239].

Одним із найпоширеніших випадків порушення права на захист є не відкриття стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України. Надання стороною обвинувачення в суді матеріалів, до яких не було надано доступ стороні захисту, і долучення їх як доказів на стадіях судового розгляду порушує право обвинуваченого на захист, оскільки змушує його захищатися від так званих «нових доказів» без надання достатніх можливостей і часу для їх спростування. Коли стороні обвинувачення відомі всі докази, а сторона захисту не володіє інформацією про них до завершення розслідування, порушується баланс інтересів у кримінальному процесі [176].

З цього приводу Верховний Суд України у постанові від 12.10.2017 р.

зазначив, що ч. 12 ст. 290 КПК України фактично передбачає кримінальну процесуальну санкцію стосовно сторін кримінального провадження, яка реалізується в разі невиконання сторонами обов'язку щодо відкриття матеріалів. Вона полягає в тому, що в майбутньому суд не має права допустити відомості як докази в невідкритих матеріалах. Тому не відкриття матеріалів стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України є ні чим іншим, як порушенням права на захист та окремою підставою для визнання фактичних даних недопустимими [176].

Так, в одному з кримінальних проваджень, ураховуючи зазначені вище законодавчі вимоги та сукупність встановлених за результатами огляду речових доказів обставин, Лисичанський міський суд Луганської області дійшов висновку, що не відкриття стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України стороною обвинувачення доказів істотно вплинуло на дотримання права обвинуваченого на захист та унеможливило використання таких доказів при ухваленні відповідного судового рішення, а відтак клопотання захисника підозрюваного було задоволено, а відповідні докази визнано очевидно недопустимими [310].

ЄСПЛ у своїх рішеннях, зокрема щодо України, неодноразово висловлював правову позицію в цьому питанні. Наприклад, у Рішенні в справі «Олег Колесник проти України» від 16.11.2009 р. суд констатував порушення п. п. «с» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ та зазначив, що українські суди визнали факт порушення права обвинуваченого на захист органами розслідування. Однак, незважаючи на це, вирішальними доказами в ході винесення обвинувального вироку в справі заявника стали показання, отримані під час відсутності захисника і за обставин, які дають підстави вважати, що і початкова відмова від юридичної допомоги захисника, і показання були отримані всупереч волі заявника [243].

Також у Рішеннях у справах «Беляєв та Дігтяр проти України» від 16.02.2012 р. та «Боротюк проти України» від 16.12.2010 р. ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 в поєднанні з п. «с» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ, підкресливши, що в основі обвинувального вироку лежали докази (показання заявника), отримані примусово і за відсутності захисника. Обґрунтовуючи рішення, ЄСПЛ зазначив,

що право на захист, в принципі, має особливе значення, коли компрометуючі заяви зроблені під час поліцейського допиту за відсутності адвоката, використовуються як підстава для засудження (п. 79) [226; 227]. Аналогічні порушення констатовано ЄСПЛ у рішенні від 15.11.2012 р. у справі «Гриненко проти України», оскільки заявнику не було забезпечено право на захист за таких фактичних обставин: «Не дивлячись на те, що заявнику було призначено два захисника, його неодноразово допитували виключно в присутності захисника, який був призначений органами розслідування. При цьому не було будь-яких підтверджень того, що захисник, якого запросив батько заявника, був належним чином повідомлений про такі слідчі (розшукові) дії» [233].

З огляду на правові позиції ЄСПЛ, слушними вважаємо рекомендації Верховного Суду в листі головам апеляційних судів «Про судову практику забезпечення права на захист в кримінальному провадженні» [196] про те, що вітчизняним судам потрібно ретельно перевіряти процедуру дотримання в ході досудового розслідування права на вільний вибір захисника. При цьому в разі здійснення захисту одночасно захисником, який був призначений, і захисником, залученим підозрюваним або обвинуваченим, судам необхідно встановити причини, за якими залучений захисник не брав участі в проведенні тих чи інших процесуальних дій в ході досудового розслідування.

Під правом на правову допомогу слід розуміти передбачену Конституцією та законами України особам, які беруть участь у кримінальному провадженні, можливість отримати завдяки діяльності спеціально уповноважених суб'єктів гарантовану державою допомогу правового характеру у реалізації прав, свобод і законних інтересів таких осіб, ефективному їх захисті, а також відновленні у разі порушення [82, с. 20].

Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими, прийняті на першому Конгресі ООН із запобігання злочинності (Женева, 1955 р.), схвалені резолюціями Економічної та Соціальної Ради № 663 від 31.07.1957 р., та № 2076 від 13.05.1977 р., у ст. 95 закріплюють положення про те, що особи, які були заарештовані або ж поміщені в місце тимчасового ув'язнення без пред'явлення

обвинувачення, мають право на захист так само, як і інші особи (обвинувачені чи засуджені) [141].

Практика ЄСПЛ засвідчує, що саме у зв'язку з порушенням права на захист зазвичай мають місце катування та жорстоке поводження. Зокрема, з матеріалів справи «Яременко проти України» від 30.04.2015 р. вбачається, що правоохоронні органи отримали зізнання у вчиненні злочину за відсутності захисника. За першої можливості після призначення адвоката підозрюваний відмовився від попередніх показань. Відсутність захисника під час отримання показань свідчить з одного боку про уразливість становища підозрюваного та потребу у юридичній допомозі [251], а з іншого – про вироблення стандарту не брати до уваги докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини.

У Рішенні ЄСПЛ у справі «Загородній проти України» від 24.11.2011 р. зазначається, що обвинувачений, який не бажає захищатись особисто, повинен мати змогу скористатись юридичною допомогою за власним вибором. Проте це право також не може вважатись абсолютним, а національні суди можуть не прийняти вибір особи, коли існують відповідні та достатні підстави вважати, що того вимагають інтереси правосуддя [234; 316, с. 163-164]. З цього приводу у Рішенні ЄСПЛ у справі «Салдуз проти Туреччини» від 27.11.2008 р. Наголошується, що така відмова від захисника не є підставою для визнання доказу недопустимим. Однак вона має бути однозначною та супроводжуватись мінімальними гарантіями, сумісними з її важливістю [245].

Аналогічно й під час досудового розслідування – добровільність відмови від права на захист має бути відображена в матеріалах кримінального провадження. Зокрема, за змістом ч. 9 ст. 206 КПК України, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають його участі [92].

Також порушення вимог закону щодо участі захисника (адвоката свідка) згідно зі ст. 87 КПК України є порушенням права на захист та відповідно до положень ст. 86 КПК України – підставою для визнання доказів, одержаних під час виконання процесуальних дій з такими порушеннями, недопустимими.

В одному з кримінальних проваджень підставою внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення та початку досудового розслідування стали заява особи зі зміненими даними про вчинення кримінального правопорушення та протокол допиту тієї ж особи. Водночас в протоколі допиту свідка відсутній підпис в графі «Згода давати покази без адвоката», що порушує п. п. 3 п. 2 ст. 87 КПК України. З огляду на це, реєстрація кримінального провадження, матеріали НСРД та інші зібрані докази відповідно до «плодів отруйного дерева» є недопустимими. Це, очевидно, могло і мало бути встановлено саме слідчим суддею. Тільки цього факту, на справедливу думку С. Ханіна, достатньо щоб визнати недопустимими докази отримані внаслідок «порушення права особи на захист», переконатися у відсутності наявності достатніх доказів та скасувати повідомлення про підозру [315].

Одним з основоположних міжнародно-правових стандартів та водночас засад кримінального провадження є *презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини підозрюваного (обвинуваченого)* (ч. 1 ст. 62 Конституції України, ч. 1 ст. 17 КПК України). Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено у порядку, визначеному КПК, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [92].

Однією з нормативних складових презумпції невинуватості є ч. 3 ст. 17 КПК України, відповідно до якої, підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях слідчого, прокурора в результаті його внутрішніх суб'єктивних міркувань. У випадку порушення процесуального порядку отримання, збирання доказів, в тому числі з порушенням джерела їх отримання, процесуальної форми збирання і закріплення доказів, вони мають бути визнані недопустимими [124,

с. 114]. Так, у справі «Гребчук проти України» від 21.09.2006 р. ЄСПЛ було підтверджено порушення принципу презумпції невинуватості (п. 2 ст. 6 ЄКПЛ): «Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку» [78]. Зокрема, підозрювану було названо винною у вчиненні злочину, проте такого судового рішення прийнято не було [231].

Питання допустимості доказів досить тісно пов'язане як з презумпцією невинуватості (ст. 17 КПК України), так і з правом на справедливий судовий розгляд, засадою розумності строків (ст. 28 КПК України). На наше переконання, за умови відсутності постанови про долучення речового доказу до матеріалів кримінального провадження суд не повинен долучати до них будь-який доказ, який подає прокурор, приймаючи ухвалу про визнання такого доказу очевидно недопустимим. Також, такий спосіб реалізації судом своїх повноважень пришвидшує розгляд справ, які знаходяться в провадженні роками та реалізують засади КПК – розумності строків [286, с. 317–319].

Як свідчить аналіз судової практики та власний досвід дисертантки, в процесі долучення доказів сторонами кримінального провадження, судді не завжди належним чином оцінюють їх з точки зору відповідності критеріям належності і допустимості, а клопотання сторони захисту про визнання очевидно недопустимими таких доказів розглядаються в одиничних випадках. Зустрічаються випадки долучення прокурором предмету неправомірної вигоди (грошових коштів) як речових доказів за відсутності постанови про визнання таких коштів речовими доказами [286, с. 318]. Так, у справі № 755/9785/17, яка знаходиться в провадженні Дніпровського районного суду м. Києва прокурором було долучено до матеріалів справи грошові кошти у розмірі 12 000 грн. Автор цього дослідження, будучи захисником обвинуваченого А., заперечувала проти долучення грошових коштів до матеріалів справи та подала клопотання про визнання такого доказу неналежним та очевидно недопустимим. В обґрунтування клопотання серед іншого наведено доводи про: відсутність постанови про визнання грошових коштів речовим доказом; неналежне

зберігання грошових коштів, які були передані до Фінансово-економічного управління Служби безпеки України всупереч положенням Постанови Кабінету Міністрів України № 1104 від 19.11.2012 р. «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України»; не відкриття стороною обвинувачення грошових коштів стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України [85].

Положення про недопустимість доказу, що був отриманий з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України), втілює в собі засаду свободи від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї.

Право не свідчити проти себе безпосередньо не сформульовано у ЄКПЛ, але визнається у прецедентній практиці ЄСПЛ. Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення в кримінальній справі, намагаючись довести свою версію щодо обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті за допомогою методів примусу чи утиску всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р., рішення ЄСПЛ у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» від 17.12.1996 р. [242; 260].

Стосовно використання доказів, отриманих з порушенням права на мовчання та права не свідчити проти себе, ЄСПЛ наголошує, що вони становлять загальновизнані міжнародні стандарти, які лежать в основі поняття справедливого судового розгляду за ст. 6 ЄКПЛ. Встановлення таких стандартів пояснюється *inter alia* необхідністю захисту особи, яка переслідується за кримінальним законом, від неналежного тиску з боку органів влади, щоб завдяки цьому уникнути помилок правосуддя та сприяти реалізації цілей ст. 6 ЄКПЛ [242]. Вирішення питання про допустимість доказів є в принципі прерогативою національних судів, а роль ЄСПЛ обмежується оцінюванням загальної справедливості провадження.

Аналіз судових справ засвідчує усе ще поширену практику допиту

потенційного підозрюваного, обвинуваченого як свідка, із попередженням про кримінальну відповідальність за відмову від надання показань та завідомо неправдиві показання. Такі дії здійснюються з урахуванням більш широкого кола процесуальних прав, передбачених для підозрюваного або обвинуваченого, порівняно зі свідком. За таких умов основна частина розслідування слідчим здійснювалася за фактичної відсутності сторони захисту та неможливості реалізації її прав суб'єктами, передбаченими КПК України [313, с. 81].

Зміст п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України свідчить про те, що ця норма застосовується у випадках, коли на момент отримання свідчень вже були підстави вважати особу підозрюваною чи обвинуваченою. Однак, незважаючи на її право зберігати мовчання та не свідчити проти себе, слідчий або прокурор вживають заходів для отримання показань. Саме такі дії, а не сам факт дачі свідчень особою, яка згодом набула статусу підозрюваного чи обвинуваченого, слід розцінювати як істотне порушення прав людини та основоположних свобод [305].

Науковцями вказується на необхідність врахування того, що під час допиту особи як свідка слідчий може не мати інформації про її можливу причетність до кримінального правопорушення. Водночас ця особа під час допиту може надати відомості про інших співучасників, обставини злочину, місця приховування знарядь чи здобутого майна тощо. Однак у подальшому, після отримання доказів її причетності, ця особа має право відмовитися від надання будь-яких показань. Поділяємо точку зору, що суд у таких випадках не може визнати відомості, одержані від особи під час її допиту як свідка, такими, що здобуті з істотними порушеннями прав людини та основоположних свобод [313, с. 82; 317, с. 109].

З метою протидії таким випадкам істотного порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження у ч. 1 ст. 23 КПК України було закріплене правило, що суд досліджує докази безпосередньо; показання учасників кримінального провадження суд отримує усно [92].

З метою повного з'ясування обставин кримінального провадження та його об'єктивного вирішення вагоме значення має *засада безпосередності*

дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України). Так, Верховний Суд у рішенні від 19.12.2018 р. зазначив, що «безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу закону про дослідження ним усіх зібраних у конкретному кримінальному провадженні доказів шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експерта, огляду речових доказів, оголошення документів, відтворення звукозапису і відеозапису тощо» [177].

Безпосередність сприйняття доказів дає можливість суду належним чином дослідити і перевірити їх, як кожний доказ окремо, так і у взаємозв'язку з іншими, здійснити оцінку за критеріями, визначеними у ч. 1 ст. 94 КПК України, та сформулювати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження [180]. Саме тому засада безпосередності є необхідним елементом процесуальної форми судового розгляду. Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 23 та ст. 86 КПК України, недотримання її судом означає, що докази, які не були предметом безпосереднього дослідження судом, не можуть бути визнані допустимими і враховані під час постановлення судового рішення судом, крім випадків, передбачених КПК України [92]. Безпосередньо під час судового розгляду судом мають бути досліджені й оцінені докази, які, на думку ініціатора клопотання є очевидно недопустимими у кримінальному провадженні.

Правовий зміст засади *поваги до людської гідності* (ст. 11 КПК, ст. 3 ЄКПЛ) має, зокрема, й високоморальне значення. Незважаючи на значну кількість норм, які зобов'язують поважати честь та гідність громадян, досить часто вони залишаються декларативними. Як свідчить практика, під час досудового розслідування вітчизняними правоохоронними органами подекуди застосовується як психічний, так і фізичний тиск на особу з метою отримання інформації, яка відповідно до положень КПК України, має бути визнана недопустимим доказом. Підтвердженням зазначеного може слугувати кількість звернень до ЄСПЛ зі скаргами щодо порушень із боку органів, що здійснюють досудове розслідування. До прикладу, у справі «Мельник проти України» від 28.03.2006 р. заявник скаржився на неправомірні дії працівників правоохоронних

органів. За результатами розгляду справи ЄСПЛ встановив порушення ст. 3 та ст. 13 ЄКПЛ [240].

ЄСПЛ неодноразово розглядав справи щодо застосування *катування до особи, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження*. Стаття 3 ЄКПЛ захищає одну із фундаментальних цінностей демократичного суспільства – забороняється будь-яке катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження, незалежно від обставин справи чи поведінки потерпілого (Рішення ЄСПЛ у справі «Лабіт проти Італії» від 15.09.2001 р.) [238]. У справі «Селмуні проти Франції» від 07.07.1999 р. ЄСПЛ висловив припущення про навмисне погане поводження з особою працівників поліції з метою отримати від неї викриваючі показання [246]. ЄСПЛ наголошує, що докази, отримані за допомогою заходу, який визнано таким, що суперечить ст. 3 ЄКПЛ, потребують окремого підходу тобто мають бути визнані недопустимими (Рішення ЄСПЛ у справі «Григор'єв проти України» від 15.05.2012 р.) [232].

У справі «Каверзін проти України» від 15.05.2012 р. ЄСПЛ встановив низку порушень ст. 3 ЄКПЛ, зокрема у зв'язку з: катуванням заявника працівниками міліції; непроведенням національними органами ефективного розслідування факту катування; відсутністю адекватної медичної допомоги у зв'язку з погіршенням здоров'я. Відповідно до ст. 46 ЄКПЛ, ЄСПЛ зобов'язав державу-відповідача вжити заходи й стосовно інших осіб, ситуація яких аналогічна ситуації заявника, та усунути виявлені проблеми [235]. Іншим розповсюдженим чинником, що призвів до порушення ст. 3 ЄКПЛ у цій справі, стало небажання працівників прокуратури оперативно вживати всіх належних заходів для встановлення фактів та обставин за скаргами про жорстоке поводження та забезпечення відповідних доказів. За висновком ЄСПЛ, оскільки визнавальні показання часто є одним з основних доказів у кримінальному провадженні, не можна виключати, що працівники прокуратури не були зацікавлені у проведенні всебічного розслідування, яке потенційно могло звести нанівець достовірність таких доказів. Судді судів першої інстанції рідко давали

незалежну оцінку достовірності доказів, отриманих, як стверджувалося, із застосуванням примусу, якщо прокуратурою такі твердження відхилялись [235].

Порушення зазначеного стандарту нерідко виявляють й національні суди. Зокрема, у справі № 367/6015/16-к Ірпінський міський суд Київської області визнав протокол обшуку з ілюстративною фото-таблицею очевидно недопустимими доказами, оскільки вони, відповідно до ч. 1, п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, зокрема, в разі отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження. З показань допитаних в судовому засіданні свідків було встановлено, що під час проведення обшуку будинку обвинувачений перебував у кайданках, що вказує на нелюдське ставлення до нього або таке, що принижує його гідність. Зазначений доказ було визнано недопустимим [29].

Отже, в кримінальному провадженні повинен бути забезпечений оптимальний механізм захисту приватних інтересів з урахуванням їх пріоритету над інтересами публічними. Відповідні положення КПК України повинні бути спрямовані на забезпечення ефективної системи захисту фізичних та юридичних осіб від сваволі у кримінальному провадженні, відновлення порушених прав та законних інтересів [16, с. 60], зокрема визнання доказів недопустимими чи очевидно недопустимими у визначених кримінальним процесуальним законом випадках.

Щодо використання доказів, отриманих з порушенням права на мовчання та права не свідчити проти себе ЄСПЛ наголошує, що вони становлять загальновизнані міжнародні стандарти, які лежать в основі поняття справедливого судового розгляду за ст. 6 ЄКПЛ. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту особи, яка переслідується за кримінальним законом, від неналежного тиску з боку органів влади, щоб завдяки цьому уникнути помилок правосуддя та сприяти реалізації мети зазначеної статті. Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення в кримінальній справі, намагаючись довести свою версію щодо

обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті всупереч волі обвинуваченого за допомогою методів примусу чи утиску (див. Рішення ЄСПЛ у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» від 17.12.1996 р.) [260]. Згідно з практикою ЄСПЛ, допустимість як доказів показань, отриманих за допомогою катувань, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні призводить до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких показань і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного судом (Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р.) [242].

Національній судовій практиці також відомі випадки таких заяв та реагування на них на стадії судового розгляду. Так, в ухвалі Октябрського районного суду м. Полтави від 10.02.2015 р. було зазначено, що під час судового розгляду кримінального провадження обвинувачений заявив про застосування до нього працівниками поліції заходів фізичного та психологічного впливу при здійсненні його затримання та проведенні обшуку в його помешканні. При цьому він вказав, що свідком вказаних неправомірних дій був його знайомий та у судовому засіданні заявив клопотання про проведення відповідної перевірки. Суд, зважаючи на вимоги ст. 1, 3, 6 ЄКПЛ, задовольнив клопотання, а відповідні докази у кримінальному провадженні визнав недопустимими [311].

Безпосередні зв'язки з визнанням доказів недопустимими, очевидно недопустимими, є порушення стандарту *недоторканності житла чи іншого володіння особи* (ст. 30, 32 Конституції України, ст. 13, 15 КПК України, ст. 8 ЄКПЛ). Зокрема, у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» від 18.01.2018 р., звернемо увагу на такі обставини, як проведення обшуку в час, «коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи» (ч. 2 ст. 236 КПК України) та проведення обшуку «в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку» (ч. 5 ст. 236 КПК України), що сприятиме не лише дотриманню засади недоторканності житла, але й покликане мінімізувати втручання у приватне життя [230].

Слід зауважити, що окремі права можуть обмежуватися під час проведення

слідчих (розшукових) дій, здійснення яких потребує втручання у приватне спілкування або проникнення до житла чи іншого володіння особи. Однак проникнення до житла чи іншого володіння особи може мати місце не тільки під час огляду (ст. 237 КПК України) чи обшуку (ст. 234 КПК України), але й також під час проведення слідчого експерименту (ч. 5 ст. 240 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження. Так чи інакше, таке проникнення можливе тільки на підставі попереднього рішення про це слідчого судді [55, с. 54]. Його відсутність слугуватиме підставою для визнання судом доказу очевидно недопустимим, як такого, що отриманий з істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод (п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України).

Стандарт *права особи на повагу до приватного і сімейного життя* (ст. 15 КПК, ст. 8 ЄКПЛ) являє собою сукупність правових положень, відповідно до яких учасникам кримінального провадження державою гарантована можливість вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя (особистого і сімейного) та можливість збереження у таємниці інформації про її обставини, поширення якої допускається тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, де у випадку їх порушення особа має право на оскарження до суду дій та рішень відповідних посадових осіб.

Варто підкреслити, що рішення ЄСПЛ демонструють і запроваджують широкий підхід до тлумачення права на недоторканність приватного (особистого і сімейного) життя. Це дає підстави для відділення окремих сфер його реалізації у вітчизняному кримінальному процесі: недоторканність права власності (ст. 16 КПК України, ст. 1 Першого протоколу), таємниця спілкування, невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя (ст. 13-16 КПК України) [92].

Слід зазначити, що відображена у національному законодавстві (ст. 15 КПК України) засада невтручання у приватне життя дещо вужча від права на повагу до приватного і сімейного життя, гарантованого ст. 8 ЄКПЛ («Право на

повагу до приватного і сімейного життя»). При цьому, як слушно зазначає Ж.В. Удовенко, не є рівноцінними й поняття «особисте життя» і «сімейне життя»: вони різняться насамперед тим, що особисте життя безпосередньо стосується інтересів конкретної особи, виражає її індивідуальні особливості, а сімейне життя – інтересів кількох осіб, які на добровільних засадах створили сім'ю чи перебувають у фактичних сімейних відносинах, або інших членів сім'ї, об'єднаних спільною відповідальністю [303, с. 42].

З метою недопущення порушення конвенційних зобов'язань, важливо враховувати підходи ЄСПЛ щодо ст. 8 ЄКПЛ. Зокрема, у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» від 18.01.2018 р. ЄСПЛ наголосив, що засада поваги до приватного життя передбачає також необхідність належного відшкодування у разі, якщо таке втручання відбулося всупереч закону чи свавільно, інакше особа продовжуватиме вважатися «жертвою» порушення, гарантованого ЄКПЛ [230].

Надання доступу до інформації, яка стосується приватного життя особи (фактично йдеться про збирання персональних даних чутливого характеру), на думку ЄСПЛ, становитиме втручання в права, гарантовані ст. 8 ЄКПЛ. У своїх рішеннях щодо збирання / надання доступу до інформації про особу (див., наприклад, узагальнення практики в рішенні у справі «Роман Захаров проти росії» від 04.12.2015 р.) ЄСПЛ сформулював детальні критерії, яким повинно відповідати таке втручання: інформація збирається на підставі закону; положення закону відповідають вимогам доступності, чіткості та передбачуваності; прийняття рішень щодо надання доступу повинні бути предметом судового контролю; такий контроль повинен передбачати можливість особі навести свої аргументи; рішення суду повинно бути обґрунтованим; вказівки в ухвалі суду щодо того, до якої інформації надається доступ, повинні бути максимально чіткими; особа, інформація щодо якої передається, повинна володіти ефективними засобами захисту, що передбачали б можливість оскарження законності та обґрунтованості отримання доступу до такої інформації, а також отримання компенсації в разі виявлення порушення; доступ

повинен надаватися лише до інформації, що необхідна для мети розслідування; отримана інформація повинна належним чином фіксуватися, зберігатися та захищатися, щоб запобігати її модифікації, незаконному знищенню та поширенню; отримана інформація повинна невідкладно знищуватися в разі зникнення подальшої в ній потреби [106, с. 49].

Однією з ключових вимог, викладених у практиці ЄСПЛ, є належна фіксація та забезпечення недоторканості отриманої інформації (див. рішення у справі «Валенсуела Контрерас проти Іспанії» від 30.07.1998 р., п. 46 (iv) та «Думітру Попеску проти Румунії» від 26.04.2007 р. (п. п. 78-79)) [257; 263]. Недотримання вказаних правил вказує на порушення прав особи, гарантованих ст. 8 ЄКПЛ, а на національному рівні повинно тягти визнання отриманої інформації (документів) недопустимими, або, на розсуд суду – очевидно недопустимими доказами.

Одним з найпоширеніших порушень означеного стандарту кримінального процесу на національному рівні, відображеного у рішеннях ЄСПЛ, є отримання доступу до інформації без ухвали слідчого судді. Фахівцями звертається увага на негативну практику національних органів розслідування, які в протоколах тимчасового доступу до речей і документів, неналежним чином відображають інформацію, яка становить таємницю банківську та міститься на відповідних компакт-дисках. В таких випадках у підозрюваного виникають обґрунтовані сумніви щодо автентичності інформації, що потенційно може бути використана як доказ в рамках кримінального провадження [12]. Як слушно зазначає М. Бем, відсутність будь-яких гарантій щодо належної фіксації відомостей, отриманих з інформаційних систем та мобільних терміналів, досі залишається прогалиною у Главі 15 КПК України. Проте незалежно від причин такої проблеми, неналежна фіксація отриманої інформації на матеріальних носіях, повинна мати наслідком визнання такої інформації недопустимим доказом [12].

Отже, будь-які докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ч. 1 ст. 87 КПК України), мають бути визнані недопустимими та, на розсуд суду, – очевидно недопустимими в

кримінальному провадженні.

Засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК України), є підґрунтям для додержання інших засад кримінального провадження, оскільки забезпечує рівність громадян перед законом і судом, право на захист, належну реалізацію суб'єктами кримінального провадження своїх прав і виконання ними процесуальних обов'язків [14, с. 198].

Відповідно до практики ЄСПЛ та правових позицій Верховного Суду, питання про дотримання вимог ст. 29 КПК України щодо залучення перекладача слід вирішувати в кожному конкретному випадку, ураховуючи те, чи не призвело це до порушення рівності перед законом і судом (принципу «рівності можливостей») та несправедливості судового розгляду загалом у розумінні положень ст. 6 Конвенції. Зокрема, участь перекладача в кримінальному провадженні зумовлена конституційною засадою рівності перед законом і судом, за якою, зокрема, не допускається привілеїв чи обмежень (в т. ч. й у процесуальних правах) за мовними ознаками [102, с. 146]. Вважаємо, що недотримання зазначеного стандарту, наприклад у випадку отримання показань від підозрюваного, який не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне судочинство, може свідчити про очевидну недопустимість доказу, отриманого у такий спосіб.

Відображена у ст. 21 КПК України та ст. 6 ЄКПЛ засада *доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень* трактується як забезпечена державою можливість усякої заінтересованої особи звернутися в порядку, передбаченому законом, до суду за захистом своїх прав та інтересів і відстоювати їх в суді. Водночас очевидно, що якщо в особи відсутній доступ до правосуддя, то решта гарантій права на справедливий судовий розгляд є безглуздими та нездійсненими. Порушення права на доступ до правосуддя має місце в тих випадках, коли особа, обґрунтовано вважаючи незаконним порушення будь-якими іншими особами своїх прав та свобод, не має можливості звернутися до суду за їх захистом [14, с. 196].

Виходячи зі змісту ст. 21 КПК України, під доступом до правосуддя

законодавець розуміє кілька складових: гарантування кожному права на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону; право кожного на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому КПК України; забезпечення доступу особи до інших засобів правового захисту, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України [92].

Одним з проявів порушення зазначеного міжнародно-правового стандарту є, зокрема, ненадання доступу до матеріалів досудового розслідування протилежній стороні кримінального провадження, потерпілому до направлення обвинувального акту до суду (ч. 12 ст. 290 КПК України, п. п. «б» п. 3 ст. 6 КЗПЛ). З цього приводу Верховний Суд України вказав, що в майбутньому суд не має права допустити відомості як докази в невідкритих матеріалах. Тож не відкриття матеріалів стороні захисту в порядку ст. 290 КПК України є порушенням права на захист та окремою підставою для визнання фактичних даних недопустимими [176]. На наше переконання, таке порушення, виявлене судом під час розгляду справи в суді, має бути віднесене до очевидно недопустимих доказів, адже істотно порушує права та свободи людини (ч. 1 ст. 87 КПК України).

У ч. 1 ст. 87 КПК України зафіксоване правило (стандарт), яке відоме як доктрина «плодів отруйного дерева». Його суть полягає в тому, що недопустимими є докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини [160, с. 361]. Зазначена норма означає безумовну недопустимість доказів при порушенні встановленого порядку збирання доказів незалежно від їх характеру і ступеня переконливості [291, с. 194]. Стандарт «плодів отруйного дерева» – це правило, яке запобігає легалізації порушення закону, тобто легалізації факту порушення законодавства, схованого за допустимими, належними, достовірними доказами отриманими в наслідок такого порушення. Для доктрини не суттєво про яке порушення

йдеться – було це порушення пов’язано з істотним порушенням прав людини чи ні. Важливим є, насамперед, визнання чи невизнання доказу допустимим. Наслідком визнання доказу недопустимим вочевидь має бути визнання недопустимими усього ланцюга доказів [314].

Правниками неодноразово наголошувалось на намаганні правоохоронних органів ігнорувати зміст ст. 86 КПК України, зводячи недопустимість доказів тільки до ст. 87 КПК України, тобто до доказів, отриманих з істотним порушенням прав людини, і застосування доктрини «плодів отруйного дерева» тільки у цих випадках. Якщо вважати, що ч. 1 ст. 86 КПК України щодо визнання доказу допустимим стосується усіх доказів отриманих без істотного порушення прав людини, то при недоведеності істотного порушення прав людини, звісно, і доктрина «плодів отруйного дерева» не працює. Доктрина «плодів отруйного дерева» базується на ланцюжку доказів, де докази базуються один на одному. Тобто, якщо допустимий перший доказ, то допустимі і наступні докази [314].

Національні суди дедалі частіше використовують не настільки усталену у вітчизняному судочинстві доктрину *«неминучого виявлення»*, як одного з винятків доктрини «плодів отруйного дерева». Її суть полягає в тому, що доказ, отриманий з використанням недопустимого доказу, був паралельно також отриманий за допомогою іншого допустимого доказу [314]. Зокрема, Богунський районний суд м. Житомира у вироку від 24.01.2019 р. у справі № 295/4243/22 зазначив, що проведення обшуку в межах огляду місця події належним чином та в порядку КПК України легалізовано ухвалою слідчого судді... За таких обставин, з огляду на застосовність у даному випадку доктрини *«неминучого виявлення»*, у суду відсутні підстави для визнання протоколу обшуку недопустимим доказом [25].

Також у справі № 206/5468/18 Індустріальний районний суд м. Дніпро у вироку від 18.11.2022 р. вказав на зв’язок цього стандарту (доктрини) зі ст. 87 КПК України, наголосивши, що якщо відповідний доказ із неминучістю був би отриманий незалежно від відповідного порушення прав підозрюваного, такий доказ може бути визнаний допустимим (доктрина *«неминучого виявлення»* є

одним із виключень з доктрини «плодів отруйного дерева»» [28]. Зміст зазначеної доктрини став предметом розгляду і Верховного Суду, який у постанові від 26.09.2022 р. у справі № 737/641/17 підкреслив, що стосовно застосування положень ч. 1 ст. 87 КПК України можуть бути винятки, які передбачені доктриною неминучого виявлення. У контексті справи суд зробив висновок, що для вирішення питання про допустимість чи недопустимість в цілому протоколу огляду місця події та речових доказів, виявлених під час цього огляду, суд апеляційної інстанції повинен з урахуванням специфічних обставин цього кримінального провадження з'ясувати чи існують об'єктивні підстави вважати, що місце знаходження трупа було б із неминучістю виявлено незалежно від показань обвинуваченого [183].

Отже, можемо стверджувати, що національні суди поступово імплементують у судову практику в Україні положення міжнародно-правового стандарту «неминучого виявлення», яке безпосередньо пов'язане з процедурою доказування, зокрема з визнанням доказів допустимими у кримінальному провадженні. Національне процесуальне законодавство хоча й містить окремі приписи, у яких відображено зміст зазначеного міжнародно-правового стандарту, що досить давно успішно використовується у прецедентній практиці ЄСПЛ.

Водночас, і надалі продовжують існувати окремі системні проблеми правозастосування, пов'язані зокрема з суттєвими процесуальними порушеннями прав людини. Зокрема, у рішенні Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2022 р. у справі № 756/10060/17 зазначається, що невідповідність тим чи іншим вимогам закону нівелює доказове значення відомостей, одержаних у результаті відповідних процесуальних дій, не в будь-якому випадку, а лише в разі, якщо вона призвела до порушення прав людини і основоположних свобод або ж ставить під сумнів походження доказів, їх надійність і достовірність. Адже для прийняття законного та обґрунтованого рішення суд має отримувати максимально повну інформацію щодо обставин, які належать до предмета доказування, надаючи сторонам у змагальній процедурі достатні можливості

перевірити й заперечити цю інформацію [175].

На нашу думку, а також на переконання 71 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів (Додаток А), зміст стандарту «неминучого виявлення» слід відобразити у чинному КПК України. Узявши за основу інтерпретацію відповідних прецедентних практик ЄСПЛ Верховним Судом, частина 5 статті 87 КПК України з урахуванням запропонованих змін матиме таку редакцію:

«5. Вирішуючи питання про недопустимість доказу, отриманого внаслідок порушення прав та свобод людини, суд має ураховувати неминучість його виявлення, незалежно від порушення прав підозрюваного, в результаті чого такий доказ може бути визнаний допустимим». Відповідно, ч. 5 ст. 87 КПК України стане ч. 6.

Міжнародний стандарт та, водночас, *засаду розумності строків* (ст. 28 КПК України) спрямовано на захист учасників кримінального процесу від невинуватого затягування, яке підриває ефективність правосуддя та довіру до держави. Цей принцип безпосередньо впливає зі ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд кримінального обвинувачення в розумні строки незалежним та безстороннім судом, визначеним законом [78].

У більшості рішень ЄСПЛ, прийнятих проти України, згідно з даними Верховного Суду, зазначається, що держава порушила права особи на розгляд справи в розумні строки. У своїх рішеннях суд підкреслює серйозні недоліки в правоохоронній та судовій системах України, вказуючи на порушення ст. 6 ЄКПЛ щодо права на розумну тривалість кримінального провадження [78].

Питання щодо розумності строку ЄСПЛ вирішує у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин справи [198, с. 22]. Зокрема, у справі «Павлюлінець проти України» від 06.09.2005 р. ЄСПЛ зазначає, що на державу покладено обов'язок організувати судову систему таким чином, щоб суди могли діяти відповідно до Конвенції, в тому числі забезпечувати вимогу «розумного строку» [244]. При цьому, розумність строку визначається ЄСПЛ з огляду на такі

критерії: складність справи, поведінка заявника і органів влади, важливість предмету спору для заявника (справи «Вєргельський проти України» від 12.03.2009 р. [228], «Вітрук проти України» від 16.09.2010 р. [229], «Тодоров проти України» від 12.01.2012 р. [248]).

Хоча зміст критеріїв розумності у КПК України не розкривається, проте, керуючись положенням закону «Про виконання рішень і застосування практики ЄСПЛ», згідно з якими рішення цього суду є обов'язковими для застосування, можемо говорити про їх достатню зрозумілість [19]. Насамперед, нас цікавить використання цих рішень судом у процесі забезпечення розумності строків з огляду на вимоги ч. 2 ст. 87 КПК України, відповідно до якої, «у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим» [92].

Як слушно зазначає Т.Г. Оксюта, недопустимим вважається тлумачення оперативності судочинства лише як максимально швидкого розгляду справ за будь-яку ціну та будь-якими методами, оскільки, незважаючи на прагнення зменшити часові витрати, важливо, щоб суд виконував усі необхідні процесуальні дії повно, всебічно та об'єктивно. Таким чином, мова йде не про загальне скорочення часу на розгляд справ, а про таку оперативність, яка виключає зайві витрати часу, зокрема й необґрунтоване порушення процесуальних строків [153, с. 62]. Крім того не коректним буде і уподібнювати оперативність розгляду кримінальних справ до оперативності всієї судової системи (суд) чи оперативності роботи судді. Навіть якщо у роботі суду чи окремого судді не виникає зайвих затримок чи простоїв, це не гарантує оперативний розгляд конкретних кримінальних справ. Саме тому оперативність судочинства варто тлумачити як реальну можливість швидкого просування кримінального процесу в конкретній справі, що забезпечує виконання всіх його завдань [191, с.37].

Вітчизняний законодавець розумними визначає строки, що об'єктивно необхідні для виконання процесуальних дій та прийняття рішень (ч. 1 ст. 28 КПК України). Серед практиків виникає чимало нарікань щодо надмірно тривалих

строків розгляду питання щодо очевидної недопустимості доказів. В такому випадку до уваги має братись критерій для визначення розумності строків кримінального провадження, визначений у п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України, а саме «складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо» [92].

На наше переконання, положення ч. 2 ст. 89 КПК України: «у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате» [92] є відображенням засади розумності строків у кримінальному процесуальному законодавстві. Наявність зазначених законодавчих приписів, спрямована насамперед на оптимізацію дослідження доказів під час судового розгляду та їх подальшої оцінки судом, на скорочення часових витрат, пов'язаних з такою діяльністю без шкоди повному, всебічному та неупередженому судовому розгляду в кримінальному провадженні.

Отже, до встановлених міжнародно-правовими актами стандартів, визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні слід віднести: право на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні; законність; верховенство права; рівність перед законом і судом; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини підозрюваного (обвинуваченого); доктрини «плодів отруйного дерева» та «неминучого виявлення» та ін. Докази, отримані з порушенням міжнародних стандартів, відображених у засадах кримінального провадження, повинні визнаватися недопустимими, а в окремих випадках, на розсуд суду, – очевидно недопустимими, тобто такими, що не можуть бути покладені в основу підозри чи обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

На наше переконання, приймаючи рішення про визнання доказів очевидно недопустимими суд повинен керуватись концепцією істотності порушення прав

учасників кримінального провадження. При цьому, концептуально важливим є врахування дотримання органами досудового розслідування, прокурором, судом, таких основоположних прав та свобод особи, як: забезпечення права на захист; право на недоторканність житла та право на повагу до приватного і сімейного життя; заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження; засада мови, якою здійснюється кримінальне провадження; розумні строки та ін.

Реалізація викладених вище рекомендацій шляхом імплементації окремих положень міжнародних актів у національне законодавство, підвищить ефективність кримінального процесуального законодавства в частині правового регулювання процедури визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні. Удосконалення законодавчого забезпечення справедливого, змагального, здійснюваного у розумні строки судочинства може бути здійснене, зокрема, шляхом внесення змін до процесуального порядку встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду, а також закріплення у ст. 87 КПК України стандарту «неминучого виявлення».

Висновки до розділу 1

На основі аналізу законодавства та доктрини кримінального процесу, виокремлено такі історичні етапи еволюції такого критерію (властивості) доказів, як їх допустимість: період Київської Русі; періоди перебування українських земель під владою Литви і Польщі та Гетьманщини; дореволюційний (1896-1917 рр.); радянський (1918-1991 рр.); перехідний (1991-2012 рр.); сучасний (2012 рр. – по сьогоднішній день).

Період Київської Русі, який характеризується закладенням підвалин доказового права, містив окремі риси змагального судочинства, хоча й відзначався пасивною роллю суду в процесі доказування та прийняття рішення, відсутністю чіткої регламентації порядку збирання та оцінки доказів.

Період перебування українських земель під владою Литви, Польщі та Гетьманщини характеризується переходом до розшукового процесу, спробами унормування порядку збирання та оцінки доказів, поділом доказів за кількісно-якісною ознакою на «повні» та «неповні». Дореволюційний етап характеризується формуванням фундаментальних положень щодо оцінки доказів у кримінальному процесі, відсутністю чіткого виділення допустимості із системи правил доказування. Радянському періоду властива домінація в доктрині категорії «об'єктивна істина», часте ототожнення збирання та оцінки доказів, відсутність законодавчого унормування вимог щодо визнання доказів недопустимими, очевидно недопустимими у кримінальному процесі. Перехідний період становлення оцінки доказів у кримінальному процесі характеризується дією положень КПК України 1960 р. поряд з функціонуванням положень ЄКПЛ та прецедентної практики ЄСПЛ як джерела права.

Сучасний етап розвитку теорії доказування, характеризується такими рисами, пов'язаними з предметом дослідження: становлення інституту недопустимості доказів в Україні в нинішній інтерпретації законодавця в КПК України 2012 р.; складнощі у судовій практиці та неоднозначність наукових підходів щодо віднесення / невіднесення окремих доказів до очевидно недопустимих; невизначеність у питанні процесуальних прав учасників судового розгляду та повноважень суду з дослідження та оцінки доказів на предмет їх очевидної недопустимості тощо.

Здійснений науковий аналіз дав можливість констатувати поодинокі спроби на рівні окремих публікацій, присячених проблематиці визначення критеріїв визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні, з'ясуванню процесуального порядку їх дослідження та оцінки у зв'язку з сумнівами щодо їх придатності у доказуванні. Відсутність відповідних комплексних наукових праць робить очевидною доктринальну та прикладну потребу комплексного, системного вивчення порушеної проблеми.

Допустимість доказів є одним з найважливіших критеріїв оцінки доказів,

процесуальною властивістю, яка полягає у з'ясуванні відповідності фактичних даних вимогам закону з точки зору змісту та форми, що забезпечує їх належність та достовірність, а також дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Докази набувають властивості допустимості при дотриманні відповідних критеріїв (умов): 1) належного суб'єкта отримання доказів; 2) отримання доказів з належного джерела та 3) з дотриманням визначеного законом процесуального порядку. Решта критеріїв допустимості – законність, надійність, системність, етична обґрунтованість тощо, є похідними від них.

Обов'язок дослідження доказів під час судового розгляду на предмет їх допустимості за результатами безпосереднього дослідження належить до виключної компетенції суду. Остаточна оцінка допустимості доказів здійснюється виключно судом при постановленні підсумкового рішення в кримінальному провадженні. Водночас, виявлення ознак, які, на переконання суду, свідчать про очевидну недопустимість доказів, має бути перенесено на стадію судового розгляду з можливістю повного виключення їх з процесу доказування у відповідному кримінальному провадженні.

Аналіз міжнародних стандартів (правил) кримінального процесу, вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ та відображених у положеннях чинного КПК України, дав можливість визначити його правові позиції у контексті відповідності доказів критерію допустимості. До таких слід віднести: законність; верховенство права; право на справедливий судовий розгляд; рівність перед законом і судом; безпосередності дослідження показань, речей і документів; недопустимість показань, отриманих шляхом катування, приниження, провокацій і підбурювання; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини підозрюваного (обвинуваченого); порушення права на захист, на мовчання та не свідчити проти самого себе; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; повага до людської гідності; недопустимість порушення права на перехресний допит; розумності строків та ін. Окреслені

стандарти не існують окремо один від одного, а їх комплексне застосування здатне забезпечити ефективне функціонування інституту визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні. Основним суб'єктом, який реалізує міжнародні стандарти кримінального судочинства та сприяє реалізації цих стандартів іншими учасниками судового провадження, є суд, головним завданням якого є забезпечення у кожному випадку ефективного здійснення правосуддя, забезпечення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

РОЗДІЛ 2.

ПІДСТАВИ, ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ОЧЕВИДНО НЕДОПУСТИМИМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Очевидна недопустимість як критерій оцінки доказів

Встановлюючи підстави і умови визнання доказів недопустимими, чинний КПК України окремо закріплює категорію «очевидної недопустимості». Цей критерій переносить процес оцінки судом доказів на момент їх дослідження, на відміну від загального порядку, відповідно до якого суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті при ухваленні судового рішення (ч. 1 ст. 89 КПК України) [92].

Один із відомих французьких вчених Ж.-Л. Бержель зазначає, що «система юридичних категорій дозволяє усунути безлад та невизначеність фактів суспільного життя, оскільки при системному підході, який передбачає ясні кваліфікаційні критерії та певні правила, вони досягаються набагато легше» [340, с. 13]. Водночас, як слушно зазначає В.В. Тютюнник, відсутність чіткого визначення в КПК змісту поняття «очевидна недопустимість доказу» в кримінальному провадженні на практиці під час судового розгляду призводить до виникнення ситуацій, коли судді важко зорієнтуватися і визначитися, що це: «очевидно недопустимий доказ», а тому вбачається, що вирішувати питання виключення його з доказового масиву необхідно в окремій процедурі в судовому засіданні з постановленням відповідної ухвали, або ж питання про допустимість доказу слід вирішувати в процесі його оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення [298, с. 139-140].

На важливість вирішення питання про наявність очевидної недопустимості доказу вказує те, що такий, визначений законодавцем процесуальний порядок, насамперед, відкриває можливості сторін будувати стратегію участі в

кримінальному провадженні, ураховуючи зміни в доказовій базі. При цьому слід зазначити, що судова практика використання в рішенні доказів, отриманих із порушенням закону, визнає недопустимими доказами не всі без винятку фактичні дані, а обов'язково з урахуванням істотності цих порушень. Тож і не дивно, що в судах виникають труднощі з вирішенням цього питання через відсутність чіткого визначення у КПК змісту поняття «очевидна недопустимість доказу в кримінальному провадженні» [60, с. 36]. Вирішення питання про очевидну недопустимість доказів судді зазвичай відносять у нарадчу кімнату при ухваленні вироку.

З викладеного вбачається, що поняття «очевидна недопустимість доказів» є ситуативним, оціночним, «якісною інтегративною характеристикою допущених при збиранні доказів порушень» [166, с. 36]. Відсутність дефініції очевидної недопустимості доказу в КПК України породжує неоднозначність судової практики, актуалізуючи питання з'ясування відповідних критеріїв на основі аналізу наукової літератури та судового правозастосування.

Словник української мови тлумачить слово «очевидність», як ясність, зрозумілість, безспірність, безсумнівність [216, с. 412]. Очевидне необхідно розуміти як безперечне, тривіальне, таке, що не потребує особливих обґрунтувань та розумових зусиль. Своєю чергою, «неочевидне» – це те, щодо чого є сумніви, що потребує додаткових підтверджень, доказів, обґрунтувань [54, с. 37].

Науковці висловлюють подекуди схожі за своєю сутністю судження щодо використаної у конструкції ст. 87-89 КПК України терміносистеми «очевидна недопустимість». Зокрема, А.В. Панова зазначає, що «очевидна недопустимість» є якісною характеристикою допущених порушень передбаченого законом порядку доказування у кримінальному провадженні. Її сутність полягає у тому, що такі порушення є безсумнівними, безперечними і саме в силу цього не потребують здійснення їх перевірки і співставлення з іншими доказами, наданими учасниками судового провадження [165, с. 207]. Ці недоліки процесуальної форми можуть бути пов'язані не лише з істотним порушенням

прав і свобод людини, а і з будь-яким іншим недотриманням правил недопустимості доказів. Формулювання «фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку» та положення ч. 3 ст. 17 КПК України про те, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, свідчать, що відомості, матеріали та інші фактичні дані, отримані органом досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку чи з його порушенням, є очевидно недопустимими, а це відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате [165, с. 207].

В.В. Тютюнник стверджує, що очевидно недопустимим доказом є той, недопустимість якого базується на беззаперечних та очевидних обставинах і фактах, які не викликають сумнівів у жодного з учасників судового процесу та не потребують додаткового вивчення [298, с. 139]. І.Л. Чупрікова вважає, що якщо акумулювати тлумачення поняття «очевидно недопустимі докази», то врешті-решт все сходиться до того, що це докази, отримані з явними порушеннями чинного законодавства. Але в той же момент всі докази, отримані таким чином, повинні бути визнані недопустимими [321, с. 68].

Серед науковців існують різні точки зору щодо змісту та критеріїв очевидної недопустимості. До очевидно недопустимих доказів О.В. Литвин відносить докази, які було тримано органом досудового розслідування не відповідно до або з порушенням передбаченого процесуальним законом порядку. Докази, отримані у результаті суттєвого порушення прав і свобод людини, також вважаються очевидно недопустимими (ст. 87 КПК України) [112, с. 357]. А.В. Панова до очевидно недопустимих доказів відносить проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім, без участі захисника; здійснення слідчих (розшукових) дій працівником оперативного підрозділу без доручення слідчого, проведення слідчих (розшукових) дій за межами строків досудового розслідування тощо, вказуючи на безперечність факту порушень передбаченого законом порядку

[165, с. 207; 166, с. 36].

Д.А. Захаров та А.В. Руденко до очевидно недопустимих доказів відносять фактичні дані, що характеризуються такими ознаками: це докази, отримані за наявності порушень, зазначених у ч. 2 ст. 89 КПК України, оскільки їх недопустимість не пов'язана з фактичними наслідками цих порушень; випадки, коли можна говорити про презумпцію незаконності дій або рішень, у разі відсутності певних документів або матеріалів (наприклад, у кримінальному провадженні немає даних про залучення захисника, у випадках, коли його участь є обов'язковою тощо); порушення права на перехресний допит можна вважати встановленим за відсутності даних про присутність у судовому засіданні осіб, які можуть прийняти в ньому участь; відсутність даних про залучення захисника у випадках, коли його участь є обов'язковою, що дозволяє зробити висновок про порушення права особи на захист [58, с. 202-203].

М.І. Шевчук доходить висновку, що очевидно недопустимими слід вважати докази, які в будь-якому разі в результаті їх оцінки визнаються рішенням суду недопустимими, зокрема: докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих нормами Основного Закону України, нормами кримінального процесуального законодавства та іншими законами України, а також міжнародними стандартами захисту прав людини; докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав і свобод людини; докази, отримані органами досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку; докази, про недопустимість яких прямо вказується в кримінальному процесуальному законодавстві України [326, с. 210].

Отже, з аналізу наукових праць та задекларованих у них позицій вбачається різноманіття підходів до критеріїв (умов), за якими доказ повинен бути визнаний очевидно недопустимим у кримінальному провадженні.

На переконання А.А. Павлишина, наявність очевидної недопустимості необхідно пов'язувати з переліком підстав для визнання доказів недопустимими, визначених у ч. 2 ст. 87 КПК України [159, с. 125]. Підтримуючи його позицію,

І.Ю. Кайло зазначає, що саме формулювання, яким оперує законодавець на позначення дій суду в разі виявлення істотного порушення прав та свобод людини в ході отримання доказів, свідчить про потребу констатації судом наявності очевидної недопустимості. На наявність процесуальних порушень указує й відсутність у суду дискреційних повноважень щодо вирішення долі відповідних доказів [71, с. 183].

У контексті питання розуміння критеріїв, які законодавець вкладає у зміст очевидної недопустимості доказів, слід звернутися до роз'яснень, які містяться в Листі ВССУ № 223-1446/0/4-12 від 05.10.2012 р. «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». Зміст цього документу визначає, що очевидно недопустимими є ті відомості, матеріали та інші фактичні дані, отримання яких було здійснено органом досудового розслідування всупереч вимогам процесуального закону або з його порушенням. Відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України, дослідження таких доказів у судовому засіданні є неможливим або має бути припинено, якщо воно вже було розпочате. Це правило також поширюється на докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини (ст. 87 КПК України), за умови, що сторони кримінального провадження підтвердять їхню явну недопустимість. В іншому випадку суд оцінює допустимість таких доказів у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Тож Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ фактично виділив два види очевидно недопустимих доказів: 1) відомості, матеріали та інші фактичні дані, отримані органом досудового розслідування в не передбаченому процесуальним законом порядку чи з його порушенням; 2) докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини (ст. 87 КПК України) за умови підтвердження сторонами кримінального провадження їх очевидної недопустимості [195].

Вважаємо, що було б категорично невиправданим обмежувати категорію «очевидність порушень» тільки межами ч. 2 ст. 87 КПК України. Адже, як слушно зазначається в доктрині, не менш очевидним є порушення

процесуального закону, яке виявилось, приміром, у проведенні слідчої (розшукової) дії неналежним суб'єктом або ж в отриманні дозволу суду без обов'язкового попереднього узгодження клопотання з процесуальним керівником та ін. [71, с. 182].

Жодним чином не можна ототожнювати поняття «очевидна недопустимість доказів» та «істотне порушення прав і свобод людини», адже останнє не завжди буває «очевидним» та часто потребує глибокого аналізу, а подекуди й проведення відповідних слідчих (розшукових) дій. Водночас, не всяка очевидність порушення процесуальної форми отримання доказу повинна тягнути передбачений у ч. 2 ст. 89 КПК України наслідок у вигляді «неможливості дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате». Наприклад, формальність у вигляді відсутності підпису понятого у протоколі обшуку хоча і є очевидною для усіх учасників судового розгляду, проте зазначене порушення аж ніяк не можна назвати таким, що істотно порушує права і свободи людини в розумінні ч. 2 ст. 87 КПК України. Під очевидною недопустимістю доказу, законодавець розуміє не тільки його зрозумілість та безсумнівність у цьому аспекті, а й недоцільність його подальшого використання у доказуванні через істотність порушення прав і свобод людини.

На нашу думку, недоцільно відображати в положеннях КПК України вичерпний перелік випадків, критеріїв, умов, за яких відповідні докази можуть бути однозначно віднесені до очевидно недопустимих, оскільки через безперервний розвиток суспільних відносини, неможливо врахувати усі життєві ситуації беззаперечного та, водночас, істотного порушення визначеної КПК України форми отримання доказів у кримінальному провадженні. У законодавчому закріпленні випадків, за яких докази відповідатимуть критерію очевидної недопустимості, вбачають необхідність 29 % респондентів (Додаток А).

Натомість, з метою забезпечення однозначності в застосуванні положень КПК України, Верховному суду України слід виробити чітку позицію щодо

врахування суддями певних критеріїв, як то наявність типових випадків, за яких докази слід визнавати очевидно недопустимими для забезпечення однозначності в застосуванні відповідних норм КПК України, а також їх безсумнівність, безперечність, відсутність необхідності особливих обґрунтувань та розумових зусиль щодо істотності порушень прав і свобод людини.

У будь-якому разі саме суд має визначитись у «переконливості» доказу на предмет відповідності його критерію допустимості та використання його в доказуванні у кримінальному провадженні до моменту видалення у нарадчу кімнату для ухвалення кінцевого судового рішення. Більше того, за змістом ст. 86-88, 89 КПК України, можливістю досліджувати доказ суд наділений навіть у разі, коли він встановив його недопустимість під час судового розгляду. Отже, на наш погляд, очевидно недопустимий доказ у кримінальному провадженні має двоєдину характеристику; 1) істотність порушення права і свободи людини та 2) очевидність його недопустимості для суду, наслідком чого стає неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате (ч. 2 ст. 89 КПК України).

На підтвердження наведених нами аргументів, розглянемо окремо ситуації, перелічені у ст. 87 КПК України, дослідимо інші випадки з судової практики, коли відповідні порушення кримінальної процесуальної форми можуть потягнути визнання доказів очевидно недопустимими.

Аналізуючи положення ст. 87-89 КПК України, В.В. Тютюнник робить висновок, що усі докази, отримані під час кримінального провадження з порушенням закону, законодавець фактично поділяє на 1) безумовно недопустимі, тобто ті, про недопустимість яких прямо вказується в КПК (наприклад, протоколи, складені при проведенні слідчих (розшукових) дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу (п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК); 2) умовно недопустимі, допустимість чи недопустимість яких визначається судом у кожному конкретному випадку залежно від встановлених обставин кримінального провадження (наприклад, протокол обшуку, у випадку якщо він проведений в житлі за участю понятих, які при цьому постійно не знаходилися

на місці фактичного проведення обшуку); 3) очевидно недопустимі (ч. 2 ст. 89 КПК) [298, с. 137]. На думку науковця, перші два види недопустимості доказів пов'язані з істотністю порушень прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. ч. 1, 2 ст. 87 КПК), а третій – з оціночним поняттям «очевидна недопустимість доказів у кримінальному провадженні» [298, с. 137].

Автори одного з коментарів до КПК України також вказують на очевидні істотні порушення – проведення обшуку без понятих, допит членів сім'ї або близького родича підозрюваного без попередження про право відмовитися давати показання [94, с. 236]. Такий підхід вважаємо цілком прийнятним. Логіка законодавця щодо очевидної недопустимості доказів пов'язана саме з тим, щоб не досліджувати значних масивів інформації для з'ясування спроможності окремих відомостей підтверджувати або спростовувати певні факти на етапі судового розгляду. Адже в такому випадку діяльність суду щодо з'ясування обставин кримінального правопорушення зміщується, і замість питань, які безпосередньо підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України, суд зосереджується на з'ясуванні можливості підтвердити такі обставини відповідними фактичними даними.

Логічно, якщо сторона заявляє про очевидну недопустимість, наприклад, з огляду на порушення процедури в частині підстави, то суд повинен частково дослідити цей доказ на предмет того, що слугувало підставою проведення слідчої (розшукової) дії, внаслідок якої його отримано, а в певних випадках, й інший доказ, у якому зафіксовано цю підставу. Однак, як слушно зазначає В. Михайленко, це не повинно набувати форми повного дослідження доказу, про очевидну недопустимість якого стверджується, тим більше, у взаємному зв'язку з іншими доказами, наданими сторонами [137, с. 83]. Такий системний взаємний зв'язок є предметом дослідження вже за результатами судового розгляду кримінального провадження. Натомість отримання відомостей поза межами строків досудового розслідування також може бути одномоментною дією, яка

зазвичай не потребує дослідження додаткових доказів, тому в такому випадку доцільно говорити про визнання їх очевидної недопустимості як доказів. Це саме стосується і визнання очевидно недопустимим протоколу обшуку, якщо в ньому не зафіксовано участь понятих [137, с. 83].

Немає однастайності у питанні очевидності доказів і в судовій практиці останніх років. Наведемо найбільш показові, на нашу думку, випадки. Зокрема, у справі № 672/1420/17 під час судового розгляду захисник обвинуваченого А. заявив клопотання про визнання недопустимим доказом висновок експерта судово-токсикологічної експертизи зразків крові А. з підстав допущених порушень органом дізнання при призначенні даної експертизи. Суд встановив, що підставою проведення експертизи та виготовлення висновку експерта судово-токсикологічної експертизи зразків крові обвинуваченого була постанова одного із заступників начальника СВ ВП ГУНП у Хмельницькій області. Своєю чергою, ч. 3 ст. 245 КПК України визначено, що відібрання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України, а саме «відповідні дії можуть мати місце лише на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря» [92]. В даному випадку підставою проведення експертизи слугувала постанова особи, яка не є уповноваженою особою на вчинення таких процесуальних дій, а отже, вона діяла поза межами своїх повноважень [307]. З аналізованої ухвали вбачається, що суд, дослідивши підставу проведення експертизи – відповідну постанову та висновок експерта, визнав висновок експерта очевидно недопустимим доказом без дослідження відомостей, що в ньому містяться. Такий підхід узгоджується з концепцією ч. 2 ст. 89 КПК України, за змістом якої доказ, про очевидну недопустимість якого заявляється, в повному обсязі не досліджується.

В іншому кримінальному провадженні у судовому засіданні захисник заявив клопотання про визнання очевидно недопустимими доказів сторони обвинувачення – протоколу огляду, під час якого оглядався диск із записами камер відеоспостереження, оскільки слідчим було порушено положення КПК України під час отримання зазначеного доказу. Зокрема, захисник зазначив, що

будь-яких даних про те, яким чином та під час якої слідчої (розшукової) дії слідчим було отримано відеозапис, матеріали провадження не містять, технічні характеристики ані записуючого пристрою, ані носія інформації у процесуальних документах не зафіксовано, у результаті чого пересвідчитися у достовірності зазначеного доказу немає можливості, тому клопотав про визнання відповідного протоколу та інформацію на диску очевидно недопустимими доказами. Суд вказав, що чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачена можливість видачі свідком під час допиту будь-яких документів або речових доказів, порядок проведення допиту регламентується ст. 224-227 КПК України, а відповідно до положень ст. 93 КПК України сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і НСРД, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК [92]. Таким чином, слідчим було порушено порядок збирання доказів під час досудового розслідування, а саме: отримано документ у вигляді компакт-диска в не передбачений законом спосіб, без складання будь-якого процесуального документа на підтвердження законності його отримання або вилучення, без перевірки технічних характеристик та змісту оригіналу вказаного доказу та відеозаписувального пристрою, що, своєю чергою, робить неможливим перевірити законність походження цього доказу судом. Враховуючи викладене, суд визнав протокол огляду очевидно недопустимим доказом, оскільки він був отриманий з порушенням порядку, встановленого КПК України, та прийняв рішення про припинення його дослідження у судовому засіданні [309].

Безсумнівним вважаємо міркування М.І. Шевчук, що «неочевидна недопустимість доказів» повинна вирішуватись у кожному окремому випадку. При цьому слід враховувати: чи спричинило це порушення появу обґрунтованих сумнівів у достовірності фактичних даних, отриманих у результаті процесуальних дій; чи можливо усунути ці сумніви і «нейтралізувати» допущені

порушення [326, с. 212].

Ми солідарні з судженням, що в будь-якому разі, з'ясування відповідності доказу критерію «достовірності» доказу має відбуватись шляхом аналізу змісту фактичних даних, порівняння їх з іншими доказами у кримінальному провадженні, проведення додаткових слідчих (розшукових) дій з метою підтвердження або спростування доказу, що перевіряється [326, с. 212]. Якщо усунути сумніви суду шляхом проведення доступної для нього додаткової перевірки та незаповнення існуючих прогалин (наприклад, шляхом допиту понятих) буде неможливим, він має визнати відповідні фактичні обставини такими, що не мають доказової сили, тобто очевидно недопустимими, наслідком чого буде неможливість їх дослідження або припинення такого дослідження в розпочатому судовому засіданні.

Узагальнивши дані судової практики, а також позиції науковців-попередників з означеної проблеми [60, с. 42; 166, с. 65; 326, с. 212], вважаємо, що до очевидно недопустимих доказів можуть бути віднесені, насамперед докази, отримані внаслідок істотного порушення прав людини (ст. 87 КПК України), які вплинули чи могли вплинути на достовірність отриманих фактичних даних та перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване рішення (наприклад, незабезпечення перекладачем учасника, який не володіє мовою, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК України); отримання показань від підозрюваного, обвинуваченого в результаті грубого порушення уповноваженими особами їх права на захист (наприклад, недопущення чи ненадання своєчасно захисника); допит осіб, які не можуть бути допитані як свідки (ст. 65 КПК України); допит малолітнього свідка за відсутності законного представника, педагога (психолога) (ч. 1 ст. 226 КПК України); здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов (наприклад, проведення окремих НСРД відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК України); порушення права на перехресний допит (ч. 2, п. 5 ст. 87 КПК); ненадання доступу до матеріалів досудового розслідування протилежній стороні кримінального

провадження, потерпілому до направлення обвинувального акта до суду (ч. 12 ст. 290 КПК України) тощо.

До інших доказів, про недопустимість яких прямо зазначено в КПК України, та які, за рішенням суду можуть бути віднесені до очевидно недопустимих, слід віднести: докази, отримані із не встановленого в законі процесуального джерела (ч. 2 ст. 84 КПК України); докази, отримані під час проведення слідчої (розшукової) дії до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР за винятком випадків, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України; проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення строків досудового розслідування, крім тих, які проводяться за дорученням суду (ч. 8 ст. 223; ч. 3 ст. 333 КПК України); проведення слідчих (розшукових) дій після прийняття рішення про зупинення досудового розслідування без постанови про його відновлення (ч. 5 ст. 280 КПК України); незастосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії у випадках, якщо він є обов'язковим; проведення слідчих (розшукових) дій за відсутності понятих, якщо їх участь є обов'язковою (ч. 7 ст. 223 КПК України); пред'явлення для впізнання особи, яка попередньо вже була пред'явлена за фотознімками, матеріалами відеозапису тій самій особі (ч. 6 ст. 228 КПК України); докази, зібрані під час НСРД у разі порушення заборони провокації при проведенні контролю за вчиненням злочину (ч. 3 ст. 271 КПК України); недотримання заборони залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД визначених у КПК осіб (ч. 2 ст. 275 КПК України); проведення процесуальної дії неналежним суб'єктом (унаслідок порушення вимог підслідності, підсудності; у результаті проведення слідчих (розшукових) дій без доручення слідчого, прокурора); отримання доказів особою, яка знаходиться не при виконанні службових обов'язків (у відпустці, або не визначена керівником органу досудового розслідування, або слідчим, прокурором, які підлягають чи підлягали відводу, якщо при цьому знали про наявність обставин, що виключають їх участь у кримінальному провадженні тощо); отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від

давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; отримання доказів за допомогою дій, не передбачених КПК України (допит під гіпнозом, використання поліграфа, здібностей екстрасенсів тощо).

До окремої категорії М.І. Шевчук відносить: показання осіб, які отримані на підставі відомостей наданих іншими особами шляхом катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або погрози застосування такого поводження (ст. 3 КЗПЛ); докази, отримані завдяки інформації, здобутій унаслідок істотного порушення прав та свобод людини (правило «плодів отруйного дерева»; ч. 1 ст. 87 КПК України).

У цьому випадку доречним є висновок А.В. Панової про те, що доктрина «плодів отруйного дерева» не є абсолютною. Дослідниця аргументує свою позицію тим, що значущість порушень закону та роль доказу у встановленні обставин кримінального провадження мають бути обов'язково досліджені. Автоматичне виключення доказу може спричинити негативні наслідки, а тому ухвалення справедливого, законного та обґрунтованого рішення вимагає автономного розгляду та оцінювання кожного доказу [166, с. 65].

Також варто наголосити, що докази самі собою можуть бути допустимими, однак через те, що їх джерелом є недопустимі докази, вони автоматично втрачають властивість «допустимих» (наприклад, результати експертного дослідження об'єктів, отриманих у результаті незаконного обшуку).

Як слушно зазначає Я.П. Зейкан, очевидна недопустимість доказів може бути встановлена саме на логічному етапі, який починається з їх аналізу та синтезу та не потребує додаткових процесуальних дій [60, с. 42].

Отже, викладене у підрозділі дає можливість дійти висновку, що «очевидна недопустимість доказів» є оцінною, зумовленою можливістю судової дискреції категорією, що, з нашої точки зору, є виправданим з огляду на неможливість виокремити усі можливі ситуації допущених при збиранні доказів порушень. Водночас, зважаючи на те, що віднесення / невіднесення відповідних фактичних даних до категорії «очевидних» змінює процесуальні можливості сторін кримінального провадження щодо їх використання у доказуванні,

доцільним є виділення їх орієнтовного переліку. При цьому, варто взяти до уваги, що очевидна недопустимість доказів завжди пов'язана з порушенням процесуального порядку їх отримання, яке повинно мати явний і безумовний характер. Установленню порушення повинно передувати дослідження судом відомостей, щодо яких ставиться питання про очевидну недопустимість доказів. Положення про можливість визнання доказу очевидно недопустимим є додатковою гарантією винесення неупередженого рішення і реалізації права заінтересованими особами на виключення доказів, отриманих з порушенням закону, як елементу права на захист.

2.2 Процесуальний порядок та правові наслідки визнання доказу очевидно недопустимим

Для реалізації визначених у ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду та забезпечення при цьому прав учасників кримінального провадження, повинен бути створений дієвий процесуальний механізм, застосована належна правова процедура.

Застосування належної правової процедури у кримінальному провадженні – це встановлені кримінальним процесуальним законодавством способи реалізації норм кримінального процесуального права, що забезпечують досягнення мети правового регулювання кримінальних процесуальних відносин у сфері порядку досудового розслідування та судового розгляду [89, с. 17; 138]. Належна правова процедура є ознакою здійснення справедливого правосуддя [282, с. 13] та доступності до нього [336, с. 147]. У випадку вирішення питання про визнання доказів очевидно недопустимими, належна правова процедура, як видається, має являти собою оптимальний, налагоджений механізм забезпечення приватних інтересів, стати комплексом процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження, перешкодою свавілля і зловживань учасниками, що

здійснюють кримінальне провадження.

Питання застосування належної правової процедури набирає значної вагомості у випадку ігнорування на практиці принципом верховенства права, правової визначеності та справедливості. Цьому може сприяти або техніко-юридичні вади законодавства (прогалини чи колізії), або несприйняття правозастосовниками нових обов'язкових джерел права чи занадто консервативна корпоративна позиція групи певних інституцій (неусвідомлений саботаж новацій) [147, с. 128]. Зробимо спробу з'ясувати з чим маємо справу у випадку правового регулювання процедури визнання доказів очевидно недопустимими.

Численні порушення прав людини в кримінальному судочинстві та безпосередній зв'язок процесуальних примусових заходів із фундаментальними правами та свободами людини та громадянина вимагають детального регулювання кожної дії, що може впливати на ці права. Тому важливо не лише гарантувати дотримання відповідних норм, а й забезпечити невідворотну відповідальність для осіб та органів, які допускають такі порушення [321, с. 4-5]. Під час змагальної судової процедури саме суддя на підставі оцінки доказів на предмет належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку, формує підґрунтя для прийняття правосудного рішення, що знаходить свій вияв у висновках, покладених в основу вироку.

Студіювання положень, що визначають зміст інституту допустимості доказів у кримінальному провадженні, дозволяє констатувати наявність відповідної процедури – комплексу процесуальних дій суб'єктів з ініціювання та вирішення по суті питання про недопустимість доказу. Незважаючи на достатню, на перший погляд, зрозумілість та чіткість положень процесуального закону, що регламентують процесуальний порядок визнання доказів допустимими або недопустимими (очевидно недопустимими), у правозастосовній діяльності виникає багато питань, які, на наш погляд, потребують додаткового осмислення та законодавчої регламентації. Окремі процедурні питання залишаються поза межами регулювання кримінального процесуального закону, який доволі

«розміто» регламентує процесуальний порядок розгляду та вирішення по суті питання про очевидну недопустимість відповідних доказів у ст. 89 та 350 КПК України.

На переконання 77 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів, більш детальної законодавчої регламентації потребує процедура вирішення судом питання про визнання доказів очевидно недопустимими на стадії судового розгляду (Додаток А). З цього приводу О.А. Панасюк зазначає, що перешкоди нормативної регламентації вказаного інституту тягнуть за собою не лише складнощі «формального» характеру, а й суттєво обмежують права й законні інтереси учасників судового провадження, перешкоджають здійсненню справедливого судового розгляду на основі принципу змагальності, а в деяких випадках призводять до порушення закону й постановлення, відповідно, неправосудного вироку [164, с. 101].

Теоретичного осмислення вимагає низка процедурних проблем, пов'язаних з вирішенням питання щодо відповідності доказів критерію очевидної недопустимості. Зокрема, це питання щодо: етапу судового розгляду, під час якого суд повинен реалізовувати свої повноваження щодо визнання доказів очевидно недопустимими, що свідчитиме про неможливість їх використання для обґрунтування процесуальних рішень [119, с. 255]; суб'єктів звернення з таким клопотанням; доцільності оформлення відповідного судового рішення в окремому процесуальному акті; обов'язковості видалення до нарадчої кімнати для ухвалення рішення; можливості оскарження рішення суду за результатами розгляду клопотання тощо. Наявність значної кількості невирішених теоретико-прикладних проблем свідчить про неврегульованість процесуального порядку визнання фактичних даних очевидно недопустимими як докази.

У ч. 1 ст. 89 КПК України зазначається, що суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення [92]. Водночас, у ч. 2 ст. 89 КПК України передбачено, що у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду,

суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате [92].

Залежно від цього суд за своїм внутрішнім переконанням визначає момент прийняття рішення щодо недопустимості доказів, який окреслений межами судового розгляду [164, с. 99; 277, с. 101]. О.В. Литвин зазначає, що порядок і момент визнання доказів недопустимими залежать від характеру їхньої недопустимості – очевидної чи неочевидної. Якщо недопустимість доказу є очевидною, він виключається з розгляду шляхом постановлення ухвали, але лише за умови наявності відповідного клопотання від сторони або потерпілого. У разі, якщо недопустимість доказу не є очевидною, суд повинен визнати його таким у вирoku, якщо він отриманий із істотним порушенням прав і свобод людини, як за клопотанням сторін, так і за власною ініціативою [113, с. 13].

Насамперед з'ясуємо питання про суб'єктний склад процедури звернення з клопотанням про визнання доказу очевидно недопустимим, адже в доктрині питання щодо суб'єктів ініціювання доказу непридатним для використання у зв'язку з цим критерієм є полемічним. На переконання О.В. Литвина, визнання доказу очевидно недопустимим має бути ініційовано сторонами, потерпілим, оскільки правило про неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате, застосовується і щодо доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК України) за умови підтвердження сторонами кримінального провадження і їх очевидної недопустимості. При цьому науковець зазначає, що КПК України прямо не регламентує питання щодо того, чи може суд бути ініціатором визнання доказів недопустимими [111, с. 515-517].

Буквальне тлумачення ст. 89 КПК України дає підстави констатувати, що її положення не обмежують вирішення питання про допустимість доказів ініціативою лише сторін та потерпілого. Вважаємо, що момент та порядок вирішення питання про недопустимість доказу має варіюватися залежно від характеру недопустимості доказу. На думку О.В. Литвина, якщо під час судового

розгляду виявлено очевидну недопустимість доказу, вона має бути визнана судом в окремому порядку (шляхом ухвалення постанови та виключення доказу з розгляду) лише за умови наявності відповідного клопотання від сторони або потерпілого. Це пояснюється тим, що обов'язок доведення очевидної недопустимості доказів покладається саме на тих учасників процесу, які зацікавлені у їх виключенні. Водночас суд не може ігнорувати істотні порушення прав людини, особливо ті, що передбачені ч. 1 ст. 87 КПК України [111, с. 515-517].

Ймовірно, очевидна недопустимість може бути встановлена під час дослідження доказів в суді як за результатами розгляду клопотання учасників провадження, які мають власний інтерес у ньому, так і за ініціативою суду. Зокрема, сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими (ч. 3 ст. 89 КПК України) [92]. Пасивна поведінка зазначених суб'єктів не може бути перешкодою для суду в його діяльності, спрямованої на дослідження доказу з точки зору його належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку [297, с. 61].

Доводиться констатувати, що хоча закон наділяє сторони кримінального провадження рівними правами заявляти клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, на практиці зазначеним правом зазвичай користується лише сторона захисту. Крім того, за окремими даними нечастими є випадки визнання доказів очевидно недопустимими за власною ініціативою суду [137, с. 87-88].

За загальним правилом, суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення після його дослідження в судовому засіданні (1 ст. 89 КПК України) [92]. Процесуальна активність суду в цьому випадку пояснюється правозахисним характером його конституційної функції – здійснення правосуддя, сутність якої полягає не тільки

у вирішенні кримінально-правового конфлікту по суті, а й у захисті прав і основоположних свобод людини, особливо в публічній сфері, де учасники правовідносин апріорі не є рівними [165, с. 216]. При цьому, як зазначає І.Л. Чупрікова, суд опиняється під значним тиском, оскільки, визнання певних доказів недопустимими та винесення виправдувального вироку має ряд наслідків. По-перше, такий вирок підтверджує, що кримінальне переслідування виправданої особи було незаконним, а отже і дії осіб, які проводили розслідування, ставляться під удар. По-друге, виправдана особа має отримати компенсацію за завдану їй безпідставним переслідуванням матеріальну та моральну шкоду, виділену з коштів державного бюджету [321, с. 127].

Ініціювання питання про визнання доказів недопустими у кримінальному провадженні може бути здійснено шляхом: подання клопотання (письмового або усного звернення до суду з проханням визнати певний доказ недопустимим); заяви (усної заяви під час судового засідання); винесення ухвали (суд може ініціювати визнання доказів недопустимими за власною ініціативою, шляхом винесення ухвали). Ініціювання сторонами кримінального провадження, потерпілим, питання визнання недопустимості доказів не гарантує їх визнання судом недопустимими, суд повинен дослідити всі обставини справи та прийняти відповідне рішення на основі законності та справедливості.

Розгляд питання про очевидну недопустимість доказів у кримінальному провадженні, балансує між забезпеченням справедливого судового розгляду та необхідністю збирання достатніх даних для встановлення вини, та висвітлює конфлікт між правом на захист та інтересами правосуддя.

У ч. 2 ст. 89 КПК України зазначається, що в разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате [92; 215]. Тож йдеться про те, що саме суд здійснює розгляд питання про недопустимість доказів, і цей розгляд може включати в себе слухання сторін, експертів, дослідження обставин і подання висновків тощо. Такі припущення

можна робити на підставі прецедентної практики вітчизняних судів, оскільки КПК України не містить чітких вказівок щодо того, коли суд має розглянути клопотання про визнання доказів недопустимими. Крім того, слід з'ясувати, чи має відповідати клопотання певним вимогам, чи це може бути лише констатація позиції учасника судового провадження без наведення аргументів? Відкритим залишається й питання до якого моменту може бути заявлене відповідне клопотання.

Зазначимо, що при виявленні очевидної недопустимості доказів, встановленню підлягає безперечність факту вчинення відповідних порушень, що і обумовлює необхідність прийняття рішення про визнання таких доказів очевидно недопустимими «без відкладення вирішення цього питання до закінчення судового розгляду і оцінки його у сукупності з іншими доказами під час ухвалення вироку суду» [166, с. 46].

Здійснюючи характеристику загального порядку визнання доказів очевидно недопустимими, слід виділяти такі етапи (стадії) здійснення зазначеної процедури у судовому порядку: 1) ініціювання застосування процедури визнання очевидної недопустимості доказів; 2) розгляд питання про очевидну недопустимість доказів; 3) прийняття рішення щодо очевидної недопустимості доказів; 4) наслідки визнання недопустимості доказів; 5) апеляційне оскарження остаточного рішення (вироку, ухвали), прийнятого на підставі очевидно недопустимих доказів. Відповідно, охарактеризуємо окремо кожен з вищенаведених етапів.

Торкаючись питання щодо моменту (етапу) реалізації права на звернення з клопотанням про визнання доказу очевидно недопустимим, вважаємо, що відповідна процедура не може бути в повному обсязі застосована на попередніх стадіях кримінального процесу в силу принципових особливостей побудови українського кримінального судочинства. Про це свідчать й результати анкетування. Так, на переконання 87 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів, стороні захисту усе ж не варто надавати право подавати клопотання про визнання доказу недопустимим (очевидно недопустимим) на стадії

досудового розслідування (Додаток А). З огляду на концепцію, закладену в основу засади безпосередності дослідження показань, речей і документів у кримінальному провадженні (ст. 23 КПК України), законодавець цілком логічно переносить процедуру визнання доказу очевидно недопустимим на стадію судового розгляду.

Можливість заповнювати недоліки досудового розслідування фактично обмежується ст. 333 КПК України, за змістом якої суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії лише коли виникне необхідність у встановленні або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом [92]. При цьому, суддя оцінює причини, через які не були вжиті необхідні заходи для встановлення чи перевірки обставин на етапі досудового розслідування, і відмовляє в задоволенні клопотання прокурора, якщо той не доведе, що слідчі (розшукові) дії, які він просить провести, не могли бути здійснені через відсутність інформації про обставини, які б свідчили про потребу їх проведення. Отже, сторона обвинувачення заінтересована в тому, щоб до суду потрапили ті фактичні дані, які б після їх перевірки та оцінки в судовому засіданні «трансформувалися» в судові докази і були покладені в основу обвинувального вироку суду.

На нашу думку, що базується зокрема й на даних опитування (68 %), наділення учасників судового провадження правом заявляти клопотання про визнання очевидно недопустимими доказів у підготовчому провадженні слід вважати хибним. Це питання має вирішуватись судом виключно під час судового розгляду (Додаток А).

Такі висновки базуються на положеннях кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. Зокрема, аналіз положень ст. 314, 315 КПК України, дав можливість Деснянському районному суду м. Києва в ухвалі від 15.08.2024 р. у справі № 754/1369/24 зробити висновок, що оцінка фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення, доказів та

правової кваліфікації кримінального правопорушення, визначеного обвинувальним актом, здійснюються та вирішуються виключно на стадії судового розгляду та оформлюються відповідним судовим рішенням. Натомість, під час підготовчого судового засідання суд відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства має зосереджуватися саме на вирішенні організаційно-розпорядчих питань, які стосуються створення, забезпечення всіх належних умов для проведення ефективного, оперативного, своєчасного та справедливого судового розгляду обвинувачення по суті у відповідності до завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України [308]. На стадії підготовчого судового засідання суд не уповноважений здійснювати дослідження та оцінку доказів. Така оцінка надається судом лише після дослідження доказів у ході судового розгляду в порядку, визначеному ст. 89, 94 КПК України (Ухвала Вищого антикорупційного суду від 25.05.2021 р. у справі № 991/2959/21) [306].

Не менш актуальним є з'ясування питання про форму судового рішення за результатами розгляду клопотання учасника кримінального провадження про визнання доказу очевидно недопустимим, адже, як свідчить судова практика, суд у випадках заявлення таких клопотань відмовляється постановляти відповідну ухвалу, посилаючись на положення ч. 1. ст. 89 КПК України, відповідно до яких питання допустимості доказів суд вирішує під час ухвалення судового рішення (вироку) [92]. Вказане питання потребує аналізу процесуального законодавства та теоретичних розвідок з цієї проблематики.

Чинний КПК України не містить чітких та однозначних положень щодо того, чи повинен суд своє рішення щодо визнання доказів очевидно недопустимими оформляти в окремому процесуальному акті. Поділяємо точку зору О.А. Сопронюк, що у будь-якому випадку суд має вирішувати це питання у відповідному правозастосовному акті [223, с. 117]. На наше переконання, висновок про очевидну недопустимість доказів, як власне й про відмову в задоволенні клопотання з цього питання, повинен бути зафіксований у відповідному процесуальному акті – ухвалі, винесеній на основі аналізу доказів.

На нашу думку, неправильно діють ті судді, які, вирішуючи заявлене клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, протокольно визначають, що це питання буде вирішено у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Ми солідарні з позицією А.А. Павлишина, що якщо порушення допустимості доказів мають очевидний характер, то питання про визнання їх очевидно недопустимими має вирішуватися судом одразу після заявлення сторонами відповідного клопотання в ухвалі суду [160, с. 358].

Аналогічні судження з цього приводу висловлює й Н.З Рогатинська, зазначаючи, що вирішення питання про недопустимість доказів до виходу суду в нарадчу кімнату сприяло б більш ефективному судовому розгляду, економило б час і вносило б визначеність у процес судового розгляду, оскільки встановлення судом недопустимості доказу (що означає те, що у судді вже сформувався внутрішнє переконання, впевненість у тому, що цей доказ є недопустимим) зумовлює неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні [203, с. 139].

На жаль, на практиці окремі судді ігнорують позиції процесуального законодавства, і навіть при заявленні клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим відкладають вирішення цього питання до видалення у нарадчу кімнату під час ухвалення судового рішення. В таких випадках, сторони кримінального провадження, потерпілий, повинні активно заявляти про свою незгоду та подавати зауваження і заперечення щодо такого порядку проведення процесуальних дій (п. 10 ч. 3 ст. 42 КПК України), а в окремих випадках заявляти про відвід відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 75 КПК України.

Якщо одна зі сторін подала клопотання в порядку ч. 3 ст. 89 КПК України про визнання певного доказу очевидно недопустимим, суд зобов'язаний вирішити це питання в ході судового розгляду з виходом до нарадчої кімнати (а не під час ухвалення кінцевого судового рішення у справі), де постановляє мотивовану ухвалу. Такі висновки підтверджуються емпіричними даними (68 % респондентів вказали на доцільність дотримання саме такого порядку вирішення клопотання (Додаток А)), а також корелюють з точкою зору інших науковців, що

вирішення означеного питання саме на цьому етапі сприятиме активності сторін кримінального провадження, потерпілого, оскільки з урахуванням змін у доказовій базі, вони матимуть можливість вжити заходів для заповнення існуючих прогалин, що забезпечить всебічне, повне та неупереджене дослідження обставин кримінального провадження [326, с. 212], до чого головуючого спонукає ст. 22 та 94 КПК України.

Зауважимо, що ухвали суду за порядком постановлення та формою класифікують на: ті, що викладаються окремим документом (постановляються в нарадчій кімнаті, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи; містять вступну, мотивувальну та резолютивну частини); та ті, що заносяться до журналу судового засідання і зазвичай оскарженню не підлягають (постановляються судом без виходу до нарадчої кімнати; містять висновок суду та мотиви, з яких суд дійшов такого висновку) [169, с. 221].

Як зазначає Х.Р. Тайлієва, судові рішення, що ухвалюються без виходу до нарадчої кімнати, в умовах судового засідання, за розсудом суду також можуть ухвалюватися в нарадчій кімнаті, якщо у цьому є необхідність, зокрема, у випадках, коли рішення вимагає додаткової мотивації, що не вкладається в межі журналу судового засідання, або коли прийняття рішення потребує створення особливих умов, певного проміжку часу для його підготовки та оформлення, зокрема у випадках, коли виконавцями судового рішення є інші особи, крім учасників судового розгляду [278, с. 86–87]. Як свідчить судова практика та особистий досвід дисертанта, переважна більшість судів йдуть саме таким шляхом при вирішенні питання про очевидну недопустимість доказу, тобто відкладають з'ясування зазначеного питання на етап ухвалення кінцевого рішення в кримінальному провадженні.

Зміст нормативних положень КПК України дозволяє виділити значну кількість ухвал, які через особливості їх винесення та виконання повинні бути винесені лише в формі окремого документа. Ухвалу за результатами розгляду клопотання визначеного КПК України учасника кримінального провадження про визнання доказу очевидно недопустимими, слід віднести до рішень,

спрямованих насамперед на реалізацію прав учасників кримінального провадження. Вона повинна бути постановлена виключно у формі окремого документа, яким, залежно від прийнятого судом рішення, може бути (1) ухвала про визнання доказу очевидно недопустимим, або (2) ухвала про відмову в задоволенні клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим. Перед цим суд повинен вислухати думку присутніх в судовому засіданні щодо порушеного питання та видалитись до нарадчої кімнати для прийняття рішення. Аналогічну точку зору висловили 79 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів (Додаток А).

Наведемо такі аргументи на користь позиції про доцільність вирішення питання про визнання доказу очевидно недопустимим за наявності відповідного клопотання саме в процесі судового розгляду та відображення рішення суду за результатами розгляду клопотання в окремому письмовому документі після заслуховування позицій учасників судового розгляду.

Дійсно, процесуальний закон не надає чіткого переліку підстав для визнання доказу очевидно недопустимим, і клопотання про його очевидну недопустимість може бути заявлено з будь-яких підстав, включаючи порушення порядку отримання доказів, зокрема у зв'язку з істотними порушеннями прав і свобод людини. Згідно з процедурою судового розгляду, єдиним критерієм, яким суд має керуватися при визнанні доказу очевидно недопустимим на цій стадії є безсумнівність тієї обставини, що було порушено положення КПК України, і таке порушення може бути встановлене судом відразу під час дослідження доказу, не вимагаючи проведення додаткових дій, таких як дослідження інших доказів.

Насамперед, розгляд клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим за участю учасників судового розгляду дозволяє в процесі змагальної процедури повно та всебічно дослідити всі обставини правопорушення, пов'язані із законністю отримання доказу, постановити законне, обґрунтоване та вмотивоване рішення. Також учасники кримінального провадження ще до видалення суду в нарадчу кімнату можуть бути

поінформовані про позицію суду щодо допустимості конкретного доказу за результатами його дослідження на предмет очевидної недопустимості. А це, своєю чергою, дозволить учасникам судового розгляду скорегувати стратегію відстоювання власної позиції у справі. Крім того, всебічний аналіз доказу з точки зору його допустимості під час судового розгляду може суттєво спростити завдання суду в процесі його оцінки в нарадчій кімнаті у разі відмови в задоволенні клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим. При цьому, в разі коли учасник судового розгляду клопоче про надання часу на підготовку заперечень, спростування доводів протилежної сторони, наведених у клопотанні про визнання доказу очевидно недопустимим, суд повинен надати йому таку можливість.

Виключення судом доказів на підставі очевидної недопустимості лише в підсумковому судовому акті суперечить принципу справедливості судового розгляду, закріпленому в п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Адже доводячи до відома сторін про виключення з доказової бази фактичних даних на підставі очевидної недопустимості при прийнятті кінцевого рішення у кримінальному провадженні, суд суттєво обмежує сторони в можливості відстоювати свої процесуальні інтереси. Дізнавшись про оцінку судом окремих доказів лише при оголошенні вироку, заінтересовані особи не матимуть можливості висловити свою думку з означеного питання, право на що передбачено зокрема, ч. 3 ст. 89 КПК України, а також надати докази на підтримку цієї думки (ст. 22; п. п. 9, 10 ч. 3, п. п. 1-3 ст. 349 КПК України).

Схожі міркування висловлює О.А. Панасюк, підкреслюючи, що вирішення означеного питання до виходу в нарадчу кімнату сприяло би більш ефективному судовому розгляду, заощаджувало час та забезпечувало визначеність у судовому процесі, адже, якщо суд вже сформував внутрішнє переконання щодо недопустимості доказу, то подальший розгляд цього доказу в судовому засіданні є неможливим. Таким чином, не лише суд, а й сторони втрачали б право посилатися на цей доказ у своїх правових аргументах, що змушувало б їх коригувати свої позиції, обґрунтування та стратегію захисту або обвинувачення

[164, с. 97].

Як зазначає С.В. Прилуцький, сторони, проінформовані щодо ухвали суду про виключення певного доказу до завершення судового слідства, мали б змогу: подати клопотання про визнання цього доказу допустимим, обґрунтувавши його вже наявними або додатково наданими матеріалами, або ж ініціювати їх отримання; вжити заходів для здобуття нових доказів, які можуть підтвердити замість виключених необхідний факт для позиції обвинувачення чи захисту; скоригувати свою тактику в провадженні (наприклад, прокурор міг би змінити обвинувачення або відмовитися від його підтримання в суді); вибудувати свої аргументи в судових дебатах, враховуючи відсутність виключеного доказу. Тому цілком обґрунтованим і необхідним є негайна реакція суду на виявлені порушення закону під час отримання доказів, зокрема у вигляді ухвали окремого процесуального рішення [189, с. 88].

Суттєвим аргументом на користь позиції щодо доцільності прийняття рішення про визнання доказу очевидно недопустимим на стадії судового розгляду є те, що вирішення цього питання у нарадчій кімнаті під час ухвалення підсумкового судового рішення, крім обмеження прав учасників процесу, спричинить меншу обґрунтованість самого рішення суду в питанні допустимості доказів, яке в такому разі встановлюватиметься без урахування позиції учасників кримінального провадження.

Варто вказати, що поряд із суттєвими перевагами існування окремої процедури визнання доказу очевидно недопустимим під час судового розгляду потенційно простежуються і її недоліки. Зокрема, це й об'єктивне збільшення строків судового розгляду, можливість зловживання учасниками судового провадження своїми правами шляхом систематичного безпідставного звернення до суду з клопотаннями про визнання доказів очевидно недопустимими тощо. Проте, на наше переконання, у разі чіткої законодавчої процедури, що забезпечить реалізацію концептуального задуму законодавця щодо справедливої процедури судового розгляду, зокрема й у частині «відсіювання» з доказової бази очевидно недопустимих доказів, переваг значно більше ніж недоліків.

Отже, визнання доказів очевидно недопустимими не повинно відкладатися до постановлення кінцевого процесуального рішення у кримінальному провадженні.

Здебільшого, рішення про відповідність доказу критерію очевидної недопустимості приймається на підставі ініціативи учасника кримінального провадження, що відображається у заявленому ним клопотанні. Право на клопотання у кримінальному процесі – не привілей окремої категорії осіб і не атрибут процесу з певних категорій кримінальних проваджень. Немає таких проваджень і таких юридично зацікавлених суб'єктів процесу, відносно яких не діє інститут судових клопотань [3, с. 98]. Право на клопотання – загальносуб'єктне право будь-якого зацікавленого учасника кримінального процесу, що реалізується за правилами судового розгляду. Обов'язок суду – належним чином, з урахуванням позицій сторін і думки інших учасників процесу, своєчасно розглянути клопотання, прийняти належне, законне процесуальне рішення, негайно оголосити його заявнику та іншим учасникам процесу, а у разі відмови у задоволенні клопотання – роз'яснити заявнику порядок оскарження рішення про відмову та (або) право повторного звернення до суду з цим же процесуальним питанням [3, с. 98].

Клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим у кримінальному провадженні – це гарантований процесуальним законом засіб, який дозволяє окремим його учасникам акцентувати увагу суду на очевидному процесуальному упущенні, яке часто характеризується зневажливим ставленням до певної процесуальної гарантії та, водночас, бажанням зміцнити ініціатором клопотання своєї правової позиції в доказовому аспекті. Таке клопотання є вимогою визначеного КПК України суб'єкта кримінального процесу в конкретній справі, заявленою офіційно, у порядку, передбаченому КПК України, яка відповідає його уявленням про відповідність фактичних даних критерію очевидної недопустимості і відображає його зацікавленість у виключенні очевидно недопустимих доказів, в усуненні таким чином умов та обставин, що, на його думку, перешкоджають справедливому судовому розгляду.

Необхідно зазначити, що в КПК України відсутні норми, які б регламентували вимоги до структури та змісту клопотання, а також містили алгоритм їх розгляду судом. Статтею 350 КПК України встановлюється лише право заявляти клопотання [92]. На основі власного досвіду та судової практики, а також формальних вимог, що ставляться до такого виду офіційних звернень учасників кримінального провадження, висловимо авторське бачення щодо форми та змісту клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим та процедури звернення з ним до суду.

Якщо говорити про змістовне наповнення клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим, то воно має містити достатні відомості про відповідні фактичні дані, які на думку ініціатора звернення, є очевидно недопустимим, підстави (аргументація, мотиви) визнання доказу очевидно недопустимим з посиланням на відповідні положення КПК України, рішення ЄСПЛ тощо.

Певні міркування слід висловити й щодо процесуального порядку звернення до суду з клопотанням про визнання доказу очевидно недопустимим. Зокрема, як слушно зазначають О.С. Анненко та П.М. Зубаков, письмові клопотання у будь-якому судовому засіданні належить заздалегідь надати для ознайомлення іншій стороні, вони підлягають оголошенню в судовому засіданні до їх долучення до матеріалів кримінального провадження. Якщо клопотання не було надане іншій стороні – у копії до початку обговорення, суддя повинен надати їй на ознайомлення час, виходячи із засад розумності. Суд зобов'язаний долучити текст письмового клопотання, оформленого належним чином, до матеріалів кримінального провадження незалежно від того, задоволено клопотання чи відхилено [3, с. 98].

Клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим в одному екземплярі разом із відповідними документами (у разі наявності таких) на підтвердження позиції сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представника, має бути надане до суду виключно в письмовій формі. Зміст клопотання, документів, доданих до

нього, повинен бути оголошений в судовому засіданні та розглянутий відповідно до вимог ст. 350 КПК України. Суд повинен надати учасникам кримінального провадження можливість ознайомлення з клопотанням про визнання доказу очевидно недопустимим, а на їх вимогу – копію клопотання та доданих до нього документів, наданих на підтвердження доводів ініціатора звернення.

Наведення в клопотанні аргументів про очевидну недопустимість доказу дозволить суду та іншим учасникам судового провадження оцінити обґрунтованість дій суб'єкта звернення з клопотанням. Очевидно, що ухвала про визнання доказу очевидно недопустимим, як, власне, й ухвала про відмову в задоволенні клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, потребує обов'язкового мотивування. Дотримання такої умови, безсумнівно, змусить учасників судового провадження більш виважено ставитися до процедури визнання доказу очевидно недопустимим під час судового розгляду.

Продовжуючи аналіз процесуальної конструкції, пов'язаної з визнанням доказу очевидно недопустимим та наведенням заперечень проти цього, слід зупинитися на питаннях про можливість подання повторного клопотання про визнання конкретного доказу очевидно недопустимим після його дослідження судом, а також подання відповідного клопотання у разі, коли згідно з ч. 3 ст. 349 КПК України, під час визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження, учасники визнали недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, що ніким не оспорюються, а в процесі судового розгляду на їх думку така необхідність виникла.

Вважаємо, що відповідь на підняті питання має бути ствердною, оскільки необхідність перевірки очевидної недопустимості доказу може виникнути як у процесі розгляду справи, так і після аналізу інших доказів. Перевірка недопустимості доказу особливо важлива у випадках, коли під час судового розгляду з'являються сумніви щодо обставин кримінального провадження, які не були очевидними на початковому етапі визначення обсягу та порядку дослідження доказів. Наприклад, після вивчення висновку експерта судом і учасниками процесу може з'ясуватися, що на момент його складення дія ліцензії

експерта на судово-експертну діяльність була призупинена або анульована. Безперечно, такі обставини потребують додаткової перевірки.

Строк звернення з клопотанням про визнання доказів очевидно недопустимими, а також висування заперечень проти цього, визначений в ч. 3 ст. 89 КПК України, яка й уможливорює вживання відповідних заходів під час судового розгляду. Для визначення строку подачі означеного клопотання слід звернутися до положень гл. 28 КПК України, що регламентують процедуру судового розгляду у кримінальному провадженні, з аналізу яких вбачається, що клопотання може бути подане на будь-якому етапі судового розгляду. Однак, для того щоб розгляд доказу набув доцільності, головуючий, виконавши дії, передбачені ст. 348 КПК України, повинен спершу уточнити позицію учасників судового процесу щодо обсягу та переліку доказів, які слід дослідити, а також порядку їх вивчення. Саме тоді суб'єкти звернення з клопотанням про визнання доказів очевидно недопустимими можуть повною мірою реалізувати своє право, оскільки будуть обізнаними з масивом конкретних доказів, які можуть стати предметом дослідження і оцінки на предмет відповідності критерію очевидної недопустимості. Кінцевим строком подачі клопотання, на нашу думку, слід вважати момент закінчення з'ясування судом обставин, встановлених під час кримінального провадження і перевірки їх доказами, та виявлення в учасників судового провадження бажання доповнити судовий розгляд (ст. 363 КПК України).

Неоднозначно сприймається серед теоретиків та практиків перелік суб'єктів кримінального провадження, які можуть під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, який, на перший погляд, чітко визначений у ч. 3 ст. 89 КПК України. Це сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [92]. Системний аналіз ч. 3 ст. 89 та п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України показав, що право на подання відповідного клопотання закріплено за наступними суб'єктами кримінального провадження: потерпілий, представник та законний представник потерпілого, прокурор, особа, проти якої

висувається обвинувачення, виправданий, засуджений, особа, щодо якої може бути застосовано примусові заходи медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, захисники та законні представники сторони захисту, а також представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження.

Виникає питання про наявність процесуальних можливостей щодо звернення до суду з клопотанням про визнання доказів очевидно недопустимими у цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників. Адже відповідно до положень ст. 61, 62 КПК України, цивільний позивач користується правами та виконує обов'язки, встановлені для потерпілого, але лише в межах, що стосуються цивільного позову. Водночас цивільний відповідач має ті самі права та обов'язки, що й підозрюваний або обвинувачений, проте також лише в частині, пов'язаній із цивільним позовом [92].

Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається на підставі вчиненого кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, яке спричинило майнову чи моральну шкоду. Інакше кажучи, для того щоб особа могла пред'явити цивільний позов у кримінальному провадженні, вона має довести за допомогою доказів, що існувала подія кримінального правопорушення, обвинувачений є винним, а його дії призвели до заподіяння майнової та / або моральної шкоди. Отже, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, є особами, які мають власний інтерес в процесі дослідження доказів з точки зору їх належності, допустимості та достовірності, адже від вирішення таких основних питань кримінального провадження, як наявність події кримінального правопорушення та винуватості особи, залежить перспектива вирішення цивільного позову в цілому. До того ж, доказовий масив дозволяє визначити характер, розмір та ступінь шкоди, завданої відповідним протиправним діянням.

З викладеного вбачається, що цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники є суб'єктами права подання клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими. Отже, враховуючи, що в ст. 89 КПК України

виокремлено загальні положення щодо процедури визнання доказів очевидно недопустимими, і зазначена стаття є спеціальною в частині регламентації відповідної діяльності, пропонуємо ч. 3 ст. 89 КПК України «Визнання доказів недопустимими» викласти у такій редакції:

«Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також цивільний позивач, цивільний відповідач, їхні представники в частині, що стосується цивільного позову, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими».

Безпосередні зв'язки з досліджуваною проблемою мають також питання про те, чи обов'язково повинен суд, визнаючи докази очевидно недопустимими, за власною ініціативою під час судового розгляду поставити відповідне питання на обговорення учасникам кримінального провадження. Поділяємо точку зору О.А. Панасюка, що виходячи зі змагальної побудови судового провадження, врахування думки учасників кримінального провадження є його обов'язком. Надаючи суду свої доводи щодо законності отримання певних доказів, сторони під час змагального судового розгляду формують у судді внутрішнє переконання, на основі якого він приймає відповідне рішення [163, с. 259].

В контексті досліджуваної проблеми окремої уваги потребує окреслення кола суб'єктів, на яких покладений тягар доказування очевидної недопустимості доказу у разі подання відповідного клопотання під час судового розгляду.

Вважаємо, що потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої ведеться провадження, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники також зобов'язані доказувати обставини, які мають значення для кримінального провадження, поряд із сторонами цього провадження. В окремих випадках відповідний обов'язок може бути покладений і на осіб, які не мають інтересу у кримінальному провадженні, зокрема, на свідка, перекладача, експерта, спеціаліста. Наприклад, на експерта покладено обов'язок доводити розмір грошових витрат, яких він зазнав у зв'язку із залученням його до кримінального провадження стороною захисту. Відповідно до 2 ст. 126 КПК

України сторони кримінального провадження, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі мають право оскаржити судові рішення щодо процесуальних витрат, якщо це стосується їхніх інтересів [92], а отже, вимагає від них дій (аргументів) щодо доведення власної позиції.

З огляду на сказане вище, вважаємо доцільним викласти частину 2 статті 92 КПК України «Обов'язок доказування» в такій редакції: *«обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на учасника кримінального провадження, що їх надає»*.

Отже, з викладеного вбачається, що кримінальний процесуальний закон вимагає від заінтересованої особи обґрунтування позиції в конкретній процесуальній ситуації для того, щоб вона набула подальшого юридичного розвитку. Тобто законодавчі норми встановлюють чіткі вимоги, які змушують особу дотримуватися вимог закону і надавати обґрунтування своїх дій (клопотання, заяви, скарги) для досягнення позитивного результату. Вважаємо, що саме у цих та інших випадках, передбачених КПК України, можна говорити про «тягар доказування», покладений законом на певних учасників кримінального провадження в контексті реалізації положень інституту допустимості доказів у ньому.

Тож логічно, що обов'язок доказування обставин, на які вказує ініціатор клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, покладається на нього під час розгляду такого клопотання по суті.

Отже, в наявності фактично симетричні права сторін кримінального провадження на етапах збирання доказів (фактичних даних), рівні права у відстоюванні своїх доводів у процесі судового розгляду. Саме тому буде неправильним покладати на слідчого, прокурора тягар доказування очевидної недопустимості доказу після звернення інших учасників судового провадження до суду з відповідним клопотанням в порядку ч. 3 ст. 89 КПК України.

Вважаємо, що потенційна вимога обґрунтовувати власні тези у разі звернення сторони кримінального провадження з клопотанням визнати доказ як

очевидно недопустимий під час судового розгляду сприятиме більш обережному підходу учасників кримінального процесу до порушення встановленої процедури. Крім того зазначена вимога не дозволить сторонам кримінального процесу зловживати своїми правами та надасть змогу посилити аналіз обставин, що підлягають доказуванню. Якщо ж виникнуть складнощі з аргументацією відповідного клопотання (наприклад, сторона захисту не має можливості самостійно отримати певні відомості; прокурор не може самостійно провести процесуальну дію, щоб знайти аргументи на користь власної позиції, оскільки триває судове провадження), сприяти у цьому має суд, який, застосовуючи механізм, передбачений ст. 333 КПК України, інші повноваження, визначені законом, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, орієнтований КПК на створення необхідних умов для ефективної реалізації сторонами їхніх процесуальних прав.

Аналізуючи випадки, за яких суд ініціює процедуру визнання недопустимості доказу без подання відповідного клопотання стороною кримінального провадження згідно з ч. 3 ст. 89 КПК України, варто зауважити, що буквальне розуміння ст. 89 КПК України дає підстави для висновку, що суд може визнати доказ недопустимим лише за умови, якщо його недопустимість очевидна, і це може бути зроблено лише за ініціативою суду в процесі судового засідання (ч. 2 ст. 89 КПК України) [92].

Норми КПК України містять імперативне положення про обов'язок суду визнавати докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, недопустимими, незалежно від наявності клопотань сторін. У такому разі йдеться не про ініціативу суду, а саме про обов'язок суду визнавати докази недопустимими. Якщо ототожнювати таку підставу для визнання доказів недопустимими, як істотне порушення прав та свобод людини, з очевидно недопустимими доказами, то зміст ч. 2 ст. 89 КПК України цілком застосовний і до випадків ініціювання питання про очевидну недопустимість доказів зокрема й судом.

Серед вчених-процесуалістів немає одностайної точки зору щодо ролі суду (чи він є так званим «незалежним спостерігачем», який «очікує клопотань» від сторін кримінального провадження про визнання доказів недопустимими, чи може сам ініціювати це питання, чи навіть зобов'язаний це зробити) у питаннях визнання доказів недопустимими. На нашу думку та на переконання 88 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів, у випадках очевидної недопустимості доказу, суд не лише може, але й зобов'язаний визнавати докази очевидно недопустимими за власною ініціативою під час судового розгляду з обов'язковим винесенням цього питання на обговорення його учасниками (77 %) (Додаток А).

Така судова дискреція щодо покладення на суд обов'язку оцінити доказ з позиції його відповідності критерію допустимості, зумовлена правозахисною роллю суду в змагальному кримінальному процесі, його обов'язком створювати необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22, ст. 321 КПК України), і безпосередньо впливає з обов'язку суду постановити законне, обґрунтоване і вмотивоване судові рішення (ст. 370 КПК України) [92]. Як слушно вказується в літературі, визнання доказів недопустимими по суті має значення санкції за порушення прав людини і громадянина при отриманні доказів [96, с. 262].

За таких умов сторони кримінального провадження мають право наводити свої аргументи щодо визнання / невизнання доказу очевидно недопустимим, подавати докази на підтвердження своїх доводів. Натомість суд повинен забезпечити можливість реалізації прав учасниками кримінального процесу відповідно до порядку, визначеного КПК України. Як влучно підмічено О.А. Панасюком, повноваження суду за власною ініціативою перевіряти й давати оцінку допустимості доказів впливає також і з імперативного характеру конституційної норми (ч. 3 ст. 62 Конституції України, що знайшла своє відображення і в ч. 3 ст. 17, ст. 86 КПК України), що містить заборону на використання при здійсненні правосуддя доказів, отриманих з порушенням закону [163, с. 258].

Вважаємо, що в таких ситуаціях суд повинен бути активним у силу вимоги закону та конституційного обов'язку. При цьому погоджуємось із судженням М.І. Шевчук, що порушення судом питання про визнання доказів очевидно недопустимими з власної ініціативи відповідає ролі суду, яка йому відведена у змагальному процесі [326, с. 213]. Реалізація права суду за власною ініціативою визнавати докази (фактичні дані) очевидно недопустимими шляхом їх ретельного дослідження та аналізу дасть можливість якнайшвидшого виключення таких доказів з кримінального процесу, а значить – дозволить сторонам кримінального провадження, іншим його учасникам, «своєчасно змінити аргументацію, додатково шукати підтвердження позиції, яку вони відстоюють за допомогою інших доказів» [297, с. 168], що, безперечно, відкриває додаткові можливості у виконанні усіх завдань кримінального провадження в конкретному випадку.

Звертаючись до часових рамок вирішення питання очевидної недопустимості доказів, зазначимо, що темпоральні параметри клопотання, заявленого в суді, суворо не встановлені. КПК України на обмежує тривалість часу для заявлення чи обговорення клопотання, загалом як і для здійснення будь-якої судової процедури. З огляду на це, потребує вирішення питання щодо з'ясування строків розгляду клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим. Вважаємо недоцільним встановлювати конкретні строки вирішення по суті означеного клопотання, з огляду на різний у кожному випадку обсяг фактичних даних, які необхідно дослідити під час судового розгляду тієї чи іншої справи.

Водночас, до суду пред'являється вимога з дотримання розумних строків кримінального провадження. Насамперед до уваги мають братись такі визначені ч. 3 ст. 28 КПК України критерії для визначення розумних строків дослідження доказів з позиції очевидної недопустимості: складність кримінального провадження (кількість обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсяг та специфіка процесуальних дій, необхідних для перевірки, поведінка учасників кримінального провадження);

спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Визначена кримінальним процесуальним законом вимога обов'язкового мотивування судом прийнятого рішення передбачає оформлення його в окремому процесуальному акті. Також за змістом ч. 2 ст. 349 КПК України, обсяг доказів, які будуть досліджуватися в судовому розгляді, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду, і в разі необхідності можуть бути змінені [92]. З викладеного можемо зробити логічний висновок про необхідність видалення суду до нарадчої кімнати для постановлення відповідної ухвали, тим більше, коли в учасників провадження існують суперечливі погляди щодо питання допустимості того чи іншого доказу. Такий процесуальний порядок діяльності суду у разі визнання доказу очевидно недопустимим вважаємо безальтернативним та таким, що відповідає засадам здійснення судочинства.

Резюмуємо, що очевидна недопустимість доказу може бути встановлена лише під час судового розгляду, за наслідками якого має бути ухвала суду про визнання доказу очевидно недопустимим. Ухвала суду про визнання доказів очевидно недопустимими має відповідати загальним вимогам, що пред'являються до судових рішень (ст. 370, 371, 372 КПК України). Самостійно оцінивши й перевіrivши наявні докази, та врахувавши позиції учасників кримінального провадження щодо заявленого клопотання, суд зобов'язаний прийняти відповідне рішення, яке потребує розлогої аргументації із мотивуванням прийнятого рішення та зазначенням підстав очевидної недопустимості, або їх відсутності. При цьому, пасивна поведінка протилежної сторони, інших учасників судового розгляду, жодним чином не повинна обмежувати внутрішнє переконання суду.

У ст. 89 КПК України, на наш погляд, логічно відобразити, що *«За результатами розгляду клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими суд виносить ухвалу. Встановлення очевидної недопустимості доказу тягне за собою неможливість його використання в кримінальному провадженні»*. Такий процесуальний документ повинен містити інформацію про ініціатора визнання доказу очевидно недопустимим; конкретні докази,

відображені у відповідній процесуальній формі та їх індивідуальні ознаки; докладну вказівку на порушення кримінального процесуального законодавства при збиранні цього доказу (у разі задоволення клопотання); обґрунтований висновок суду (1) про очевидну недопустимість доказу, тобто виключення його з переліку допустимих, або про (2) відмову в задоволенні відповідного клопотання.

Зміст ухвали суду про визнання доказу очевидно недопустимим має бути стандартним та складатися зі вступної, мотивувальної та резолютивної частин. Якщо вступна частина ухвали про визнання очевидно недопустимими доказів є стандартною, в резолютивній має бути чітко вказано який доказ визнається очевидно недопустимим, то мотивувальна частина ухвали про визнання доказу очевидно недопустимим має свої особливості з огляду на те, що в ч. 1 ст. 372 КПК України чітко вказано, що у мотивувальній частині ухвали повинно бути зазначено суть питання, що вирішується, і за чією ініціативою воно розглядається; встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів [92]. Мотивуючи рішення про очевидність недопустимості доказу, суд не має посилатися на відповідні докази, тут, насамперед, йдеться про підстави визнання доказів очевидно недопустимими.

Актуальними видаються й інші питання, пов'язані з визнанням доказів очевидно недопустимими. Зокрема, чи повинен суд відображати мотиви свого рішення й у вирокі? На нашу думку, слід ствердно відповісти на це запитання, оскільки вимоги мотивування судового рішення не містять винятків у законі. Покладений на суд обов'язок відображати у вирокі мотивовану оцінку допустимості доказу означає не дозвіл утриматися від прийняття цього рішення в ході судового розгляду, а лише покладення на суд обов'язку дублювати в підсумковому судовому акті сутність і мотивування прийнятого з цього питання рішення. Зазначену точку зору підтримали 80 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів (Додаток А).

Варто також зазначити, що КПК України не містить однозначних положень щодо подальшої «долі» доказів, які були визнані очевидно недопустимими: чи повинні вони бути вилучені з матеріалів кримінального провадження, або ж навпаки – вказані докази втрачають своє доказове значення, залишаючись при цьому в матеріалах справи. На нашу думку, яка співпадає з позицією 74 % респондентів, більш виваженим слід визнати другий підхід щодо фактичних даних, визнаних судом очевидно недопустимими (Додаток А).

Достатньо вагомі аргументи з цього приводу наводить О.А. Панасюк, який зазначає, що відповідний доказ, визнаний судом недопустимим, є по суті фактичною підставою, обґрунтуванням відповідного судового рішення, яке базується на основі цих матеріалів; тому фактична відсутність такого доказу позбавила б можливості перевірити обґрунтованість, а значить – істинність, правильність відповідного рішення [164, с. 102]. Крім того, за змістом ст. 350 КПК України, існує гіпотетична можливість сторони кримінального провадження, звернення повторно з клопотанням про визнання таких доказів очевидно недопустимими з інших підстав. А це, своєю чергою, не виключає можливості визнання судом допустимими доказів, які до того були визнані очевидно недопустимими. При цьому воно має бути мотивованим та містити переконливі аргументи.

За таких умов відповідний доказ буде підставою для визнання недопустимими інших доказів, які здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини відповідно до так званої теорії «плодів отруйного дерева» (ч. 1 ст. 87 КПК України). Крім того, відповідний доказ, визнаний судом очевидно недопустимим, може бути використаний у судовому розгляді, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані (ч. 3 ст. 87 КПК України) [92].

Звертаючись до питання правових наслідків визнання доказів очевидно недопустимими, насамперед слід визначити семантичне значення вказаного

терміну. В.А. Смирнов під правовим наслідком розуміє результати настання певного юридичного факту, які встановлені чинним законодавством [220, с. 447]. Відтак правові наслідки визнання доказів недопустимими доцільно визначити як результат настання юридичного факту – визнання судом очевидної недопустимості доказу, який передбачає втрату ним юридичної сили та неможливість його подальшого використання у кримінальному провадженні.

Зауважемо, що у кримінальному процесуальному законодавстві України прямо не визначено конкретних правових наслідків визнання доказів, як очевидно недопустимих. Частина 2 ст. 89 КПК України містить лише примітку щодо зобов'язаності суду визнати доказ таким, що не підлягає подальшому дослідженню, або припинити вже розпочате його дослідження за фактом встановлення недопустимості доказу під час проведення судового розгляду [92]. Водночас, за змістом ч. 2 ст. 86 КПК України, недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення [92]. Отже, йдеться про втрату доказом юридичної сили, неможливість його врахування при прийнятті процесуальних рішень і при доведенні обставин, які складають предмет доказування у кримінальному провадженні.

Конструктивною вважаємо позицію Н.М. Басай, яка залежно від істотності значення для кримінального провадження визнаного недопустимим доказу правові наслідки доцільно класифікувати на дві групи: основні, які впливають на кінцеве рішення конкретної стадії кримінального провадження; додаткові, які зумовлені основними наслідками [9, с. 16; 220 с. 450]. Зокрема, до основних наслідків вчена відносить: постановлення виправдувального вироку; виключення посилання на доказ, визнаний недопустимим, у мотивувальній частині вироку суду першої інстанції; скасування вироку суду чи постанови першої інстанції та повернення справи на новий судовий розгляд у суд першої інстанції; скасування вироку суду першої інстанції та закриття справи у зв'язку з недоведеністю участі підсудного у вчиненні інкримінованого злочину тощо [9, с. 15-16; 220 с. 450].

З аналізу доктринальних та законодавчих положень вбачається, що до системи правових наслідків визнання доказів очевидно недопустимими слід віднести такі: втрату юридичної сили доказу, неможливість враховувати цей доказ при ухваленні процесуальних рішень та при встановленні фактів, що є предметом доказування; преюдиційність судового рішення щодо визнання недопустимості доказу; заборону посилатися на такий доказ у мотивувальній частині рішення суду першої інстанції; необхідність проведення процедур з перевірки законності дій сторони обвинувачення під час досудового розслідування [9, с. 15-16; 220 с. 446]. До факультативних (необов'язкових) наслідків можемо віднести: винесення судом виправдувального вироку; скасування або зміну судом апеляційної інстанції вироку на підставі невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження; закриття провадження [220 с. 451].

Окремі з виокремлених основних наслідків, потребують певної деталізації. Зокрема, загальноприйнято вважати, що преюдиційність (лат. *praejudicialis* або *praejudicium* – те, що стосується попереднього судового рішення) – це можливість прийняття судом як беззаперечних обставин (юридичних фактів), що були встановлені іншим судом в іншій справі. Поділяємо точку зору І.Ю. Кайло, що преюдиціальне значення судових рішень можна розглядати як правовий наслідок в питанні допустимості доказів [71, с.154].

Відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом [197]. Відповідно до ст. 90 КПК України, рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів [92].

До наслідків визнання очевидної недопустимості доказу варто віднести заборону посилатися на такий доказ у мотивувальній частині вироку суду першої

інстанції. Відповідно до вимог п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК України, мотивувальна частина вироку має пояснювати мотиви залишення без розгляду окремих доказів та містити докази, що підтверджують встановлені судом обставини [92]. За змістом цієї норми в мотивувальній частині як обвинувального, так і виправдувального вироку, мають бути викладені результати дослідження, аналізу та оцінки доказів у кримінальному провадженні, як тих, що були зібрані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту.

Додаткові правові наслідки, що виникають після визнання доказу недопустимим, визначаються основними наслідками та можуть стосуватися: зміни списку осіб, яких слідчий раніше вказав для виклику до суду; скасування або зміни запобіжного заходу, що був обраний раніше; зміни обвинувачення прокурором; скасування арешту майна; вирішення питань щодо речових доказів, зокрема незаконно нажитих грошей, цінностей та інших предметів; надання виправданій особі права на відновлення порушених прав та компенсацію шкоди, завданої незаконним затриманням, застосуванням запобіжного заходу чи засудженням [9, с. 15-16]. Зазначені наслідки слід вважати факультативними, тобто такими, що застосовуються залежно від ситуації в кожному конкретному випадку, яка склалася в кримінальному провадженні. Аналогічні наслідки можуть наставати й у випадку визнання судом доказів очевидно недопустимими.

Як відомо, апеляційне провадження є однією з основних форм судового контролю за правосудністю судових актів нижчих судових інстанцій, невід'ємною складовою механізму виявлення, виправлення судових помилок та запобігання їм [18, с. 6]. Тому не менш актуальним в контексті досліджуваної проблеми є питання про те, чи може бути оскаржена в апеляційному порядку ухвала про визнання доказів очевидно недопустимими.

За змістом ч. 1 ст. 392 КПК України, не всі ухвали суду в кримінальному провадженні можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, а лише ті, коли це прямо передбачено КПК України [92]. Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 404 КПК України, апеляційний суд повинен провести повторний розгляд обставин, встановлених під час кримінального провадження, якщо учасники судового

процесу подали відповідне клопотання та якщо ці обставини були вивчені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями. Також апеляційний суд може дослідити докази, які не розглядалися раніше, але лише за умови, що сторони направили таке клопотання під час розгляду справи в першій інстанції або якщо такі докази стали відомі після ухвалення оскаржуваного рішення. Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 396 КПК України, якщо в апеляційній скарзі зазначено обставини, які не були досліджені в суді першої інстанції, або докази, які не подавалися суду першої інстанції, то у ній вказуються причини цього [92].

Для з'ясування можливості апеляційного оскарження рішення про визнання доказу очевидно недопустимим варто звернутись до аналізу положень КПК України, які регламентують загальний порядок апеляційного оскарження у кримінальному процесі. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України, однією з підстав для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження. Крім того, у ч. 1 ст. 411 КПК України зазначається, що судові рішення вважається таким, що не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, якщо: висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду; суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки; за наявності суперечливих доказів, які мають істотне значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші; висновки суду, викладені у судовому рішенні, містять істотні суперечності. Скасування або зміна вироку чи ухвали допускається тільки в разі, якщо розбіжності між висновками суду та реальними обставинами кримінального провадження призвели або могли призвести до помилкового вирішення питання про винуватість чи невинуватість особи, неправильного застосування закону України, помилки у визначенні міри покарання або в призначенні примусових заходів медичного чи виховного характеру (ч. 2 ст. 411 КПК України) [92].

Тож взявши до уваги викладене, можемо резюмувати, що у разі, якщо на переконання апелянта, виключення з матеріалів кримінального провадження

відповідних доказів, визнаних судом очевидно недопустимими, потягло за собою безповоротну втрату цінної доказової інформації, значне викривлення доказової інформації, покладеної в основу підсумкового судового рішення, визначені КПК України учасники кримінального провадження, мають право оскаржити рішення суду (вирок, ухвалу) на підставі п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України як таке, що спричинило невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження. Аналогічну точку зору висловили 66 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів (Додаток А).

Підсумовуючи розглянуті організаційні та процесуальні аспекти процедури визнання доказів очевидно недопустимими в українському кримінальному судочинстві, резюмуємо таке. Вирішення питання про очевидну недопустимість доказу повинне відбуватися в єдино визначеній кримінальним процесуальним законом формі – шляхом реалізації в процесі судового розгляду окремої процедури визнання доказу очевидно недопустимим у спосіб безпосереднього дослідження доказу учасниками судового провадження під керівництвом суду в процесі судового розгляду (проведення допитів, повторних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій) з подальшою його оцінкою судом на предмет очевидної недопустимості, яка має бути відображена в окремому процесуальному документі – ухвалі.

Висновки до розділу 2

Положення про можливість визнання доказу очевидно недопустимим є додатковою гарантією винесення неупередженого рішення і реалізації права заінтересованими особами на виключення доказів, отриманих з порушенням закону, як елементу права на захист. Очевидно недопустимими слід вважати докази, отримані шляхом істотного порушення прав людини і основоположних свобод, які мають явний і безумовний характер та не потребують проведення додаткових процесуальних дій.

«Очевидна недопустимість доказів» у кримінальному провадженні є оціночною, ситуативною, категорією, що є виправданим з огляду на неможливість виокремити усі можливі ситуації допущених при збиранні доказів істотних, грубих порушень. Зважаючи на те, що віднесення / невіднесення відповідних доказів до категорії «очевидно недопустимих» змінює процесуальні можливості сторін кримінального провадження щодо їх використання у доказуванні, доцільним є виділення їх орієнтовного переліку в Постановах Верховного Суду України.

Клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим у кримінальному провадженні – є заявленою офіційно письмовою вимогою визначеного КПК України суб'єкта кримінального процесу в конкретному кримінальному провадженні, яка відповідає його уявленням про відповідність доказів критерію очевидної недопустимості і відображає його зацікавленість у виключенні таких доказів, в усуненні таким чином умов та обставин, що, на його думку, перешкоджають справедливому судовому розгляду.

Під час судового розгляду суд як за клопотанням визначеного у КПК України учасника кримінального провадження, так і з власної ініціативи, після змагальної процедури (безпосередня участь у дослідженні доказів, щодо яких висловлено сумнів щодо їх допустимості; наведення аргументів та заперечень щодо визнання доказу очевидно недопустимим), може (1) визнати доказ очевидно недопустимим у разі встановлення таких ознак, або (2) відмовити в задоволенні клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим.

Обов'язок доказування обставин, на які вказує ініціатор клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, може бути покладений не тільки на сторони кримінального провадження, а й на потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників. У зв'язку з цим, обов'язок щодо доведення належності та допустимості доказів в частині розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, доцільно відобразити в ч. 2 ст. 92 КПК України.

З огляду на дискрецію щодо покладення на суд обов'язку оцінити доказ з позиції його відповідності критеріям, визначеним у ч. 1 ст. 94 КПК України, зокрема й допустимості, у випадках очевидної недопустимості доказу, суд зобов'язаний визнавати докази очевидно недопустимими за власною ініціативою під час судового розгляду, а не під час ухвалення кінцевого судового рішення у справі, з обов'язковим винесенням цього питання на обговорення його учасниками. В разі коли учасник судового розгляду клопоче про надання часу на підготовку заперечень, спростування доводів протилежної сторони, наведених у клопотанні про визнання доказу очевидно недопустимим, суд повинен надати йому таку можливість.

Відповідне рішення суду потребує розлогої аргументації з мотивуванням та зазначенням підстав очевидної недопустимості, або їх відсутності у разі відмови в задоволенні клопотання. Задоволення клопотання про очевидну недопустимість доказу виключає можливість його дослідження та подальшу оцінку в остаточному рішенні суду.

У разі, якщо на переконання апелянта, виключення з матеріалів кримінального провадження відповідних доказів, визнаних судом очевидно недопустимими, потягло за собою безповоротну втрату цінної доказової інформації, значне викривлення доказів, покладених в основу підсумкового судового рішення, визначені КПК України учасники кримінального провадження мають право оскаржити рішення суду (вирок, ухвалу), прийняте на основі очевидно недопустимих доказів як таке, що спричинило невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження (п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України).

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ ОЧЕВИДНО НЕДОПУСТИМИМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Зарубіжний досвід визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні

В епоху глобалізації та формування єдиного світового правового простору зростає роль порівняльного правознавства. Порівняльний аналіз кримінальних процесуальних норм, які регулюють однорідні сфери правовідносин у різних країнах, сприяє формуванню механізмів використання позитивного досвіду та побудові ефективних моделей правового регулювання у національній правовій системі та правозастосовній практиці [156, с. 17]. Порівняльно-правове дослідження дає можливість встановити, яким чином вирішена одна й та сама проблема в різних країнах, а також проаналізувати та осмислити позитивний досвід, накопичений за кордоном і який виправдав себе у її вирішенні. З іншого боку, використання у дослідженні методів компаративістики дає змогу побачити неефективність певних правових рішень, що може уберегти вітчизняного законодавця від помилок.

Для сучасного кримінально-процесуального права, зверненого насамперед до національного права, використання компаративістики особливо важливе, оскільки воно дозволяє вийти за рамки національної правової системи, по-новому поглянути, зокрема, на проблему допустимості доказів з урахуванням сучасних світових тенденцій розвитку права. Дослідження зарубіжного досвіду особливостей та порядку визнання недопустимими доказів у кримінальному процесі має важливе теоретико-прикладне значення. З огляду на численні проблеми з дотриманням прав та законних інтересів особи в сучасному кримінальному судочинстві України, вкрай важливо вивчити та проаналізувати

передовий досвід зарубіжних країн з метою його можливого запозичення у правозастосуванні та виробленні пропозицій з удосконалення окремих положень вітчизняного процесуального законодавства, насамперед доказового права.

В межах досліджуваної проблематики зупинимо свій вибір на державах систем загального та континентального права, оскільки саме вони мають довготривалу історію розвитку кримінального процесуального законодавства, свою особливу структуру та методи, а також найбільше вплинули на розвиток кримінального процесуального права інших країн.

До носіїв системи загального права відносять Об'єднане Королівство Великобританії і Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки (далі – США), Канаду, Австралію, Уельс, Нову Зеландію. До країн з континентальною (романо-германською) системою кримінального процесу належать такі держави, як Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина (далі – ФРН), Австрійська Республіка, Італійська Республіка, Королівства Іспанії, Португалії, Швеції та ін. До даного типу процесу, як відомо, історично належить і кримінальне судочинство України.

В цій частині роботи ставимо за мету: з'ясувати характерні риси інституту допустимості доказів, властиві системам загального та континентального права, та визначити їх основні відмінності використання у доказуванні допустимих доказів; окреслити характерні особливості визнання доказів недопустимими у кримінальному процесі держав означених систем права, вивчити судову практику окремих держав з питань визначення критеріїв визнання доказів недопустимими.

Вітчизняний кримінальний процес найчастіше розглядається як континентальний і типологічно наближений до німецького та французького. Разом з тим, науковцями визнається наявність у ньому процесуальних інститутів, які за своєю правовою природою належать до системи загального права судочинства [292, с. 323].

У доказовому праві України часто посилаються саме на досвід Англії та США, в яких зародився інститут допустимості доказів. Саме у цих країнах

доказове право, придатне для змагального процесу, розроблене чи не найбільш детально.

Британській системі притаманна певна унікальність, оскільки кримінальне судочинство в Англії своєю основою має прецедентне право, що відрізняє її кримінальне судочинство від країн європейського регіону, які характеризуються кодифікованим правом та відправленням кримінального судочинства на підставі законів [347, с. 56]. Водночас, законодавство про докази Великобританії є комплексним, та ґрунтується на судових прецедентах, Законі про кримінальне судочинство 2003 р., Законі про поліцію та кримінальну справу, Законі про докази 1984 р., інших законах [343].

Зі змісту британського законодавства та судових рішень вбачається, що норми про допустимість доказів набувають значення гарантій прав насамперед обвинуваченого від різноманітних порушень процедури, що тягнуть за собою несправедливість стосовно захисту. При цьому всі питання щодо допустимості доказів мають вирішуватися без участі присяжних засідателів, а сторони обвинувачення та захисту, повинні розбиратися в цих правилах та мати можливість контролювати законність дій та рішень суду з питань допустимості доказів.

Примітно, що мета доказування в англійському кримінальному процесі, зокрема й питання щодо допустимості доказів, досягається за допомогою засобів, відмінних від тих, що використовуються в країнах континентального права: кожна зі сторін здійснює своє власне доказування, збираючи «досьє» для подальшого подання до суду. Основне завдання суду полягає в тому, щоб бути арбітром між стороною обвинувачення та стороною захисту та оцінювати докази, подані сторонами. Натомість сторони мають можливість контролювати законність дій та рішень суду з питань допустимості доказів.

Слід підкреслити, що кримінальне процесуальне законодавство Англії передбачає можливість використання доказу, отриманого без дотримання вимог закону, бути визнаним допустимим, за умови наявності судового дозволу ним скористатися. Для британського доказового права важливим є факт підкріплення

усними показаннями особи будь-якого письмового показання або документу, що свідчить – в англійському кримінально-процесуальному законодавстві суд зосереджує свою увагу на перевірці змісту та суті доказу, а не форми останнього [347, с. 56].

На відміну від кримінального процесуального законодавства України, для доказового права Англії основним критерієм для визнання того чи іншого доказу допустимим є не дотримання положень закону, а внутрішні якості самого доказу, його здатність доводити обставини, що підлягають доказуванню під час судового розгляду. Якщо для кримінального процесу країн континентальної Європи інститут допустимості доказів є засобом, що забезпечує дотримання прав особи, то в Англії основна мета доказового права історично бачилася у створенні таких правил доказування, які б дозволили усунути з процесу або не допустити до нього сумнівні докази. Вважається, що якщо доказ, з точки зору англійського судді, не викликає сумніву (нехай навіть він отриманий з порушенням процедури) і здатний виконати свою процесуальну місію, пов'язану з з'ясуванням обставин справи для постанови справедливого вироку, то немає жодних причин відмовлятися від такого доказу. Така ситуація складає собою зміст дискреційних повноважень судді [347, с. 56].

Також англійське доказове право виділяє окремі категорії доказів, які можуть бути визнані недопустимими: свідчення «по слуху» (hearsay або second hand evidence); докази характеру; докази подібних фактів; упередження; докази, на які поширюються привілеї. Закон про поліцію і докази у кримінальних справах 1984 р. [350] дозволяє суддям виключати певні докази на підставі несумлінності за будь-яких обставин, зокрема й неправомірності слідчих дій [346, с. 512]. На відміну від США, англійські суди використовують це право не для нагляду за виконавчою владою, а насамперед для реалізації законів.

Кримінальний процес США за своєю формою також є змагальним, основним джерелом кримінального процесуального права, як і у Великобританії, є судова практика.

Як і в Сполученому Королівстві, однією з вимог, що висуваються до

допустимого доказу, є його належність. Відповідно до правила 401 Федеральних правил доказування: «Належний доказ – це доказ, що має будь-яку тенденцію робити існування будь-якого факту, що має значення для вирішення справи, більш-менш ймовірним, ніж це було б без цього доказу» [344]. Належний доказ є зазвичай допустимим. Неналежний доказ – недопустимий. Будь-який належний доказ є допустимим, якщо інше не передбачено Конституцією США, актом Конгресу, цими Правилами або іншими нормами, передбаченими Верховним Судом відповідно до його повноважень, зазначених у законі. Неналежний доказ не допускається (правило 402 Федеральних правил доказування) [344].

У кримінальному процесуальному праві США існує «правило виключення» недопустимих доказів (exclusionary rule). Діє правило, відповідно до якого суд може виключити відповідні докази, якщо їх доказову силу значно переважає небезпека одного або кількох таких факторів: небезпека несправедливого упередження; плутанина в питаннях; введення в оману присяжних; невинуватна затримка; марна витрата часу або непотрібне подання сукупності доказів (правило 403 Федеральних правил доказування) [344]. Це правило призначене для запобігання порушенням органами кримінального переслідування конституційних прав громадян за рахунок загрози визнання важливих для сторони обвинувачення результатів процесуальних дій доказів, що не мають юридичної сили. Таким чином, американський законодавець намагається досягти балансу між доказовою силою доказів та шкодою, яка може бути завдана їх визнанням.

До винятків з «правила виключення» відноситься концепція «сумлінної помилки» посадових осіб органів кримінального переслідування, сенс якої в такому: доказ, отриманий із порушенням закону, вважатиметься допустимим, якщо суд дозволить ним скористатися. З викладеного вбачається, що американському кримінальному процесуальному праву властивий певний суб'єктивний чинник, коли для суду критерієм для вирішення питання про допустимість доказів є наявність чи відсутність вини осіб, уповноважених на збирання доказів у кримінальному провадженні.

Ще однією особливістю доказового права США є наявність у доказових правилах переважної більшості штатів ще однієї загальної підстави для виключення доказів, яка не регулюється Федеральними правилами про доказування, але досить широко застосовується в судовій практиці. Тобто несподівані для однієї сторони докази, подані іншою стороною після завершення досудового розгляду, є недопустимими [205, с. 44]. Такий підхід щодо визнання доказів допустимими вважаємо неприйнятним у вітчизняному кримінальному процесі, адже він по суті заохочує низький професійний рівень правозастосовника.

До особливостей американського кримінального процесу слід віднести активне використання судами «правила плодів отруйного дерева», відповідно до якого всяке винне порушення поліцейськими конституційних прав громадян в ході виявлення, вилучення і фіксації доказів, тягне втрату доказами юридичної сили (поправки IV, V, VI та XIV до Конституції США) [80]. Зі сфери судочинства виключаються всі докази, одержані з порушенням «належної правової процедури», які визнаються недопустимими. Наприклад, визнаються недопустимими показання свідка, на якого вказав підозрюваний, допитаний з порушенням права на захист.

Питання про допустимість доказів під час попереднього судового слухання питання про допустимість доказів у США не порушується, оскільки правомірність методів їх отримання оцінюється обвинувачем, який здійснює контроль за роботою поліції.

Також вартим уваги є окреслення кола суб'єктів, на яких покладений тягар доказування недопустимості доказу у разі подання відповідного клопотання під час судового розгляду. У США та Англії існує правило, відповідно до якого обов'язок доведення порушень, що виникли в процесі отримання доказу, має бути покладений на сторону, що оспорує законність доказу. При цьому суб'єкту, що не згоден з порядком отримання доказу, достатньо лише створити обґрунтований сумнів у допустимості доказу, після чого тягар доказування перекладається на сторону, яка надала відповідний матеріал до суду [350].

Суд має ухвалити рішення щодо кожного попереднього клопотання до початку судового розгляду, якщо тільки він не знайде вагомої причини для відкладення винесення рішення. Коли ухвалення рішення залежить від аналізу фактичних питань, суд має вказати свої основні висновки у протоколі. Такий процесуальний порядок корелює з нашими висновками, зробленими щодо унормування процедури розгляду клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим та мотивування рішення судді за результатами розгляду такого клопотання.

Таким чином, специфічними ознаками англійського та американського доказового права є визнання основними властивостями доказів не допустимість, а їх належність та достовірність. Належність розглядається як один із критеріїв допустимості доказу, а допустимими визнаються лише належні докази. Належність можна назвати змістовною допустимістю. Недопущення до англійського процесу неналежних доказів зумовлено небезпекою сприйняття суддями і передусім присяжними таких доказів, які згідно з англійською теорією доказів є неналежними та відповідно недопустимими.

Доказ у зазначених системах права визнається допустимим не на підставі дотримання закону та інших розпоряджень, а у разі його здатності доводити обставини, що мають бути встановлені в ході судового розгляду. Якщо доказ, з точки зору судді, не викликає сумніву, нехай навіть він отриманий з порушенням процедури, і здатний виконати свою процесуальну місію, пов'язану зі з'ясуванням обставин справи для постановлення вироку, то відмовлятися від такого доказу немає жодних причин. Тобто, яким би чином не був отриманий доказ, його буде визнано допустимим.

Слід також вказати на основні відмінності у розумінні допустимості доказів у системі загального права та в українській процесуальній теорії та законі. Зокрема, в Англії та США одним із критеріїв допустимості доказів є їх належність, що розглядається як (змістова допустимість) і не проводиться такого чіткого розмежування цих понять, як в українській теорії кримінального

процесу. В теорії вітчизняного кримінального процесу вважається, що питання допустимості доказу не обговорюється, якщо доказ перестав бути належним.

Крім того, в англійському та американському кримінальному процесі предмет доказування має структуру, відмінну від предмета доказування в українській процесуальній теорії. Усі обставини кримінального провадження в системі загального права поділяються на обставини, пов'язані зі злочинним діянням, та обставини, пов'язані з особою обвинуваченого та потерпілого. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України обставини, пов'язані з особою обвинуваченого (винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення), входять у предмет доказування [121, с. 28].

Американське доказове право у питаннях допустимості більш схоже на українське. Наприклад, недопустимими в США є докази у справі, зібрані з порушенням встановленої процедури: докази, отримані під час незаконних дій органів держави (під незаконністю розуміється порушення Конституції та інших законів); докази, отримані обманом, шахрайством чи іншим негідним шляхом; докази, отримані під час незаконного обшуку.

На прикладі аналізу кримінального процесуального законодавства Англії та США можна зробити висновок, що становленню матеріальної допустимості в країнах сітсеми загального права сприяла низка обставин: вимога до максимальної безпосередності сприйняття доказів, рівність сторін у процесі, можливість встановлення одного й того самого факту за допомогою кількох незалежних джерел, існування надійних систем фіксації інформації, недоступних для подальшої зміни. Більшість правил про допустимість доказів у зазначених країнах детально конкретизовані і засновані на численних судових рішеннях. Водночас, майже кожне правило передбачає низку винятків.

Матеріальний підхід до допустимості доказів характеризується тим, що вимоги, залежно від яких поставлено можливість дослідження доказів у суді, стосуються змісту доказів. Зокрема, не можна використовувати докази, що створюють упередження проти обвинуваченого в силу свого емоційного впливу

(наприклад, барвисті фотографії сцени вбивства), дискредитуючі відомості (інформація про минулі судимості, алкогольну чи наркотичну залежність). При цьому, сторони кримінального процесу рівноправні у пошуку та збиранні доказів, оскільки для долучення доказів до справи необхідна ухвала суду, сторона обвинувачення не має права самостійно надавати відомостям статус доказу.

Центром зосередження континентальної (романо-германської) правової системи є країни континентальної Європи, а саме: Французька, Австрійська та Португальська Республіки, ФРН, Королівство Іспанія, Швейцарська Конфедерація, Республіка Польща та ін., у тому числі Україна. Для романо-германської правової системи характерний абстрактний характер норм права, які встановлюють загальні правила поведінки на підставі принципів і правових доктрин [294, с. 45-46]. На відміну від традицій системи загального права, сутність та зміст європейських правових традицій, базується в основному на концепціях природного та позитивного права.

Однією з відмінностей континентальної конструкції процесу від процесу країн з системою загального права є те, що діяльність органу кримінального переслідування, зазвичай, піддається регламентації в кримінальному процесуальному законі з самого раннього моменту, з моменту повідомлення про кримінальне правопорушення, і в цьому сенсі такий процес може містити не менше, а більше процесуальних гарантій для особи, яка піддається кримінальному переслідуванню. Іншими словами, в процесі, побудованому на системі загального права, пріоритет віддається захисту приватних інтересів, в романо-германському ж переважає публічний інтерес.

Проаналізуємо особливості регулювання питань, пов'язаних з віднесенням доказів до непридатних у доказуванні за критерієм недопустимості на прикладі законодавства таких країн як Французька Республіка, ФРН, Швейцарська Конфедерація, Італійська Республіка, Королівство Іспанія, Королівство Португалія та Польська Республіка.

КПК Французької Республіки є основним джерелом кримінально-

процесуального права цієї країни. Керівна роль у сфері визнання доказів недопустимими належить рішенням касаційного суду – Касаційного суду Франції. У КПК Французької Республіки закріплено лише загальне положення щодо виключення недопустимих доказів. Проте відсутнє визначення понять «допустимість» і «недопустимість» доказів, а також перелік доказів та їх джерел, що можна використовувати у процесі доказування [341].

Відповідно до ст. 171 КПК Французької Республіки, недопустимими визнаються докази, якщо вони отримані з істотним порушенням закону та завдали шкоди інтересам сторони, до якої вони належать [341]. У судовій практиці надається пріоритет праву на захист у контексті публічного інтересу у боротьбі зі злочинністю. Цей висновок зроблено на основі рішення кримінальної палати Касаційного суду Франції від 26.03.2008 р., в якому результати розгляду у слідчого судді були визнані недійсними через те, що обвинуваченому не було надано адвоката протягом передбаченого законом строку [339].

Також у кримінальному процесі Французької Республіки діє принцип «законного режиму збирання доказів», який полягає в обов'язковому дотриманні процесуального закону під час проведення слідчих дій або процесу доказування. Згідно з цим принципом, будь-які дії, які заборонені законом, не можуть бути здійснені, окрім випадків діяти на власний розсуд, якщо закон не містить прямої заборони на це (ч. 1 ст. 82 КПК Французької Республіки) [23, с. 301; 341].

Вирішуючи питання про виключення недопустимого доказу, отриманого з порушенням закону, слідча палата може виключити дані, отримані в результаті всіх або частини дій, а також може виключити докази, що ґрунтуються на даних, отриманих з порушенням закону («плоди отруєного дерева»). Забороняється отримувати з визнаних недопустимими доказів будь-яку інформацію щодо сторін під загрозою дисциплінарного провадження щодо адвокатів і суддів. Документи, визнані недопустимими видаляються з матеріалів справи та подаються до апеляційного суду (ст. 174 КПК України).

Можливість використання державними органами правових норм за аналогією створює можливість для зловживань своїми повноваженнями

уповноваженими особами. Тому сучасна французька судова практика доповнює вимогу законності відшукування, подання та оцінки доказів вимогою порядності, що, своєю чергою, змушує осіб, які здійснюють розслідування, дотримуватися не лише букви, а й духу КПК Франції.

Принцип лояльності активно використовується Касаційним судом Франції при прийнятті судових рішень у кримінальних справах. Зокрема, необхідною умовою для співробітників поліції, уповноважених на проведення досудового розслідування, є застосування своїх слідчих методів з дотриманням принципу лояльності при отриманні доказів [353]. Встановлення судом факту порушення цього принципу є підставою для прийняття рішення про недопустимість доказів.

Відповідно до ст. 428 КПК Франції значення визнання вини, як і інших доказів, залишено на розсуд суддів [341]. З викладеного, а також зі змісту ст. 353, 427 і 536 КПК України [341] випливає, що оцінюючи доказ на предмет відповідності його певним критеріям, суд здійснює їх вільну оцінку основі внутрішнього переконання. Це загальне правило, яке є абсолютним. Аналогічний принцип правозастосування має бути покладений і в основу вітчизняного судочинства, віддаючи на розсуд суду питання щодо очевидної недопустимості доказів за наявності для того достатніх підстав.

Отже, французьке доказове право будується на основі гнучкого поєднання принципу свободи доказів та «законного режиму збирання доказів». Вважається, що якщо в законі немає прямої заборони або інших чітких вказівок, що обмежують процесуальну ініціативу особи, що здійснює провадження у справі, то вона має право вчиняти будь-які процесуальні дії на власний розсуд, незважаючи на відсутність згадок про них в КПК. З іншого боку, докази, одержані з порушенням закону, можуть не виключатися з доказування, якщо вони не порушують права сторони.

Кримінально-процесуальне право ФРН вважається одним з найстабільніших у Європі. КПК ФРН, прийнятий у 1887 р., діє й нині в редакції від 07.04.1987 р. У німецькому досудовому провадженні суд виконує ширший спектр функцій, ніж у британському та американському процесах. Він не лише

санкціонує примусові заходи, які застосовує поліція та прокуратура (наприклад, надання дозволу або ухвалення відповідних постанов), а може самостійно або на запит прокуратури проводити слідчі дії, такі як допити чи огляди, щоб гарантувати допустимість доказів під час судового розгляду.

Хоча німецький кримінальний процес подібний до французького, у ФРН до питання про виключення серед доказів незаконно зібраних відомостей підходять менш формально, ніж у Франції [352, с. 609]. При цьому, німецька кримінально-процесуальна доктрина не розглядає свій кримінальний процес як змагальний і навіть не визнає факту існування сторін у судовому розгляді. На попередньому етапі кримінального процесу у ФРН існує певна свобода у збиранні доказів. Докази можуть збиратися у будь-якій формі, проте особлива увага зосереджується на визначенні конкретних заборон, порушення яких може призвести до неможливості використання таких доказів.

У німецькій судовій практиці в останні часи все частіше використовується принцип справедливого процесу для обґрунтування заборон на доказування, навіть якщо конкретне обмеження не передбачене в законі. Однак обмеження основних прав можливе лише у випадках, коли це чітко передбачено законом [98].

Федеральний верховний суд ФРН розробив теорію «правової сфери» щодо інституту заборон на доказування. Згідно з цією теорією, рішення щодо встановлення порушень заборон на доказування та пов'язаних з ними заборон на використання результатів доказування, отриманих незаконно, залежить від того, чи такі порушення закону суттєво обмежують права обвинуваченого. З'ясування тяжкості таких порушень враховується при розгляді питання про допустимість доказів. Увага акцентується на важливості балансу між суспільними інтересами у розкритті злочинів та покаранні злочинців і захистом інших прав та інтересів. Ця позиція ґрунтується на вченні про зважене рішення, що дозволяє судам враховувати конкретні обставини справи та оцінювати докази з урахуванням цього балансу. Такий підхід дозволяє судам не обмежуватися виключенням або прийняттям доказів, а розглядати їх з позиції їхньої доказової ваги. Наприклад, у

випадку, коли докази отримані з порушенням заборони на їх збирання, вони можуть розглядатися як менш значущі, але при цьому не повністю виключатися [98].

У кримінальному процесі ФРН регулювання допустимості доказів ґрунтується на двох суворих засадах: 1) забороні отримання, що визначає певні методи отримання доказів як недопустимі, та 2) забороні використання, що передбачає заборону застосування доказів, отриманих цими методами. Заборони на використання доказів, отриманих вказаними методами, переважно закріплені в прецедентному праві, яке формується Федеральною судовою палатою (Верховним Судом ФРН), а також певним чином відображені в КПК. При цьому зазначимо, що за відсутності відповідного судового прецеденту порушення заборони на отримання доказів певним чином, автоматично не тягне за собою їх недопустимості. Відповідне порушення є підставою для залучення доказу до так званого «тесту пропорційності», за допомогою якого суддя з урахуванням доказової цінності та надійності незаконно отриманого доказу визначає, чи буде відповідати меті досягнення балансу між інтересами індивіда й суспільними інтересами визнання допустимим та використання цього доказу в кримінальному провадженні.

Концепція, яка вимагає забезпечення балансу між цілями, засобами та людськими цінностями під час обмеження прав і свобод особи у кримінальному процесі, була розвинена через рішення Конституційного Суду ФРН, а судові прецеденти щодо застосування тесту пропорційності встановили Верховний Суд ФРН та земельні суди [98]. До прикладу, недотримання формальних правил стосовно доказів, отриманих шляхом прослуховування телефонних та інших переговорів (наприклад, неуповноваженою особою), не завжди має своїм наслідком недопустимість доказів. Вони будуть визнані суддею недопустимими тільки в тому випадку, якщо на основі тесту пропорційності, враховуючи тяжкість злочину в справі, щодо якої здійснюється провадження, характер порушення процесуальних правил та інші обставини, він вирішить, що допущення такого доказу порушить баланс між суспільними інтересами та

інтересами обвинуваченого.

Отже, у вирішенні цього питання розсуд суду відіграє вирішальне значення щодо використання в судочинстві доказів, отриманих із певними порушеннями процедури їх збирання, за винятком порушення заборон, визначених ст. 136 а КПК ФРН [98], порушення яких автоматично тягне за собою недопустимість показань навіть у разі, якщо обвинувачений згоден із допущенням таких доказів. Крім того записи та нотатки, які стосуються особистих стосунків або внутрішніх психологічних станів людини, визнаються як недопустимі докази, навіть якщо процес їх отримання було проведено за встановленими правилами. Верховний Суд ФРН обґрунтував це тим, що прийняття таких доказів становило б порушення внутрішньої сфери людини та приниження її гідності [98].

Тож резюмуємо, що сукупність правил про недопустимість доказів у кримінальному процесі ФРН характеризується досить гнучким підходом, який не зумовлює недопустимість доказів порушенням формальних правил їх збирання, а передбачає розгляд цього питання в більш широкому контексті, і залишає судді певну свободу розсуду. Водночас, дотримання процедури збирання доказів є основним критерієм їх допустимості, порушення якої є підставою для залучення доказу до тесту пропорційності.

При вивченні правового регулювання питань недопустимості доказів у кримінальному процесі Королівства Іспанія варто зауважити, що КПК цієї країни не містить окремого розділу, присвяченого інституту доказів і доказування, що створює правову неоднозначність у цьому напрямі. На даний момент, оцінка доказів у кримінальному процесі Іспанії базується на окремих нормах органічного Закону про судову владу від 01.07.1985 р. [342, с. 20628].

Особливістю функціонування інституту недопустимості доказів в іспанському кримінальному процесі є те, що його правове регулювання визначається судовою практикою, оскільки в законодавстві відсутні визначені положення щодо процедури визнання доказів недопустимими. Під час розгляду кримінальних справ іспанські суди встановили критерій визнання доказів недопустимими: якщо державні органи чи їх посадові особи порушили норми

закону, які регулюють правила збирання доказів таким чином, що це суттєво посягає на конституційні права та свободи людини, то такі докази безумовно вважаються недопустимими. Однак, якщо порушення норм не супроводжується втручанням у конституційні права і свободи людини, або втручання здійснюється приватними особами, суд вирішує питання про допустимість отриманих доказів після аналізу всіх обставин, за яких вони були зібрані [349, с. 54].

За ствердженнями іспанських науковців, така судова практика є позитивною, оскільки вона унеможлиблює визнання доказів недопустимими у випадку будь-якого порушення правил отримання доказів будь-яким суб'єктом. Це особливо важливо, коли обвинувачений заявляє про недопустимість доказів, що викривають його, на підставі формальних підстав [349, с. 54]. Ухвалюючи рішення, суд наголошує, що не всі докази, отримані з незаконного джерела, автоматично вважаються недійсними, але лише за певних умов. Однією з таких умов є недопустимість порушень або обмежень конституційно захищених прав і свобод особи під час збирання доказів. Самі результати слідчих дій не можуть бути єдиним підґрунтям для вироку. Вирок може ґрунтуватися лише на доказах, представлених під час судового розгляду після того, як сторонам було надано можливість повністю долучитися до вивчення джерел таких доказів. Докази, отримані під час судового розгляду, мають пріоритет перед тими, що були отримані в процесі слідчих дій, навіть якщо сторонам було надано доступ до них на обох етапах процесу [345, с. 210]. Така позиція свідчить про те, що система кримінального правосуддя в Іспанії віддає перевагу лише тим доказам, які були отримані з повагою до принципу рівності сторін.

З викладеного вбачається, що іспанська судова практика дотримується такого основного критерію недопустимості доказів: якщо державні органи чи їх посадові особи порушили норми закону, які регулюють правила збирання доказів таким чином, що це суттєво посягає на конституційні права та свободи людини, то такі докази безумовно вважаються недопустимими.

Доцільно зазначити, що аналогічно досить детально регламентує права

особи процесуальне законодавство Португальської Республіки. Примітно, що у Конституції Португалії 1976 р. визначається заборона використання в кримінальному процесі доказів, отриманих в результаті незаконного втручання в приватне життя, порушення недоторканності житла, таємниці листування та повідомлень та ін. [79].

Правове регулювання питань допустимості доказів у Швейцарській Конфедерації визначається КПК цієї країни. У порівнянні з українським законодавством, КПК Швейцарської Конфедерації встановлює лише одну вимогу до доказів – їх допустимість, що означає їх придатність. Властивості доказів, такі як достовірність, належність і достатність, в швейцарському законодавстві не розглядаються окремо. Однак у швейцарській доктрині розвинуте вчення про заборони доказування, що відображає позицію законодавця щодо того, що обов'язок встановлення матеріальної правди має свої межі [355, с. 597-598].

Доречно вказати, що положення КПК Швейцарії є одними з найбільш лояльних щодо використання доказів, отриманих з порушенням закону. Згідно законодавства Швейцарії, правоохоронні органи можуть застосовувати всі законно допустимі докази для розкриття обставин протиправного діяння, використовуючи при цьому актуальні наукові досягнення та практичний досвід.

Аналізуючи особливості інституту доказування в кримінальному процесі Швейцарії, можна зауважити, що в цій країні спостерігається різке поєднання суворого та м'якого підходу до недопустимості доказів. Відповідно до п. 2 ст. 141 КПК Швейцарії, докази, які були отримані органами кримінального судочинства шляхом кримінально караного способу або з порушенням принципів про правомірність, не можуть застосовуватися. Виняток з цього правила складає необхідність розкриття тяжких злочинів [100].

Примітним також є те, що у швейцарському кримінально-процесуальному законодавстві передбачено визначення абсолютно недопустимих доказів, якими визнаються докази, отримані із застосуванням примусу, насильства, погроз, обіцянок, обману і методів, які можуть поставити під загрозу здатність

зацікавленої особи думати або вільно приймати рішення. Такі докази вважатимуться недопустимими навіть у разі, якщо особа, права якої обмежуються, погодилася на їх застосування (ч. 1 ст. 140 КПК Швейцарії) [351].

Також в КПК Швейцарії, аналогічно до французького законодавства, закріплена доктрина «плодів отруйного дерева». Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 141 КПК Швейцарії, в якій визначено, що докази визнаються недопустимими, якщо встановлено, що вони отримані на підставі таких, які втратили юридичну силу. Докази, визнані недопустимими, повинні бути видалені з матеріалів кримінального провадження, а після прийняття остаточного рішення у справі – знищені (ч. 5 ст. 141 КПК Швейцарії) [351].

Водночас, суд наділений повноваженням збирати нові й доповнювати раніше отримані докази, якщо вони отримані не в повному обсязі, якщо вони були зібрані в попередньому провадженні з порушенням передбаченого законом порядку, а також і ті, які зібрані в попередньому провадженні без порушення передбаченого законом порядку, якщо є підстави вважати, що для винесення вироку необхідно безпосереднє дослідження таких доказів (ст. 343 КПК Швейцарії) [100]. До того ж швейцарський суд у кожній окремій справі самостійно приймає рішення, досліджувати йому доказ безпосередньо, чи ні.

Формування доказової бази у кримінальних справах в Італії переважно відбувається у суді. Згідно з вимогами італійського законодавства, суд оцінює лише ті докази, які представлені та проаналізовані під час судового засідання. Тому результати досудового розслідування розглядаються судом не як докази, а як інформація. Виняток становлять лише результати слідчих дій, які неможливо повторно перевірити в суді, такі як прослуховування телефонних розмов або обшуки. Однак при введенні цих результатів досудового розслідування у процес доказування суд повинен через перехресний допит осіб, які проводили ці дії або брали в них участь, переконатися у допустимості їх використання [91].

Теорія кримінально-процесуального права Італії поділяє докази на типові та нетипові. Що стосується типових доказів у кримінальному процесі Італії, то вони прямо визначені у КПК Італії. Основи, умови та порядок їх отримання

(збирання) регламентовані нормами цього закону. Кожна така норма містить застереження про недійсність доказу у разі недотримання вимог закону. Щодо нетипових доказів, то вони отримані в результаті дій, що не мають чіткої правової регламентації в КПК Італії або здобуті з непередбачених джерел. Зазначений підхід в кримінальному процесі Італії свідчить про те, що отримані проведенням дій, не регламентованих КПК, можуть бути за певних умов допущені як докази [91]. Український законодавець, натомість, дозволяє визнавати фактичні дані доказами лише в разі їх отримання з передбачених законом джерел.

На відміну від українського законодавства, де докази можуть бути розцінені як недопустимі через невідповідність встановленим формальним вимогам, в Італії критерії їх прийнятності менш строго регламентовані. Процесуальній формі в італійському законодавстві не надається такого вирішального значення, як у кримінальному судочинстві України, і питання допустимості доказів вирішує суд за власним розсудом [23, с. 312-313].

З огляду на територіальну близькість до України, для дослідження видається цікавим досвід Республіки Польща. Розділ 19 КПК Польщі у своєму змісті передбачає процесуальну основу застосування доказування та доказів у польському кримінальному судочинстві [348, с. 64]. При цьому варто відмітити, що КПК цієї країни не містить розуміння поняття «доказів» в розглядуваному типі судового процесу.

Особливістю кримінального процесуального законодавства Республіки Польща є те, що воно не містить визначення поняття доказів, так і джерел їх походження. Це зумовлює ситуацію, коли дозволяється використовувати докази, які були отримані з нерегульованих кримінальним процесуальним законом джерел. Як джерела доказів приймаються приватні докази, отримані поза рамками кримінального судочинства (§ 3 ст. 393 КПК Польщі) [348, с. 174-175]. Проте, можуть виникати сумніви стосовно достовірності та допустимості таких доказів.

Відповідно до ст. 167 КПК Польщі, докази можуть бути надані сторонами

або *ex officio* (за ініціативою органу, що здійснює кримінальне провадження) [348, с. 64]. При цьому, із засади безпосередності вбачається, що суд, інші процесуальні органи та сторони у справі мають використовувати під час судового розгляду ті докази, які відповідають реальним подіям [210, с. 19]. Питання щодо допустимості конкретного доказу вирішується виключно судом [23, с. 318], за яким до того ж закріплено право з ініціювати в судовому засіданні питання щодо дослідження доказів на предмет їх відповідності критеріям, визначених законодавством.

Проаналізувавши законодавчі підходи країн, що належать до континентальної системи права, можна дійти висновку, що вони мають певну схожість. Поділяємо точку зору А.Б. Ткачика, який припускає, що очевидно це пов'язано з впливом міжнародно-правових стандартів забезпечення прав людини, оскільки держави були зобов'язані привести своє національне законодавство у відповідність до цих стандартів [290, с. 158].

Таким чином, можемо констатувати, що в кримінальному процесі країн системи загального права та континентальної правової системи є подібності та відмінності підходів до допустимості доказів у кримінальному процесі. Як зазначає Н.М. Басай, спільними рисами зазначених правових сімей є те, що допустимість доказів визначається сукупністю правил, визначених приписами матеріального та процесуального права з метою ухвалення справедливого рішення у кримінальному провадженні. З іншого боку, процедура визнання доказів недопустимим у країнах системи загального права права у порівнянні із кримінальним процесуальним законодавством країн романо-германської правової сім'ї у законодавстві регламентована детальніше та більш широко тлумачиться судово-прецедентною практикою [9, с. 10-11].

Інститут допустимості доказів для країн системи загального права найчастіше є міжпроцесуальним, при цьому питання допустимості розглядаються в окремих кодифікованих актах, що не залежать від власне процесуальних законів, тоді як у країнах континентальної системи існують окремі правила про допустимість доказів для кожної процесуальної галузі,

інтегровані у КПК. Вимоги до доказів у кримінальному процесі країн континентальної системи права є формалізованими, тоді як у країнах системи загального права правила про допустимість стосуються змісту доказу, при цьому допустимість доказів часто визначається казуально, через детальний перелік випадків, у яких доказ визнається недопустимим.

Порівняльний аналіз визнання доказів недопустимими за КПК країн Європи дозволяє констатувати наявність відповідного інституту в законодавстві переважної більшості з них. Водночас, існують певні відмінності у підходах щодо ініціювання та вирішення по суті питання про виключення їх з процесу доказування у зв'язку з невідповідністю критерію допустимості, про що свідчить, зокрема: існування засади «законного режиму збирання доказів» (досвід Французької Республіки), або засади «справедливого процесу для обґрунтування заборон на доказування» (досвід ФРН); встановлення конкретних обмежень стосовно певних видів доказових заборон та доказів (досвід Республіки Польща); врегулювання визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі судовою практикою (досвід Королівства Іспанія); лояльності законодавства у використанні доказів, отриманих з порушенням закону (досвід Швейцарської Республіки); поділу інституту допустимості в залежності від типовості та нетиповості доказів (досвід Італійської Республіки); розширення критеріїв допустимості доказів у кримінальному процесуальному законодавстві (досвід Англії).

3.2. Перспективи визнання очевидної недопустимості доказів у кримінальному процесі

З огляду на те, що віднесення нами окремих доказів до категорії «очевидно недопустимих» видається на перший погляд дискусійним, зосередимо увагу на типових прикладах судової практики з метою аргументації наших суджень з приводу цього.

Основним інструментарієм пізнавальної діяльності у кримінальному судочинстві є слідчі (розшукові) дії. Особливості розслідування кримінальних проступків, зокрема способів формування судових доказів, передбачені нормами глави 25 КПК України. Тому актуальним є питання щодо визнання доказів, допустимими у конкретному кримінальному провадженні, отриманих під час здійснення дізнання, або під час визначення чи зміни підслідності прокурором [120, с. 260].

Зазначимо, що КПК України не містить норми, яка визначає строк дізнання, протягом якого особі має бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального проступку. З особистої практики та аналізу судових рішень, позиція прокурорів, слідчих та дізнавачів спільна – кримінальне провадження щодо проступків до дня повідомлення особі про підозру є «безстроковим». Однак, така позиція органів досудового розслідування є передчасною та не узгоджується з загальними засадами кримінального провадження [287, с. 117].

Відповідно до ч. 1 ст. 219 КПК України, термін досудового розслідування починається з моменту, коли особі повідомляють про підозру, і закінчується або в день, коли до суду подається обвинувальний акт або клопотання про застосування примусових заходів (медичного чи виховного характеру), або про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або про припинення кримінального провадження, або ж в день ухвалення рішення про його закриття [92].

Також за змістом ч. 3 ст. 219 КПК України, з дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене: протягом сімдесяти двох годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298² КПК; протягом двадцяти діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вини або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; протягом одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо

особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298⁴ КПК [92].

Відповідно до ч. 1 ст. 298⁵ КПК України, у разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій, строк дізнання може бути продовжений прокурором до тридцяти днів [92]. Зі змісту наведених норм вбачається, що строк досудового розслідування у формі дізнання може бути продовжений до 30 днів лише прокурором. У разі неможливості закінчити дізнання у строк, визначений ст. 219 КПК, дізнавач або прокурор звільняє затриману особу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання [92].

Зазначимо, що відповідно до ч. 2 ст. 298 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється відповідно до загальних правил, передбачених КПК [92]. Системний аналіз наведених норм дає підстави вважати, що строк досудового розслідування кримінальних проступків до повідомлення особі про підозру не міг бути необмежений та перевищувати такий строк розслідування для злочинів станом у редакції станом на 07.11.2023 р.

Викладене вказує на раціональність повернення до обчислення строків досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу, до дня повідомлення особі про підозру. Вважаємо, що в кримінальних провадженнях щодо проступків він повинен становити не більше шести місяців.

Частина 2 ст. 28 КПК України закріплює загальне правило, що проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд. З огляду на ст. 5 КПК України, процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення ухвалюється згідно з положеннями КПК, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення [97, с. 42].

Концепція якості закону, зокрема, пов'язана з вимогою, щоб він був

доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні. В разі коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід. Отже, слід дійти висновку, що за таких обставин особа не може бути жертвою колізій діючого законодавства, або ж системних змін законодавства у питанні обчислення строків досудового розслідування.

Беручи до уваги наведені вище норми в контексті відповідних положень, можна дійти висновку, що в ситуаціях, коли КПК України не містить чіткої регуляції щодо обчислення строків у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, органи досудового розслідування, прокурор та суд повинні, керуючись принципом законності, застосовувати ту правову норму, яка відповідає конкретному юридичному факту, з урахуванням загальних засад кримінального процесуального права [119, с. 254]. Таким чином, врахування положень ст. 219 КПК України щодо злочинів, а також відмова в їх застосуванні до кримінальних проступків може бути визнана неправомірною в розумінні ЄСПЛ, що є неприпустимим для правової держави. Водночас, практика ЄСПЛ керується принципом заборони дискримінації осіб за будь-якою ознакою (рішення у справах «Chabauty v. France», «Van der Heijden v. Netherlands») [254; 264].

Відповідно, якщо 2-місячний строк досудового розгляду з дня повідомлення особі про підозру (встановлений для злочинів) (п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України) сплив, а орган досудового розслідування не прийняв підсумкового процесуального рішення, передбаченого ст. 283 КПК (зокрема звернення до суду з обвинувальним актом чи закриття кримінального провадження), суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження (абз. 2 ч. 7 ст. 284 КПК України) [92].

Відповідно до положень КПК України у редакції станом на 07.11.2023 р., у випадку закінчення строків досудового розслідування, особа, чий права чи законні інтереси обмежувалися, або її законний представник мали право подати

до слідчого судді клопотання про закриття провадження відповідно до вимог ч. 9 ст. 284 КПК України. У цьому контексті суд Першої судової палати ККС ВС у постанові від 06.06.2023 у справі № 461/9707/21 вказав, що КПК не встановлює визначення строку розслідування кримінальних правопорушень з часу внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Водночас, ч. 2 ст. 219 КПК України встановлює строки досудового розслідування щодо нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів. Ураховуючи, що кримінальні проступки є менш суспільно небезпечними, ніж нетяжкі злочини, тому строк їх розслідування не може бути довше, ніж строк розслідування нетяжких злочинів [180].

На підставі особистих спостережень можна зазначити, що у випадках, коли постраждала сторона зверталася з клопотанням про необхідність закриття кримінального провадження без участі захисника, суд не завжди ухвалював рішення. До того ж, до суду здебільшого надходив виключно обвинувальний акт разом з реєстром матеріалів. При цьому місцеві суди не завжди порушували питання про надання стороною обвинувачення належних доказів, необхідних для з'ясування обставин, що впливають на визначення наявності чи відсутності підстав для закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

У Постанові колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 14.06.2023 р. у справі № 585/2737/19 зазначено, що місцевий суд визнав, що обвинувальний акт отримано з недотриманням строків, передбачених ст. 219 КПК України, за відсутності належного дослідження належних процесуальних документів, необхідних для ухвалення аргументованого судового рішення. Натомість, суд здійснив повноцінний аналіз матеріалів справи, обмежившись вивченням відомостей, отриманих з витягів з ЄРДР та реєстру досудових матеріалів розслідування, що не відповідають вимогам законодавства. Незважаючи на те, що реєстр матеріалів досудового розслідування є обов'язковим доповненням до обвинувального акту, ухвалення рішення виключно на його підставі є явно недостатнім для прийняття вмотивованого рішення, враховуючи те, що реєстр не містить змісту ухвалених процесуальних рішень [184].

У судовій практиці часто виникають ситуації, коли обставини, що свідчать про порушення строків досудового розслідування, виявляються саме під час аналізу поданих учасниками процесу доказів. З огляду на істотність та, водночас, очевидність таких порушень, вважаємо, що докази, отримані під час розслідування у такому кримінальному провадженні слід визнавати очевидно недопустимими відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України.

За змістом ч. 1 ст. 219 КПК України в редакції від 07.11.2023 р., якщо обвинувальний акт надходив до суду і сторона захисту встановила, що належні докази, які підтверджують обвинувачення, були отримані після закінчення строків повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжких злочинів (понад 12 місяців), такі докази могли бути визнані явно недопустимими та повернуті прокурору. У свою чергу, це сприяло прискоренню судового розгляду та забезпеченню дотримання принципу розумних строків для судового провадження [119, с. 251-253].

За чинним КПК України, після внесення до нього так званих «правок Лозового», строк досудового розслідування почав обчислюватись з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР і мав тривати не довше ніж шість / дванадцять / вісімнадцять місяців (залежно від тяжкості кримінального правопорушення) до повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Це означало, що за загальним правилом, слідчий був зобов'язаний закрити кримінальне провадження в разі закінчення встановлених строків і невручення повідомлення про підозру особі, незалежно від того чи було проведене повне досудове розслідування. Наслідком таких змін став початок численних відмов у реєстрації заяв про вчинення кримінального правопорушення, якщо підозрюваний не затриманий «по гарячих слідах» [7].

Основним обґрунтуванням внесення таких змін називалась реалізація одного із завдань кримінального провадження – забезпечення швидкого розслідування та судового розгляду. Як зазначають науковці, дійсно існує проблема затягування розслідування, особливо у провадженнях, відкритих за фактом вчинення кримінального правопорушення, деякі провадження

залишаються відкритими роками, у яких жодної підозри не вручено, проте, наприклад, на майно накладений арешт як на речовий доказ, як предмет звернення за цивільним позовом або як можливий вид покарання у вигляді конфіскації майна. Також існує проблема з надмірною завантаженістю слідчих та детективів, що так само негативно впливає на швидкість розслідування [1]. Водночас, таке «штучне пришвидшення» розслідування містить ризик вплинути на його повноту. Особливо це стосується економічних, корупційних злочинів, вагомою частиною розслідування яких є ґрунтовна аналітична робота [1]. Наприклад, розслідування складних корупційних схем із виведення коштів, здобутих злочинним шляхом, за кордон може тривати значно довше одного року, а за твердженням НАБУ, розкриття тільки банківської таємниці триває орієнтовно сім-десять місяців, з необхідністю подальшого проведення експертних досліджень [145].

Досудове розслідування не може тривати не визначений період часу, оскільки це суперечить завданнями кримінального провадження. Але його тривалість має зумовлюватися та вимірюватися на підставі низки критеріїв, а не на підставі лише одного. Отож, поділяємо точку зору, що нові правила обчислення строків досудового розслідування ще глибше укорінюють саме радянський, а не європейський, підхід (стандарт). Через це цілковито нівелюється практичний зміст категорії «розумні строки», яка є засадою кримінального провадження, передбаченою КПК [1].

На наше переконання, у кримінальних провадженнях, в яких відсутні строки досудового розслідування (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до повідомлення особі про підозру) наявна корупційна складова та порушення прав юридичних та фізичних осіб у контексті заходів забезпечення кримінального провадження відносно останніх. Аналогічну позицію займають 64 % опитаних нами респондентів (Додаток А).

Таким чином, зважаючи на аргументи, викладені нами вище, вважаємо необґрунтованим, таким, що порушує основоположні права та законні інтереси учасників кримінального провадження, внесення змін до КПК України щодо

обчислення строків досудового розслідування до моменту повідомлення особі про підозру.

Тож з метою забезпечення юридичної визначеності, слід повернутись до попередньої редакції ст. 219 КПК України, як більш вдалої, та внести зміни до її частини другої: «2. Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу, до дня повідомлення особі про підозру становить: *шість місяців – у кримінальному провадженні щодо проступку*».

Також пункт 10 частини 1 статті 284 КПК України необхідно доповнити текстом: «10) *Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру*». Крім того, стаття 284 КПК України потребує доповнення частиною 9 такого змісту: «9. *Якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру, встановлені частиною першою статті 219 цього Кодексу, слідчий суддя може винести ухвалу про закриття кримінального провадження за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника*».

Важливою в контексті проблеми визнання доказів такими, що не можуть бути використані у доказуванні у зв'язку з їх, на наш погляд, очевидною недопустимістю, є питання порушення належної правової процедури, яке виявилось у свідомо неправильному визначенні органу досудового розслідування, що призвело до збирання доказів неуповноваженими законом особами.

Кримінальні проступки розслідуються у формі дізнання (п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України) за загальними положеннями досудового розслідування, викладеними в

КПК України, з урахуванням особливостей, закріплених у Главі 25 [87, с. 501]. У процесі дізнання можуть бути зібрані докази, які вказують на ознаки злочину, що підлягають розслідуванню в рамках досудового слідства. На практиці часто виникають обставини, які вимагають передачі кримінального провадження від одного органу досудового розслідування іншому.

Генеральний прокурор (або особа, яка виконує його обов'язки), керівник регіональної прокуратури, а також їхні перші заступники та заступники наділені повноваженнями передавати досудове розслідування будь-якого кримінального правопорушення до іншого органу досудового розслідування, зокрема до слідчого підрозділу вищого рівня в межах одного органу. Це можливо у випадках неможливості проведення досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що перешкоджають роботі відповідного органу чи проведенню розслідування в умовах воєнного стану (ч. 5 ст. 36 КПК України) [92]. Досудове розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), забороняється доручати іншому органу досудового розслідування. Винятком є випадки, коли НАБУ через об'єктивні обставини не може здійснювати свою діяльність або проводити досудове розслідування в умовах воєнного стану [97, с. 132].

Виконання зазначених повноважень прокурором має здійснюватися відповідно до положень ст. 216 КПК України, з дотриманням встановленої законом процедури. Цей процес включає в себе сукупність процесуальних гарантій, направлених на забезпечення справедливості судового розгляду та забезпечення дотримання прав людини у кримінальному провадженні. До гарантій, які у своїй сукупності формують належну правову процедуру, тобто встановлений кримінальним процесуальним законом порядок дій, що забезпечує прийняття законних, обґрунтованих і справедливих рішень [224, с. 216], належать: право на судовий захист; право на швидкий суд; право на публічний суд; право на ефективне розслідування; право на неупереджений суд; право на змагальний процес; презумпція невинуватості; право не свідчити проти себе;

право на допомогу адвоката під час судового розгляду; право на безпосередній процес; право на безперервний процес на оскарження та ін.

Ю.В. Циганюк наголошує, що термін «належна правова процедура» передбачає дотримання норм кримінального процесуального права, яке є обов'язковим у разі порушення кримінальним правопорушенням публічних або приватних інтересів. Метою цієї процедури є захист прав, свобод і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження [318, с. 218]. Дотримання належної правової процедури має бути забезпечено не лише під час судового розгляду справи, але й на стадії досудового розслідування. Порушення її призводить до втручання в гарантоване кожному право на справедливий суд, закріплене статтею 6 ЄКПЛ «Про захист прав людини і основоположних свобод» [78].

У постанові Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 756/10060/17 наголошується, що застосування належної правової процедури не є самоціллю, а є необхідною передумовою для досягнення основних завдань кримінального провадження, які закріплені законодавцем як першочергові. До них належить забезпечення захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань, охорона прав і свобод людини, а також забезпечення ефективного та швидкого розкриття кримінальних правопорушень і справедливого судового розгляду [175].

Негативні наслідки порушення належної правової процедури можна наочно продемонструвати на матеріалах справи № 204/7883/19, де А. обвинувачується у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 5 ст. 191, ч. 1 ст. 366 КК України. У матеріалах справи міститься постанова про початок досудового розслідування, підписана заступником прокурора Дніпропетровської області Т. Досудове розслідування доручено слідчому управлінню Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області. Проте аналіз цієї постанови свідчить про наявність неправдивих відомостей, які були внесені з метою штучного зміщення підслідності. Матеріали справи вказують на порушення належної правової

процедури, зокрема, щодо дати внесення відомостей до ЄРДР та попередньої кваліфікації правопорушення. У постанові про доручення проведення досудового розслідування вказано ч. 3 ст. 191 КК України, тоді як фактично відомості були внесені за ч. 5 ст. 191 КК України, яка передбачає привласнення, розтрату майна або заволодіння ним в особливо великих розмірах. Це відносить кримінальне правопорушення до підслідності НАБУ, а це означає, що досудове розслідування у цій справі проводилося неналежним органом досудового розслідування.

При прийнятті рішення про доручення проведення досудового розслідування слідчому управлінню Головного управління Національної поліції в Дніпропетровській області заступник прокурора Т. вийшов за межі належної правової процедури. Недотримання цієї процедури, яке полягало у неправильному визначенні органу досудового розслідування, призвело до того, що докази були зібрані не уповноваженими на те законом особами. Одним з основних критеріїв допустимості доказів є належний суб'єкт їх стягнення.

Положення ч. 5 ст. 36, ст. 86, 87, 110, 214, 216 КПК України визначають належний правовий порядок реалізації повноважень Генерального прокурора, керівника регіональної прокуратури, їх перших заступників та заступників, передбачених ч. 5 ст. 36 КПК України. Процедура включає такі елементи: належний суб'єкт (Генеральний прокурор, керівник регіональної прокуратури, їх перші заступники та заступники), встановлення факту неефективності досудового розслідування, відображення оцінки в процесуальному рішенні (постанові) та набуття чинності цим рішенням.

З метою реалізації повноважень, передбачених ч. 5 ст. 36 КПК України, уповноважені особи повинні спочатку оцінити ефективність досудового розслідування, проведеного органом досудового розслідування, зазначеним у ст. 216 цього Кодексу. У випадку, якщо орган досудового розслідування визнає розслідування неефективним, така інформація має бути відображена в постанові, яка повинна містити належне обґрунтування. При цьому важливо зазначити, що відомості про неефективність досудового розслідування можуть бути виявлені

на будь-якій стадії провадження, навіть на його початковому етапі, і слугувати підставою для прийняття рішення відповідно до вимог ч. 5 ст. 36 КПК України. Наявність підстав для доручення досудового розслідування іншому органу в кожному конкретному випадку має бути належним чином обґрунтована в процесуальному рішенні – постанові прокурора. Це рішення, відповідно до вимог ст. 110 КПК України, має бути не лише вмотивованим, а й містити чітке роз'яснення як фактичних, так і правових підстав, на яких ґрунтується прийняте рішення. Постанова про передачу справи до іншого органу досудового розслідування має проходити судовий контроль у кожному кримінальному провадженні з урахуванням специфіки конкретної справи. Оцінка результатів цього дослідження необхідна для подальшої перевірки допустимості доказів, отриманих під час досудового розслідування [185].

Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська А. визнав невинним. За матеріалами кримінального провадження, 20.01.2017 р. прокурором військової прокуратури Дніпровського гарнізону до ЄРДР внесено відомості за № 42017040010000012, що вказують на ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК України. До того ж, 26.01.2017 до ЄРДР внесено нові відомості за номером 42017040010000014, які також стосуються кримінального правопорушення, визначеного ч. 3 ст. 369 КК України. Прокурор не направив ці кримінальні провадження до НП в порядку ч. 7 ст. 214 КПК України. Натомість, 20.01.2017 року заступник військового прокурора Південного регіону України виніс постанову про доручення здійснення досудового розслідування у справі № 42017040010000012 слідчому військової прокуратури Дніпровського гарнізону, а прокурор Південного регіону України - у справі № 42017040010000014 - військовій прокуратурі Дніпровського гарнізону. У постановах прокурорів міститься однакова аргументація: необхідність оперативного проведення слідчих дій та забезпечення неупередженого розслідування. Утім, доручення про проведення досудового розслідування без встановлення неефективності досудового розслідування виходить за межі їхніх повноважень. У результаті всі докази у цих провадженнях

були зібрані не уповноваженими на те особами [27].

Відповідно до п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 29.06.1990 р. «Про виконання судами України законодавства постанов ПВСУ з питань судового розслідування кримінальних справ і постановлення вироку», вирок може бути ухвалений лише на основі достовірних доказів, які були належним чином досліджені в судовому засіданні. Суд при цьому повинен дати остаточну оцінку доказам з точки зору їх відповідності, допустимості, достовірності, повноти та належності [194].

Згідно з доктриною «плодів отруйного дерева», неприпустимими вважаються докази, отримані внаслідок порушення прав і свобод людини. Зазначена доктрина забороняє використовувати дані, отримані на підставі або з використанням доказів, які були признані недопустимими. Тому допустимість доказів має оцінюватися не як окремий доказ, а як ланцюг доказів, де кожен елемент залежить від попереднього. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що якщо один із доказів у ланцюжку визнається недопустимим, суд повинен вирішити питання про загальну достовірність судового розгляду (рішення ЄСПЛ у справах: «Хан проти Сполученого Королівства» від 12.05.2000 р.; «Гефген проти Німеччини» від 30.06.2008 р.; «Яременко проти України» від 30.04.2015 р.; «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.04.2011 р. та ін.) [242; 249; 251; 258].

Тому всі процесуальні дії, що здійснені на підставі постанови про визначення або зміну підслідності, яка суперечить положенням ст. 36, 216 КПК України, є протиправними з огляду на концепцію «плодів отруйного дерева», про що зазначається в Постановах Верховного Суду: від 30.09.2021 р. у справі № 556/450/18, провадження № 51-4229км20 за ч. ч. 1, 2 ст. 307 КК України; від 21.04.2021 р. у справі № 708/392/18, провадження № 51-5945км 20 та інших [179; 182]. Аналогічна правова позиція викладена і в постанові Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 5 листопада 2019 року (справа № 344/11299/15-к, провадження № 51-1009км19) [178], відповідно до якої – якщо «базові докази» отримані з грубим порушенням

порядку, встановленого КПК України, і визнані недопустимими, то всі інші докази, які є похідними від них, є також недопустимими.

На наше переконання, такі дії уповноважених суб'єктів кримінального процесу є істотним порушенням прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а докази отримані в такий спосіб, слід визнавати очевидно недопустимими у ньому.

У разі встановлення порушення прокурором вимог ч. 5 ст. 36, ст. 216 КПК України під час визначення або зміни підслідності, усі отримані докази неналежним органом досудового розслідування можуть бути визнані очевидно недопустимими та повернуті прокурору. У подальшому вони не можуть використовуватися для обґрунтування процесуальних рішень у провадженні. Це дозволить пришвидшити процес розгляду справи та дотримання засади розумних строків (ст. 28 КПК України) [132].

Ще одним, актуальним на сьогоднішній день питанням є порушення внаслідок незаконного здійснення повідомлення про підозру права на захист підозрюваних (обвинувачених), які отримали свідоцтво на право зайняття адвокатською діяльністю, зокрема і через належне її повідомлення про права в кримінальному провадженні та їх роз'яснення неповноважною особою [289, с. 336].

Статтею 480 КПК України визначено осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження [92]. Відповідно до правової позиції Великої Палати Верховного Суду, викладеної в постанові від 11.12.2019 р. по справі № 536/2475/14-к, додаткова гарантія у формі встановлення спеціальної процедури здійснення повідомлення про підозру окремим категоріям осіб полягає саме у перевірці підстав і наступному складанні та підписанні повідомлення визначеним законом суб'єктам [174].

Відповідно до п. 1. ч. 1 ст. 481 КПК України, письмове повідомлення про підозру здійснюється: адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури

в межах його повноважень [92]. Водночас, як свідчить слідча та судова практика, органи досудового розслідування ігнорують зазначені вимоги у випадку подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності.

На наше переконання, така правова позиція суперечить нормам КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адже відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема: повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя [193].

Положеннями ст. 6, 17, 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Порядком ведення Єдиного реєстру адвокатів України (далі – ЄРАУ), затвердженого рішенням Ради адвокатів України № 26 від 17.12.2012 р., визначено, що фізична особа має статус адвоката з часу отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і внесення відомостей про неї до ЄРАУ та до моменту припинення права на заняття адвокатською діяльністю і внесення про це відповідних відомостей до ЄРАУ. Роз'ясненням щодо права адвоката, діяльність якого зупинена, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України № 132 від 24.10.2014 р., у разі зупинення адвокатом права на зайняття адвокатською діяльністю, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», такий адвокат не має права її здійснювати, проте він не позбавлений статусу адвоката та на нього поширюються гарантії адвокатської діяльності, передбачені чинним законодавством. Аналогічне зазначене і в Рішенні № 126 від 10.06.2016 р. Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо можливості притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності під час зупинення його права на зайняття адвокатською діяльністю».

Таким чином, у разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності,

особа не втрачає статусу адвоката. Відтак, на неї розповсюджуються гарантії, передбачені ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Водночас, здійснення повідомленні про підозру неналежним суб'єктом має правові наслідки – така особа не може бути притягнутою до кримінальної відповідальності. На це вказує й практика ЄСПЛ, зокрема, у п. 46 Рішення від 27.02.1980 р. у справі «Девеер проти Бельгії» зазначається, що «для цілей ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ «звинувачення» (charge) може бути визначене як офіційне повідомлення, надане індивіду компетентним суб'єктом про те, що така особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення» [255].

Водночас, вітчизняній судовій практиці відомі випадки невідповідності рішень Верховного Суду міжнародним правовим стандартам, відображеним у ЄСПЛ. Зокрема, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у постанові від 23.07.2024 р. у справі № 199/732/19 зазначив, що вступивши на державну службу або займаючись іншою діяльністю, яка є несумісною з адвокатською, особа зобов'язана зупинити адвокатську діяльність та не може розраховувати на збереження гарантій, притаманних адвокатській діяльності, оскільки погоджується підкорятися зовсім іншим правилам, які в багатьох аспектах несумісні з діяльністю адвоката. Саме для запобігання конфлікту відповідальності передбачено зупинення права на здійснення адвокатської діяльності. На підставі викладеного Суд дійшов висновку, що на особу, право якої на заняття адвокатською діяльністю припинено або зупинено відповідно до Закону про адвокатуру, не поширюються положення глави 37 КПК щодо особливого порядку кримінального провадження [132].

Вважаємо зазначене рішення Касаційного кримінального суду Верховного Суду таким, що грубо порушує міжнародні стандарти здійснення судочинства, суперечить принципам діяльності адвокатури, та й власне окремим висновкам, зробленим Великою Палатою Верховного Суду щодо забезпечення сталості та єдності судової практики. Наведемо додаткові аргументи.

Як відомо, саме перед Верховним Судом відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону «Про судоустрій і статус суддів» поставлено завдання щодо забезпечення

сталості та єдності судової практики у порядку та способ, визначені процесуальним законом [197]. У Висновку № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону підкреслюється, що однакове та уніфіковане застосування закону обумовлює загальнообов'язковість закону, рівність перед законом та правову визначеність. Втім, Консультативна рада європейських суддів також звертає увагу, що, з іншого боку, потреба в забезпеченні єдиного застосування закону не має ані призводити до негнучкості такого закону й до необґрунтованих обмежень у відповідному розвитку законодавства, ані ставити під сумнів принцип суддівської незалежності [47, с. 145].

Отже, у контексті належного формування судової практики необхідно розрізняти три складові: 1) однакове та уніфіковане застосування закону, досягнення єдності судової практики; 2) забезпечення розвитку права, зокрема судової практики, здатності адекватно відповідати на зміни в очікуваннях суспільства; 3) дотримання принципу суддівської незалежності [47, с. 145].

В даному випадку можемо констатувати порушення Касаційним кримінальним судом Верховного Суду усіх трьох складових належного формування судової практики. На наше переконання, питання щодо дотримання гарантій адвокатській діяльності, з огляду на їх важливість для усієї системи судочинства, мають розглядатись виключно Великою Палатою Верховного Суду. До цього спонукає зміст ч. 5 ст. 434¹ КПК України, відповідно до якої суд, який розглядає кримінальне провадження в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати таке кримінальне провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики [92].

У контексті досліджуваної проблеми окремо слід звернути увагу на питання порушення органом досудового розслідування гарантій адвокатської діяльності внаслідок проведення обшуку у адвокатів та вилучення майна, яке становить адвокатську таємницю. Незважаючи на те, що правове регулювання

діяльності адвоката у кримінальному провадженні як ключової фігури в судовій системі [302, с. 152] достатньо регламентоване та відповідає міжнародним стандартам [107, с. 598], судовій практиці відомі випадки порушення професійних прав адвокатів при провадженні адвокатської діяльності [72, с. 90], створення перешкод у реалізації адвокатом своїх прав [106, с. 528], ігнорування положень законодавства, які визначають його правовий статус.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, має бути присутнім представник ради адвокатів відповідного регіону, в якому знаходяться відповідні приміщення (володіння). Представник ради адвокатів регіону діє з метою забезпечення дотримання прав адвоката та гарантій адвокатської діяльності, в тому числі збереження адвокатської таємниці. Відтак, при здійсненні обшуку у адвоката, який призупинив свою діяльність, необхідно встановити наявність речей та документів які стосуються адвокатської таємниці, а проведення зазначених слідчих (розшукових) дій без належного та завчасного повідомлення ради адвокатів регіону заборонено. На нашу думку, отримані за результатами проведення вищевказаних слідчих (розшукових) дій без відповідного повідомлення, суду слід визнавати такі докази очевидно недопустимими [288, с. 133-137].

Із введенням на території України правового режиму воєнного стану, порядок здійснення кримінального провадження періодично зазнає змін, які покликані відповідати викликам, пов'язаним із веденням бойових дій та неможливістю фактичної реалізації державою повністю або частково правоохоронної, правозахисної функцій та функції правосуддя на окремих територіях України. Введення такого «екстраординарного» правового режиму характеризується відносною раптовістю, підвищеним ступенем небезпеки для суспільства та держави, вимагає приведення в дію «нетипових» механізмів праворегулювання [115, с. 42; 142, с. 178].

Зокрема, законодавець у ст. 615 КПК України розширив перелік заходів забезпечення кримінального провадження та слідчих (розшукових) дій, рішення

про реалізацію яких за необхідності може прийняти керівник відповідного органу прокуратури. Тобто окремі повноваження слідчого судді щодо обмеження прав учасників провадження делегуються відповідному прокурору, що дає можливість констатувати обмеження прав учасників, інтересів яких стосуються такі рішення у частині забезпечення судового контролю [35, с. 1128; 284, с. 425; 296, с. 51].

Також КПК України містить ст. 140, 170, 173, 189, 233, 245 та 294, які визначають процесуальний порядок ініціювання та проведення приводу, тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна, дозволу на затримання з метою приводу, розгляду клопотання про проведення обшуку в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, розгляду клопотання про обшук у порядку ст. 234 КПК України, отримання зразків для експертизи, проведення НСРД, продовження строку досудового розслідування [49, с. 266; 56, с. 270; 338, с. 454].

Унормування можливості прийняття рішення керівником відповідного органу прокуратури про здійснення окремих слідчих (розшукових) дій та застосування певних заходів забезпечення кримінального провадження є вимушеним та спрямоване на оперативне досягнення бажаного результату кримінального процесу, а саме притягнення винної особи до кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану [115, с. 42]. Поряд з цим, для 89 % опитаних слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів представляє додаткові складнощі дотримання, з'ясування відповідності доказу критерію очевидної недопустимості, внесення змін до ст. 615 КПК України у зв'язку із введенням на території України режиму воєнного стану (Додаток А).

З цього приводу в наукових колах лунають песимістичні настрої, щодо неможливості використання вітчизняного досвіду нормативного регулювання кримінального провадження в умовах дії особливих правових режимів через його фрагментарність, наявність прогалин та суперечностей, невідповідність сучасним уявленням про права людини й демократичну, соціальну, правову державу [35, с. 1128; 152, с. 136-137].

Зосередимо увагу на тих порушеннях процедурних питань отримання

доказів у кримінальному провадженні, які, на наш погляд, мають ознаки очевидної недопустимості, що, безперечно, має бути враховано у слідчій та судовій практиці.

За змістом п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо слідчий суддя об'єктивно не має можливості виконати свої повноваження, передбачені ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 КПК України, то керівник відповідного органу прокуратури може виконати ці повноваження за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Встановлення об'єктивної неможливості виконання зазначених повноважень, має відбуватися в кожному випадку окремо і залежить від обстановки на місцевості, залежно від наявності активних бойових дій або нападів на цивільне населення [32; 104, с. 486; 324]. Як зазначає Г. Л. Кучерук, відсутність об'єктивної можливості здійснювати повноваження може обґрунтовуватися будь-якими джерелами, зокрема офіційними документами відповідних державних органів, зі змісту яких зрозуміло, що слідчий суддя не має можливості здійснювати судовий контроль станом на момент ухвалення рішення (а не в умовах воєнного стану взагалі) [104, с. 486].

В даному випадку ключовим аспектом у забезпеченні прокурором допустимості доказів в умовах воєнного стану є саме обґрунтування у клопотанні керівнику органу прокуратури, що відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень. У разі заявлення клопотання про очевидну недопустимість доказу під час судового розгляду з означених підстав, суд повинен врахувати усі вказані обставини та, у разі виявлення уповноваженими особами зловживань своїми повноваженнями, повинен ухвалити рішення про визнання відповідних доказів очевидно недопустимими.

Зауважимо, що відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України, викладеній у новій редакції, суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому ст. 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім

порядку отримання показань, визначеного ст. 615 КПК [92]. Тобто у разі, якщо досудові не депоновані показання отримані у кримінальному провадженні у період воєнного стану, то вони можуть бути використані як джерело доказів у судовому провадженні, виключно у разі дотримання умов, передбачених ч. 11 ст. 615 КПК України та у разі, коли не будуть порушені обмеження, які впливають зі змісту ст. 87 КПК України. Йдеться про дотримання умов фіксування допиту за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а також допиту підозрюваного за участю захисника. Погоджуємося з точкою зору І.В. Гловюк, що недотримання зазначених умов слугуватиме підставою для визнання таких показань недопустимими, що унеможливить їх використання у кримінальному провадженні [31].

Хоча ч. 11 ст. 615 КПК України цього прямо не передбачає, проте, на переконливі аргументи окремих науковців, показання мають бути зафіксовані і в протоколі із дотриманням правил ст. 104 КПК України, виходячи із положень п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, що процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій [31; 37; 56, с. 272]. Крім того, як слушно зауважує І.В. Гловюк, може бути використаний механізм, передбачений ч. 2 ст. 104 КПК України: якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього [31].

Якщо уповноваженою особою не будуть вжиті й такі заходи під час

отримання показань в умовах режиму воєнного стану, на наше переконання, суд повинен визнавати отримані в такий спосіб показання очевидно недопустимим доказом у кримінальному провадженні ще на стадії судового розгляду. Аналогічне рішення має бути прийняте в ході дослідження та оцінки саме під час судового розгляду у випадках, коли в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України оцінюються показання, отримані до набуття зазначеною нормою чинності.

Отже, доходимо висновку, що в окремих випадках, пов'язаних з суттєвим обмеженням прав особи, питання про визнання доказів очевидно недопустимими має бути віднесена до дискреційних повноважень суду. Зокрема: унаслідок зміни підслідності, в умовах воєнного стану прокурором у разі, коли слідчий суддя об'єктивно не має можливості виконати свої повноваження; гарантій адвокатської діяльності при повідомленні адвокату про підозру та при проведенні обшуку, огляду, зокрема у разі зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю; внаслідок порушення належної правової процедури, яке виявилось у свідомо неправильному визначенні уповноваженим прокурором органу досудового розслідування, що призвело до збирання доказів неналежним суб'єктом.

Висновки до розділу 3

У країнах системи загального права нормативно визначена якість допустимих доказів та перелік підстав для визнання доказу недопустимим, що створює для суду умови щодо вільної оцінки доказів. У країнах континентальної правової сім'ї докази визнаються недопустимими у разі збирання їх засобами, які прямо заборонені законом, і допускається судовий розсуд з приводу допустимості доказів, зібраних з іншими порушеннями. Відсутність у кримінальному процесі зазначених країн жорстких критеріїв недопустимості доказів, а також вичерпного переліку видів доказів та слідчих дій створює умови для максимальної реалізації засади змагальності сторін та широкого

суддівського розсуду в оцінці допустимості доказів. Такі правові приписи є перспективними для розвитку доказового права вітчизняної кримінальної процесуальної науки.

Порівняльний аналіз кримінального процесуального законодавства та судової практики, що склалася в країнах системи загального права та континентальної системи права, дозволив зробити висновок про значення для оцінки допустимості доказу відсутності чи наявності наміру у суб'єкта доказування в разі порушення ним процедури збирання доказів. За наявності наміру докази автоматично визнаються недопустимими, тоді як помилка чи сумнівна помилка суб'єкта збирання доказів у більшості випадків тягне за собою ретельну оцінку судом усіх обставин та наслідків відступу від процедури доказування.

Розглянувши правила недопустимості доказів за законодавством розвинених країн доходимо висновку, що в українському кримінальному процесі правило про визнання доказів недопустимими, очевидно недопустимими, потребує певної трансформації з огляду на відсутність чітких критеріїв віднесення доказів до такої категорії, нечіткість окремих формулювань процедурного характеру, що часто ставить під сумнів спроможність вітчизняної судової системи відновити порушену незаконним обмеженням прав громадян збалансованість процесуальних можливостей сторони захисту щодо відстоювання своїх процесуальних інтересів.

У разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності, особа не втрачає статусу адвоката. Відтак, на неї розповсюджуються гарантії, передбачені ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо дотримання належної процедури проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння такої особи, приміщень, де вона здійснює адвокатську діяльність, а також щодо здійснення повідомлення про підозру неналежним суб'єктом, питання щодо дотримання гарантій адвокатській діяльності, з огляду на їх важливість для системи судочинства, є виключною компетенцією Великої Палати Верховного Суду.

Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, обов'язковою є присутність представника Ради адвокатів регіону, в якому знаходяться відповідні приміщення (володіння). Докази, отримані внаслідок порушення процесуального порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, мають визнаватись очевидно недопустимими у кримінальному провадженні.

Необґрунтованим, таким, що порушує основоположні права та законні інтереси учасників кримінального провадження, є визначений у чинному КПК України порядок обчислення строків досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру, який містить ризики корупційної складової та порушення прав юридичних та фізичних осіб у контексті заходів забезпечення кримінального провадження відносно них. Тож з метою забезпечення юридичної визначеності, необхідним є внесення змін до ст. 219 КПК України, в якій слід визначити шестимісячний строк досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо проступку з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 КПК, до дня повідомлення особі про підозру. Також доцільним у зв'язку з цим є внесення відповідних змін до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України (обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора закрити кримінальне провадження у разі, коли строк досудового розслідування закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру) та доповнення ст. 284 КПК України частиною 9 (право слідчого судді за відповідним клопотанням винести ухвалу про закриття кримінального провадження під час досудового розслідування у разі, якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру).

Важливою в контексті проблеми визнання доказів такими, що не можуть бути використані у доказуванні у зв'язку з їх очевидною недопустимістю, є питання порушення належної правової процедури, яке виявилось у свідомо неправильному визначенні уповноваженим прокурором органу досудового

розслідування, що призвело до збирання доказів неналежним суб'єктом.

Основним аспектом у забезпеченні прокурором допустимості доказів в умовах воєнного стану у разі, коли слідчий суддя об'єктивно не має можливості виконати свої контрольні повноваження, передбачені ст. 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 КПК України, є обґрунтування у клопотанні керівнику органу прокуратури відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень у кожному конкретному випадку. У разі виявлення судом таких зловживань своїми повноваженнями з боку прокуратури, він повинен ухвалити рішення про визнання відповідних доказів очевидно недопустимими.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації здійснено теоретичне узагальнення, обґрунтовано нові наукові положення та практичні рекомендації, які пов'язані з визнанням доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні. Відтак сформульовано низку висновків та пропозицій, спрямованих на досягнення обраної мети, що відповідають вимогам наукової новизни, а саме:

1. Ретроспективний аналіз законодавства та доктрини кримінального процесу в частині еволюції поглядів на оцінку доказів з точки зору їх допустимості, дозволив виокремити такі історичні етапи розвитку зазначеного інституту доказового права: період Київської Русі; періоди перебування українських земель під владою Литви і Польщі та період Гетьманщини; дореволюційний (1896-1917 рр.); радянський (1917-1991 рр.); перехідний (1991-2012 рр.), сучасний (2012 рр. – по сьогоднішній день). Моніторинг сучасного стану наукових досліджень, що стосуються допустимості та процедури визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному процесі дозволив визначити такі його характерні риси: становлення інституту недопустимості доказів в Україні в нинішній інтерпретації законодавця в КПК України 2012 р.; складнощі у судовій практиці та неоднозначність наукових підходів щодо віднесення / невіднесення окремих доказів до очевидно недопустимих; відсутність визначеного законодавчо процесуального порядку ініціювання, дослідження та оцінки доказів на предмет їх очевидної недопустимості тощо. Відсутність відповідних комплексних наукових праць робить очевидною доктринальну та прикладну потребу комплексного, системного вивчення порушеної проблеми.

2. Допустимість доказів є одним з найважливіших критеріїв їх оцінки, процесуальною властивістю, яка полягає у з'ясуванні відповідності фактичних даних вимогам закону з точки зору змісту та форми, що забезпечує їх належність та достовірність, а також дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Докази набувають властивості допустимості при дотриманні відповідних критеріїв (умов): належного суб'єкта отримання

фактичних даних; отримання доказів з належного джерела та з дотриманням визначеного законом процесуального порядку. Решта критеріїв допустимості – законність, надійність, системність, етична обґрунтованість тощо, є похідними від них. Обов'язок дослідження доказів під час судового розгляду на предмет їх допустимості за результатами безпосереднього дослідження належить до виключної компетенції суду. Остаточна оцінка допустимості доказів здійснюється виключно судом при постановленні кінцевого рішення в кримінальному провадженні. Водночас, виявлення ознак, які, на переконання суду, свідчать про очевидну недопустимість доказів, має бути перенесено на стадію судового розгляду з можливістю повного виключення їх з процесу доказування у відповідному кримінальному провадженні.

3. До міжнародних стандартів (правил) кримінального процесу, вироблених прецедентною практикою ЄСПЛ та відображених у положеннях чинного КПК України, щодо відповідності доказів критерію допустимості, віднесено: законність; верховенство права; право на справедливий судовий розгляд; рівність перед законом і судом; безпосередності дослідження показань, речей і документів; порушення права на захист, на мовчання та не свідчити проти самого себе; недопустимість показань, отриманих шляхом катування, приниження, провокацій і підбурювання; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини підозрюваного (обвинуваченого); повага до людської гідності; недопустимість порушення права на перехресний допит; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; розумності строків та ін. Комплексне застосування зазначених стандартів здатне забезпечити ефективне функціонування інституту визнання доказів очевидно недопустимими у кримінальному провадженні. Основним суб'єктом, який реалізує міжнародні стандарти кримінального судочинства в контексті з'ясування та визнання доказів очевидно недопустимими, а також сприяє реалізації зазначених правил іншими учасниками судового провадження, є суд.

4. Положення про можливість визнання доказу очевидно недопустимим є додатковою гарантією винесення неупередженого рішення і реалізації права

заінтересованими особами на виключення доказів, отриманих з порушенням закону. Очевидно недопустимими слід вважати отримані шляхом істотного порушення прав людини і основоположних свобод докази, які мають явний і безумовний характер та не потребують проведення додаткових процесуальних дій. «Очевидна недопустимість доказів» у кримінальному провадженні є оціночною, ситуативною, категорією, що є виправданим з огляду на неможливість виокремити усі можливі ситуації допущених при збиранні доказів істотних, грубих порушень. Зважаючи на те, що віднесення / невіднесення відповідних доказів до категорії «очевидних» змінює процесуальні можливості сторін кримінального провадження щодо їх використання у доказуванні, доцільним є виділення їх орієнтовного переліку у відповідній Постанові Верховного Суду. При цьому з'ясування очевидної недопустимості доказів є обов'язком суду скористатися власною дискрецією з дотриманням засад кримінального провадження.

5. Під час судового розгляду суд як за клопотанням визначеного у КПК України учасника кримінального провадження, так і з власної ініціативи, після змагальної процедури (безпосередня участь у дослідженні доказу, щодо якого висловлено сумнів щодо їх допустимості; наведення аргументів та заперечень щодо визнання доказу очевидно недопустимим), може (1) визнати доказ очевидно недопустимим у разі встановлення таких ознак, або (2) відмовити в задоволенні клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим. Обов'язок доказування обставин, на які вказує ініціатор клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, може бути покладений не тільки на сторони кримінального провадження, а й на потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників. У випадках очевидної недопустимості доказу, суд зобов'язаний визнавати його таким на власний розсуд під час судового розгляду після винесення цього питання на обговорення його учасниками. Відповідне рішення суду потребує розлогої аргументації з мотивуванням та зазначенням підстав очевидної недопустимості, або їх

відсутності у разі відмови в задоволенні клопотання. Задоволення клопотання про очевидну недопустимість доказу виключає можливість його дослідження та подальшу оцінку в остаточному рішенні суду. У зв'язку з зазначеним запропоновано відобразити відповідну процедуру в окремій ст. 89¹ КПК України

У разі, якщо на переконання апелянта, виключення з матеріалів кримінального провадження відповідних доказів, визнаних судом очевидно недопустимими, потягло за собою безповоротну втрату цінної доказової інформації, значне викривлення доказів, покладених в основу кінцевого судового рішення, визначені КПК України учасники кримінального провадження мають право оскаржити рішення суду (вирок, ухвалу), прийняте на основі очевидно недопустимих доказів як таке, що спричинило невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження (п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України).

6. Процесуальне законодавство країн системи загального права характеризується детальною нормативною регламентацією якості допустимих доказів та переліком підстав для визнання доказу недопустимим, що створює умови для максимальної реалізації засади змагальності сторін та широкого суддівського розсуду в оцінці доказів щодо відповідності їх зазначеним критеріям. У країнах континентальної правової системи відсутні жорсткі критерії недопустимості доказів: вони визнаються недопустимими у разі збирання їх засобами, які прямо заборонені законом, і допускається судовий розсуд з приводу допустимості доказів, зібраних з іншими порушеннями. Такі правові приписи є перспективними для розвитку вітчизняного доказового права та кримінальної процесуальної науки. В українському кримінальному процесі правило про визнання доказів очевидно недопустимими потребує певної трансформації з огляду на відсутність чітких критеріїв віднесення доказів до такої категорії, нечіткість окремих формулювань процедурного характеру. При цьому суд з власної ініціативи чи за клопотанням визначених у КПК України учасників кримінального процесу повинен негайно здійснювати ретельну оцінку доказів на предмет їх очевидної недопустимості, яка є випадком судової

дискреції.

7. Зловживання правоохоронних органів шляхом порушення правової процедури збирання доказів неналежним суб'єктом (унаслідок зміни підслідності, в умовах воєнного стану прокурором у разі, коли слідчий суддя об'єктивно не має можливості виконати свої повноваження), а також гарантій адвокатської діяльності при повідомленні адвокату про підозру та при проведенні обшуку, огляду, зокрема у разі зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю, є істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод та повинні визнаватись судом очевидно недопустимими доказами у кримінальному провадженні. Не можуть бути використані в кримінальному провадженні у зв'язку з їх очевидною недопустимістю докази, отримані внаслідок порушення належної правової процедури, яке виявилось у свідомо неправильному визначенні уповноваженим прокурором органу досудового розслідування, що призвело до збирання доказів неналежним суб'єктом. Також з метою належної охорони основоположних прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, необхідним є внесення змін до ст. 219 КПК України в частині визначення шестимісячного строку досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо проступку з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 КПК, до дня повідомлення особі про підозру. Доцільним у зв'язку з цим є внесення відповідних змін до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України та доповнення її частиною 9.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Аналіз законодавчого регулювання порядку здійснення досудового розслідування «до» і «після» «поправок» А. Лозового до Кримінального процесуального законодавства України. URL: https://drive.google.com/file/d/1V4PqEdo_ugwrebUSAnaLuJ4Vm_Pbi2Wt/view (дата звернення: 27.04.2024).
- 2 Андрушко П. П. Поняття доказів у кримінальному судочинстві, їх достовірності, належності та допустимості. *Адвокат*. 2011. № 4 (127). С. 6–14.
- 3 Анненко О. С., Зубаков П. М. Судові клопотання у кримінальному провадженні. *Lex Portus*. 2018. № 6 (14). С. 92–103.
- 4 Ахундова А. А. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні : монографія. Київ, 2013. 190 с.
- 5 Бабчинська Т. В. Реалізація права на захист у кримінальному провадженні відповідно до вимог міжнародних стандартів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 234 с.
- 6 Бажанов. М. І. Законность и обоснованность основных судебных актов в советском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 35 с.
- 7 Банчук О. Як залишитися безкарним: рецепт від Радикальної партії. *Українська правда*. 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/09/7/7154065/> (дата звернення: 27.04.2024).
- 8 Барба В. Є. Щодо питання допустимості доказів у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 48–53.
- 9 Басай Н. М. Визнання доказів недопустимими в кримінальному процесі України: підстави, процесуальний порядок і правові наслідки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2012. 264 с.
- 10 Батюк О. В. Історичний аспект розвитку криміналістичної тактики. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 244–249.

- 11 Баулін О. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 75–81.
- 12 Бем М. Отримання доступу до речей і документів у світлі практики ЄСПЛ. URL: <https://vkr.ua/publication/otrimannya-dostupu-do-rechey-i-dokumentiv-u-svitli-praktiki-iespl> (дата звернення: 14.11.2023).
- 13 Бентам И. О судебных доказательствах : Тракта́т Иере́мии Бента́ма / пер. с фр. И. Горонович. Киев : Тип. М. П. Фрица, 1876. 440 с.
- 14 Беспалько І. Л. Визнання доказів недопустимими внаслідок порушення засад кримінального провадження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2020. № 3. Т. 31 (70). С. 193–200.
- 15 Беспалько І. Л. Особливості процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20 квіт. 2021 р. Київ : Гельветика, 2021. С. 216–220.*
- 16 Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 296 с.
- 17 Біцай А. В. Участь адвоката в медіації : монографія / ред. О. Г. Яновської. Київ : Алерта, 2017. 260 с.
- 18 Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: правове регулювання, доктрина, практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 498 с.
- 19 Богунов В. Процесуальне прискорення. *Закон і бізнес*. 2012. № 4 (1043). URL: <https://zib.com.ua/ua/7563.html> (дата звернення: 25.08.2022).
- 20 Брусакова О. В. Дискусійні аспекти впровадження ідей доктрин ЄСПЛ в національну кримінально-процесуальну діяльність в контексті доктрини позитивних зобов'язань держави та доктрини «плодів отруйного дерева». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 596–599.

- 21 Вапнярчук В. В. Стандарт кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 100–112.
- 22 Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
- 23 Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень : монографія / В. Г. Дрозд та ін. Київ : 7БЦ, 2021. 421 с.
- 24 Вирок Березанського міського суду Київської області від 16 черв. 2017 р. Справа № 382/1497/16-к. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/6789836> (дата звернення: 19.07.2023).
- 25 Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 29 груд. 2022 р. Справа № 295/4243/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108180745> (дата звернення: 21.07.2023).
- 26 Вирок Держинського районного суду м. Харкова від 15 лип. 2019 р. Справа № 638/7725/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83050574> (дата звернення: 19.06.2023).
- 27 Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 4 квіт. 2023 р. Справа № 201/4524/17-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110418596> (дата звернення: 17.03.2023).
- 28 Вирок Індустріального районного суду м. Дніпро від 18 листоп. 2022 р. Справа № 206/5468/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107831762> (дата звернення: 21.01.2024).
- 29 Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 2 серп. 2019 р. Справа № 367/6015/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83410194> (дата звернення: 21.01.2024).
- 30 Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : монографія. Київ : Істина, 2014. 586 с.

- 31 Гловюк І. Використання показань, отриманих за ч. 11 ст. 615 КПК України в умовах воєнного стану. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/vikoristannia-pokazan-otrimanix-za-c-11-st-615-kpk-ukrayini-v-umovax-vojenного-stanu> (дата звернення: 13.02.2024).
- 32 Гловюк І. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/kryminalne-provadhennya-v-umovah-voyennogo-stanu/> (дата звернення: 11.11.2023).
- 33 Гловюк І. В. Подання сторонами доказів у судовому розгляді: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 28–33.
- 34 Гловюк І. В. Слідчий суддя як суб'єкт доказування у досудовому провадженні. *Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14 груд. 2012 р. Одеса : ОДУВС, 2012. С. 56–57.
- 35 Гловюк І. В., Завтур В. А. Тенденції змін кримінальної юстиції в умовах війни та права людини. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* : monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. Р. 1123–1129.
- 36 Гловюк І. В., Стоянов М. М., Завтур В. А. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні : навч.-метод. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2017. 224 с.
- 37 Гловюк І., Завтур І. Новели здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК України від 03 березня 2022 та роз'яснення Верховного Суду. *Вища школа адвокатури НААУ*. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/novely-zdijsnennya-kryminalnogo-provadhennya-v-umovah-voyennogo-stanu-zminy-do-kpk-ukrayiny-vid-03-berezhnya-2022-ta-roz-yasnennya-verhovnogo-sudu> (дата звернення: 04.07.2022).
- 38 Гмирко В. П. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція. *Право України*. 2014. № 10. С. 26–35.

- 39 Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. Київ : Прецедент, 2014. 42 с.
- 40 Гродзинський М. Докази в радянському кримінальному процесі. Харків : Радян. буд-во і право, 1933. Ч. 1. 86 с.
- 41 Грошевой Ю. М. Теоретические проблемы формирования убеждения судьи в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1975. 34 с.
- 42 Грошевий Ю. М., Капліна О. В., Шило О. Г. Глава 7. Докази і доказування. *Кримінальний процес* : підручник / за ред. В. Я. Тація та ін. Харків : Право, 2013. С. 178–206.
- 43 Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Фурса С. Я., 2006. 272 с.
- 44 Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. Харьков : Вища шк., 1979. 144 с.
- 45 Гузела М. Проблема визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2015. Вип. 61. С. 423–434.
- 46 Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Теорія доказів у кримінальному судочинстві : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2016. 80 с.
- 47 Данішевська В. Практика Великої Палати Верховного Суду: вплив на судову систему. *Слово національної школи суддів України. Спецвипуск*. 2020. С. 145-154. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2020_spec/Danish evska_s145-154.pdf (дата звернення: 11.12.2023).
- 48 Дехтярьов Є. В. Окремі кримінально-правові аспекти відповідальності слідчого (прокурора) за публічне розголошення даних досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021, вип. 3. С. 61-75.
- 49 Дехтярьов Є. В. Правовий режим речей і документів вилучених в ході проведення обшуку на підставі ухвали слідчого судді. *Наукові інновації та*

- передові технології*. 2022. № 4 (6). С. 258-270. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-4\(6\)-258-270](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-4(6)-258-270).
- 50 Дехтярьов Є.В. Проблемні питання визначення територіальної підсудності справ слідчому судді місцевого загального суду. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2021, вип. 4. С. 97-108.
 - 51 Доказування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / за заг. ред. В. С. Канціра. Львів : Львів. політехніка, 2018. 236 с.
 - 52 Драган О. В. Належний суб'єкт як передумова допустимості отриманих доказів: судова практика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 232–236. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.35>.
 - 53 Дроздов О. Аксіологічний підхід до перегляду судових рішень у кримінальних справах Верховним Судом України. *Адвокат*. 2012. № 2. С 11–19.
 - 54 Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
 - 55 Дудко О. В. Помилки адвоката в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2020. 296 с.
 - 56 Завтур В. А. Оцінка допустимості доказів, отриманих у порядку ст. 615 КПК України. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 трав. 2020 р.): у 3 т. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 269–274.
 - 57 Заклюка А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 208 с.
 - 58 Захаров Д. А., Руденко А. В. Роль суду в формуванні доказової бази у кримінальному провадженні. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2012. Т. 25 (64). № 2. С. 199–204.

- 59 Захаров П. С. Допустимість доказів у кримінальному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. № 2. С. 92–95.
- 60 Зейкан Я. П. Про недопустимі докази : метод. рек. Харків : Фактор, 2019. 128 с.
- 61 Зейкан Я. П., Лисак О. М., Барсук В. М. Недопустимі докази. 2-ге вид., змін. й доповн. Київ : Дакор, 2024. 372 с.
- 62 Зеленецкий Владимир Серафимович (к 70-летию со дня рождения и 50-летию научно-педагогической и общественной деятельности) / сост. Ю. В. Баулин. Харьков : Право, 2004. 108 с.
- 63 Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 2 (4). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsmpvu.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).
- 64 Зеликсон Э. С. Доказывание как деятельность субъектов уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Алма-Ата, 1973. 25 с.
- 65 Іванов А. Думки про очевидну недопустимість доказів під час обрання запобіжних заходів. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/104916-ivanov-andriy-petrovich> (дата звернення: 17.02.2023).
- 66 Ільченко О. О. Проблеми застосування доказів, отриманих з порушенням процесуальної форми. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 202–209.
- 67 Історія держави і права України : підручник : у 2 т. / ред.: В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ : ІнЮре, 2003. Т. 1. 656 с.
- 68 Історія держави і права України : акад. курс : в 2 т. : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / ред.: В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ : ІнЮре, 2000. Т. 2. 580 с.

- 69 Іщенко В. Принцип допустимості і достатності засобів кримінально-процесуального доказування. *Право України*. 2003. № 7. С. 90–93.
- 70 Іщенко В. М. Проблеми юридичної визначеності належних способів збирання фактичних даних як критерію допустимості доказів у кримінальному процесі. *Форум права*. 2010. № 4. С. 413–420.
- 71 Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 218 с.
- 72 Климчук М.П. Кримінальні процесуальні гарантії адвокатської діяльності. *Європейський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 88-94.
- 73 Климчук М.П., Мацола А.А. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні зловживання впливом. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2. С. 1014-1020.
- 74 Климчук М. П., Стецик Б. В. Міжнародно-правові стандарти захисту захисника чи представника особи від втручання в їх діяльність. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання*. 2023. № 4. С. 471-476.
- 75 Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
- 76 Ковальчук С. О. Умови допустимості речових доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35 (2.3). С. 132–135.
- 77 Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики та методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія. Львів : Тріада Плюс, 2009. 446 с.
- 78 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.02.2023).
- 79 Конституція Португальської Республіки від 2 квіт. 1976 р. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/portugal.pdf> (дата звернення: 31.05.2023).

- 80 Конституція Сполучених Штатів Америки від 17 верес. 1787 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/usa_const.htm (дата звернення: 14.05.2023).
- 81 Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
- 82 Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 40 с.
- 83 Коровайко О. І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання та перевірку доказів в ході судового слідства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 246 с.
- 84 Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 16 с.
- 85 Кримінальна справа № 755/9785/17. Дніпровський районний суд м. Києва. URL: <https://dn.ki.court.gov.ua/sud2604/gromadyanam/csz/> (дата звернення: 06.02.2024).
- 86 Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренко, В. А. Колесник. Київ : Юстиніан, 2014. 573 с.
- 87 Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий та ін. ; за ред. В. Я. Тація та ін. Харків : Право, 2013. 824 с.
- 88 Кримінальний процес України : підручник / Ю. М. Грошевий та ін. ; за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Харків : Право, 2000. 496 с.
- 89 Кримінальний процес : підручник / Р. І. Благута та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
- 90 Кримінальний процес : навч. посібник / Ю. П. Аленін та ін. Одеса: «Фенікс», 2020. 582 с. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.16211>.
- 91 Кримінальний процесуальний кодекс Італійської республіки. *Altalex*. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2013/11/13/prove-disposizioni-generalì>.

- 92 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
- 93 Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
- 94 Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одіссей, 2013. 1104 с.
- 95 Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар: у 2 т. / Є. М. Блажівський та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. 664 с.
- 96 Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар: у 2 т. / О. М. Бандурка та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.
- 97 Кримінальний процесуальний кодекс України: постатейна систематизація окремих правових позицій Верховного Суду / наук. ред. І. В. Гловюк, М. І. Пашковський, Д. В. Понамаренко ; уклад. : О. Є. Блащук та ін. Одеса : Фенікс, 2019. 960 с.
- 98 Кримінальний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина. *Gesetze* : URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/> (дата звернення: 14.07.2023).
- 99 Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон Української РСР від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 15.
- 100 Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії від 5 жовт. 2007 р. *WIPO*. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/577474> (дата звернення: 20.03.2024).
- 101 Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України : монографія. Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права, 2017.

- 247 с. URL: http://old.univer.km.ua/doc/monografiya_Podannya_dokaziv.pdf (дата звернення: 15.11.2023).
- 102 Кубарева О. В. Зміст та окремі аспекти реалізації засади мови, якою здійснюється кримінальне провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 144–147.
 - 103 Куфтирев П. В. Витоки формування давньоруського доказового права за юридичними першоджерелами східних слов'ян. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4 (40). С. 21–37.
 - 104 Кучерук Г. Л. Особливості отримання та оцінки як доказу інформації, що містить банківську таємницю в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 4. С. 482–489. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.78>.
 - 105 Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1. С. 57–61.
 - 106 Бондар І.В., Кучинська О.П., Циганюк Ю.В. Адвокат у кримінальному процесі: організаційно-правові засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Електронне видання (Ужгородський національний університет). 2023. № 4. С. 524-528.
 - 107 Кучинська О.П., Циганюк Ю.В. Проблемні питання правового регулювання участі адвоката у кримінальному провадженні для надання професійної правничої допомоги учасникам такого провадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 01. С. 598-603. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.105>.
 - 108 Кучинська О.П., Щиголь О.В. Тенденції розвитку практики Верховного Суду в кримінальних справах: процесуальний аспект. *Слово національної школи суддів України*. 2024. №3 (48). С.131-144.

- 109 Ланцедова Ю. О., Хомченко О. В., Бузун, О. О. Допустимість доказів у кримінальному процесі. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 51. С. 81–88.
- 110 Лань О. Ю. Захисник як суб'єкт доказування у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 226 с.
- 111 Литвин О. В. Визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. : у 2 т. (Одеса, 16–17 трав. 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 515–517.
- 112 Литвин О. В. Деякі питання порядку визнання судом недопустимості доказів у стадії судового розгляду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 356–358.
- 113 Литвин О. В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 214 с.
- 114 Лозинська Ю. І., Шехавцов Р. М. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 212 с.
- 115 Лоскутов Т. О. Загальні питання правового регулювання особливого порядку кримінально-го провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1 (3). С. 40–48. DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2022-3-1-40-48>.
- 116 Лоскутов Т. О. Щодо критеріїв визначення допустимості доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 106–110. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.1/19>.
- 117 Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Формування доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного*

- університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 2. С. 118–129.
- 118 Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Освідчення – засіб доказування в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 22-32.
 - 119 Лук'янчиков Є. Д., Тецька І. М. (Кичко) Проблемні питання допустимості доказів при визначенні або зміні підслідності. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. Вип. 3. 2023. С. 251-257. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-3-251-257>.
 - 120 Лук'янчиков Є.Д., Тецька І.М. (Кичко), Проблемні питання допустимості доказів щодо проступків після закінчення строків досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 79(2). 2023. С. 256–261. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.39>.
 - 121 Лук'янчиков Є.Д. Щодо співвідношення предмета доказування та криміналістичної характеристики злочинів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 2001. № 1. С. 26–33.
 - 122 Лукашкіна Т.В., Гуртієва Л.М. Теорія доказів у кримінальному провадженні : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., допов. Одеса : Фенікс, 2024. 192 с.
 - 123 Лукомська А. В. Поняття інституту спеціальної конфіскації майна у кримінальному законодавстві України. *Кримінально-процесуальне право та криміналістика*. 2020. Т. 2, № 6-2. С. 186–193.
 - 124 Любавіна В. П. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як засада кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 276 с.
 - 125 Ляш А. О. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України. *Адвокат*. 2013. № 3. С. 11–14.
 - 126 Ляш А. О. Показання з чужих слів: норма, яка підлягає виключенню з КПК України. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах*

- демократизації Української держави* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. / уклад. : І. П. Голосніченко, Т. О. Чепульченко, В. Ю. Пряміцин. Київ : Нац. тех. ун-т України «КПІ», 2015. С. 134–135.
- 127 Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві / за заг. ред. Ю. М. Грошевого. Київ : Україна, 2006. 185 с.
 - 128 Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та практичні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.
 - 129 Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 213 с.
 - 130 Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 449 с.
 - 131 Мамченко Н. Критерії визнання доказів недопустимими обумовлюють диференційований порядок вирішення питання щодо їх недопустимості. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/284300-kriterii-priznaniya-dokazatelstv-nedopustimymi-obuslovlivayut-differentsirovannyu-poryadok-resheniya-voprosa-ikh-nedopustimosti-verkhovnyu-sud> (дата звернення: 23.01.2024).
 - 132 Мамченко Н. Якщо особа зупинила право на заняття адвокатською діяльністю, на неї не поширюються особливості повідомлення про підозру адвокату – Верховний Суд. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/306861-esli-litso-ostanovilo-pravo-na-zanyatie-advokatskoy-deyatelnostyu-na-nego-ne-rasprostranyayutsya-osobennosti-vedomleniya-o-podozrenii-advokatu-verkhovnyu-sud> (дата звернення: 23.01.2024).
 - 133 Маслюк О. В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 217 с.

- 134 Мисливий В.А. Відмежування неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці від поширювання неправдивих чуток. *Наукові перспективи*. 2024. № 9 (51). С. 984-995.
- 135 Мисливий В.А. Кваліфікація та розслідування порушень, що вчиняються особами, які керують легким персональним електричним транспортом. *Наукові перспективи*. 2025. № 2 (56). С. 1520-1530.
- 136 Мисливий В.А. Причинний зв'язок у кримінальних правопорушеннях проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: теорія і практика : монографія. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2024. 207 с.
- 137 Михайленко В. Очевидна недопустимість як критерій доказів у кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2019. № 2 (27). С. 77–90.
- 138 Михайленко В. В. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2020. № 1 (21). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20mvvzkip.pdf> (дата звернення: 13.09.2023).
- 139 Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве : монография. Киев : Вища шк., 1984. 136 с.
- 140 Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Либідь, 1999. 536 с.
- 141 Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_212 (дата звернення: 11.09.2023).
- 142 Могильний О. Особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. онлайн-семінару, м. Кривий Ріг, 29 квіт. 2022 р. Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 178–179.
- 143 Мосесян Г. С. Оценка доказательств в советском уголовном процессе

- (основные вопросы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1965. 18 с.
- 144 Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 272 с.
 - 145 НАБУ закликає Президента України ветоувати зміни до КПК, які паралізують роботу органів досудового розслідування. *Офіційний веб-сайт НАБУ*. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-nabu-zaklykaye-prezydenta-ukrayiny-vetuvaty-zminy-do-kpk-yaki-paralizuyut-robotu-organiv/> (дата звернення: 18.04.2025).
 - 146 Немчинов Є. С. Участь прокурора у кримінальному процесуальному доказуванні під час судового провадження : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2021. 249 с.
 - 147 Новожилов В. С. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження: до питання про сутність та практичне значення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. Т. 26. № 4. С. 105–129.
 - 148 Нор В. Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1–34.
 - 149 Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / за ред. М. Л. Наклович. Львів : ЛДУ, 1978. 112 с.
 - 150 Оборона І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Хмельницький, 2023. 250 с.
 - 151 Обуховский В. А. Уголовные доказательства в истории и советском праве. Харьков : Юриздат НКЮ, 1926. 188 с.
 - 152 Огородник Д. М. Становлення правового регулювання здійснення кримінального провадження в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024.

- Вип. 81. Ч. 3. С. 133–138. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.19>.
- 153 Оксюта Т. Г. Процесуальний статус запасного судді у судовому провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 241 с.
 - 154 Омельчук Д. В., Бичок Т. П. Показання з чужих слів як процесуальне джерело доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 320–323.
 - 155 Осетрова О. С., Сизоненко А. С., Брисковська О. М. Система підстав визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 340–351.
 - 156 Осетрова О. С. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 216 с.
 - 157 Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. розділу IX-1 КПК України / І. Гловюк та ін. 4-те вид. Дніпро–Львів–Харків, 2023. 82 с.
 - 158 Острійчук О. П. Допустимість показань як умова їх використання у доказуванні. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 1. С. 94–99.
 - 159 Павлишин А. А. Визнання доказів недопустимими за КПК України 2012 року. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 27 листоп. 2013 р. Одеса, 2013. С. 123–128.*
 - 160 Павлишин А. А. Окремі питання допустимості доказів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2014. Вип. 59. С. 356–364.
 - 161 Павлишин А. А., Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : монографія. Львів : Колір ПРО, 2018. 291 с.
 - 162 Палагицька Г. Аналіз положень КПК України щодо підстав визнання доказів очевидно недопустимими та припинення їх дослідження.

- Юридичний вісник України*. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/ochevydna-nedopustymist-dokaziv-u-kryminalnomu-provadzheni/> (дата звернення: 27.04.2024).
- 163 Панасюк О. А. Застосування належної правової процедури судом першої інстанції при вирішенні питання допустимості доказів. *Jurnalul Juridic National: Teorie și Practică*. 2014. Т. 6. № 10. С. 256–261.
 - 164 Панасюк О. А. Оцінка судом першої інстанції доказів на предмет їх допустимості на стадії судового розгляду в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 95–102.
 - 165 Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.
 - 166 Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 226 с.
 - 167 Панчук О. В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 192 с.
 - 168 Петренко С. Нова позиція Верховного Суду: чи всі порушення КПК мають наслідком недопустимість доказів? *Just Talk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/nova-pozitsiya-verhovnogo-sudu-chi-vsi-porushennya-kpk-mayut-naslidkom-nedopustymist-dokaziv-vidpovid-na-pozitsiyu-advokata-olega-nesinova> (дата звернення: 23.04.2024).
 - 169 Пилипенко С. В. Щодо класифікації ухвал суду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 220–224.
 - 170 Пільков К. Властивості доказів та критерії їх оцінювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 86–99. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.14>.
 - 171 Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 1 (3). С. 1–53.

- 172 Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.
- 173 Попов К. Л. Закон vs судова практика: пошук балансу (на прикладі правових позицій у справах про адміністративні правопорушення). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 183–186. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/46.pdf (дата звернення: 23.12.2023).
- 174 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 груд. 2019 р. Справа № 536/2475/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236> (дата звернення: 14.11.2023).
- 175 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 серп. 2022 р. Справа № 756/10060/17. Провадження № 13-3кc22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141456> (дата звернення: 14.11.23).
- 176 Постанова Верховного Суду України від 12 жовт. 2017 р. Справа № 5-237кc(15)17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69793657> (дата звернення: 14.11.2023).
- 177 Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 груд. 2018 р. Справа № 127/4546/16-к. Провадження № 51-4127км 18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78979832> (дата звернення: 23.09.2023).
- 178 Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 листоп. 2019 р. Справа № 344/11299/15-к. Провадження № 51-1009км19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743614> (дата звернення: 17.05.2024).
- 179 Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 верес. 2021 р. Справа № 556/450/18. Провадження № 51-4229км20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109396> (дата звернення: 14.08.2023).
- 180 Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 6 черв. 2023 р. Справа

- № 461/9707/21. Провадження № 51-3012км22. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/111431127> (дата звернення: 15.02.2024).
- 181 Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 жовт. 2023 р. Справа № 455/844/16-к. Провадження № 51-3583км23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/114423741> (дата звернення: 18.07.2024).
- 182 Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 квіт. 2021 р. Справа № 708/392/18. Провадження № 51-5945км 20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96503136> (дата звернення: 08.08.2024).
- 183 Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 верес. 2022 р. Справа № 737/641/17. Провадження № 51-6562км18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106598651> (дата звернення: 13.12.2023).
- 184 Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 черв. 2023 р. Справа № 585/2737/19. Провадження № 51-1821км23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/111647796> (дата звернення: 14.09.2024).
- 185 Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 24 трав. 2021 р. Справа № 640/5023/19. Провадження № 51-2917 кмо 20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/97286253> (дата звернення: 11.11.2023).
- 186 Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 лют. 2021 р. Справа № 754/7061/15. Провадження № 51-4584км18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/95139651> (дата звернення: 15.04.2024).
- 187 Постанова судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 трав. 2019 р. Справа № 164/1457/16-к. Провадження № 51-8008км18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82261840> (дата звернення: 17.04.2024).

- 188 Постанова судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 3 серп. 2022 р. Справа № 573/2028/19. Провадження № 51-1535 км 20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637181> (дата звернення: 26.11.2023).
- 189 Прилуцький С. В. Допустимість доказів: сучасність та перспективи кримінального процесу України. *Право України*. 2006. № 4. С. 85–89.
- 190 Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні. Закон України 9 жовтня 2024 року № 4009-IX: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4009-20#Text>
- 191 Присяжнюк Т. І. Правовий статус потерпілого: проблеми та перспективи. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. №8. С.36-38.
- 192 Притула А. М. Допустимість доказів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 6. С. 170–176.
- 193 Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17> (дата звернення: 14.10.2023).
- 194 Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку : постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 черв. 1990 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
- 195 Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовт. 2012 р. № 223-1446/0/4-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text> (дата звернення: 17.09.2023).

- 196 Про судову практику забезпечення права на захист в кримінальному провадженні. *Рада Адвокатів Донецької області*. URL: <https://sa.dn.ua/pro-sudovu-praktiku-zabezpechennya-pra/> (дата звернення: 09.01.2024).
- 197 Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n418> (дата звернення: 09.01.2024).
- 198 Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 283 с.
- 199 Раца В. А. Організаційно-правові засади інформаційного забезпечення роботи суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. 246 с.
- 200 Рижий О. А. Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. № 67. С. 301–309.
- 201 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) : рішення Конституційного Суду України від 1 квіт. 2008 р. № 4-рп/2008. Справа № 1-8/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08> (дата звернення: 28.03.2024).
- 202 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини 3 статті 62 Конституції України : рішення Конституційного Суду України від 20 жовт. 2011 р. № 12-рп/2011. Справа № 1-31/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11> (дата звернення: 28.03.2024).
- 203 Рогатинська Н. З., Олійник Ю. І. Деякі аспекти визнання доказів недопустимим під час судового розгляду. *Науковий вісник Херсонського*

- державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 137–140.
- 204 Рожнова В. В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 301–306.
 - 205 Руда Т. В. Підстави звільнення від доказування у цивільному судочинстві України і США: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 11. С. 41–48.
 - 206 Савицький Д. О. Процес доказування у справах з протокольною формою досудової підготовки матеріалів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 18 с.
 - 207 Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Jurnalul Juridic National: Teorie și Practică*. 2014. № 6. С. 263–269.
 - 208 Саленко О. В. Гармонізація законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами : монографія. Київ : Алерта, 2016. 276 с.
 - 209 Саліхова І. Ю. Подія кримінального правопорушення як обставина, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2017. 18 с.
 - 210 Свецький Д. Безпосередність чи опосередкованість у польському кримінальному процесі : монографія. Варшава, 2013. 596 с.
 - 211 Сергєєва Д. Б. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 556 с.
 - 212 Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 213 с.
 - 213 Сичевський В. В. Правова природа гарантій належності та допустимості доказів у кримінальному судочинстві. *Наше право*. 2015. № 4. С. 73–78 .

- 214 Сівочек С. М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 215 с.
- 215 Слободян Б., Жовнерук А. Недопустимі докази органу досудового розслідування – (не) можливість окремого оскарження. *Equity*. URL: <https://equity.law/press-center/publications/1108.html> (дата звернення: 18.10.2023).
- 216 Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 5 : Н–О. 840 с.
- 217 Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.
- 218 Смирнов В. А. Допустимість як критерій оцінки доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 240 с.
- 219 Смирнов В. А. Належне джерело отримання доказів як критерій їх допустимості. *Юридична наука*. 2019. № 10 (100). С. 50–58.
- 220 Смирнов В. А. Правові наслідки визнання доказів недопустимими: постановка проблеми. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 446–453. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-104-2.50>.
- 221 Смирнов Є. В. Участь захисника в реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 247 с.
- 222 Сопільник Р. Л. Теоретичні та організаційні засади забезпечення права на справедливий суд у світлі євроінтеграції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2017. 658 с.
- 223 Сопронюк О. А. Кримінальні процесуальні санкції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2020. 226 с.
- 224 Сорока С. О. Щодо забезпечення прав і свобод людини під час проведення обшуку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2014. № 810. С. 213–219.

- 225 Сорока С., Римарчук Р. Правова природа кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 876. С 279–283.
- 226 Справа «Беляєв та Дігтяр проти України» (заяви № 16984/04 та 9947/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лют. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_938 (дата звернення: 16.02.2024).
- 227 Справа «Боротюк проти України» (заява № 33579/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 груд. 2010 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_704 (дата звернення: 16.02.2024).
- 228 Справа «Вергельський проти України» (заява № 19312/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 берез. 2009 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_460 (дата звернення: 11.04.2024).
- 229 Справа «Вітрук проти України» (заява № 26127/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 16 верес. 2010 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/974_823 (дата звернення: 11.04.2024).
- 230 Справа «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» (заява № 12451/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 верес. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_822 (дата звернення: 07.06.2024).
- 231 Справа «Грабчук проти України» (заява № 8599/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 верес. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_118 (дата звернення: 16.11.2023).
- 232 Справа «Григор'єв проти України» (заява № 51671/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 трав. 2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_833 (дата звернення: 22.02.2024).
- 233 Справа «Гриненко проти України» (заява № 33627/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 листоп. 2012 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-114456> (дата звернення: 22.02.2024).

- 234 Справа «Загородній проти України» (заява № 27004/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 листоп. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_739 (дата звернення: 24.08.2024).
- 235 Справа «Каверзін проти України» (заява № 23893/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 трав. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851 (дата звернення: 11.09.2024).
- 236 Справа «Кобець проти України» (заява № 16437/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 14 лют. 2008 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_320 (дата звернення: 10.09.2024).
- 237 Справа «Козинець проти України» (заява № 75520/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 6 груд. 2007 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_334 (дата звернення: 17.07.2024).
- 238 Справа «Лабіт проти Італії» : рішення Європейського суду з прав людини від 15 верес. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_009 (дата звернення: 13.07.2024).
- 239 Справа «Лазаренко проти України» (заява № 22313/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 28 жовт. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_688 (дата звернення: 11.12.2023).
- 240 Справа «Мельник проти України» (заява № 72286/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 28 берез. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_049 (дата звернення: 10.09.2024).
- 241 Справа «Надточій проти України» (заява № 7460/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 трав. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404 (дата звернення: 11.12.2023).
- 242 Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 21 квіт. 2011 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_683 (дата звернення: 02.10.2024).
- 243 Справа «Олег Колесник проти України» (заява № 17551/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 листоп. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_505 (дата звернення: 02.10.2024).

- 244 Справа «Павлюлінець проти України» (заява № 70767/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 6 верес. 2005 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/980_429 (дата звернення: 04.11.2024).
- 245 Справа «Салдуз проти Туреччини» (заява № 36391/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 27 листоп. 2008 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-117602> (дата звернення: 04.11.2024).
- 246 Справа «Селмуні проти Франції» (заява № 25803/94) : рішення Європейського суду з прав людини від 7 лип. 1999 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/980_374 (дата звернення: 13.09.2024).
- 247 Справа «Сергій Савенко проти України» (заява № 59731/09) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 жовт. 2013 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_992 (дата звернення: 09.09.2024).
- 248 Справа «Тодоров проти України» (заява № 16717/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 січ. 2012 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/974_806 (дата звернення: 03.03.2024).
- 249 Справа «Хан проти Об'єднаного Королівства» (заява № 35394/97) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 трав. 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_020 (дата звернення: 31.03.2024).
- 250 Справа «Шабельник проти України» (заява № 16404/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 лют. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457 (дата звернення: 19.05.2024).
- 251 Справа «Яременко проти України» (заява № 66338/09) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 квіт. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a75 (дата звернення: 08.10.2023).
- 252 Справа «Allen v. The United Kingdom» (заява № 48539/99) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 лип. 2013 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-122859> (дата звернення: 12.07.2024).
- 253 Справа «Ankerl v. Switzerland» (заява № 17748/91) : рішення Європейського суду з прав людини від 23 жовт. 1996 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58067> (дата звернення: 15.05.2024).

- 254 Справа «Chabauty v. France» (заява № 7412/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 4 жовт. 2012 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-7262> (дата звернення: 14.07.2024).
- 255 Справа «Deweert v. Belgium» (заява № 6903/75): рішення Європейського суду з прав людини від 27 лют. 1980 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57469> (дата звернення: 17.11.2023).
- 256 Справа «Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands» (заява № 14448/88) : рішення Європейського суду з прав людини від 27 жовт. 1993 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57850> (дата звернення: 12.07.2024).
- 257 Справа «Dumitru Popescu v. Romania» (заява № 71525/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 26 квіт. 2007 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-80352> (дата звернення: 04.09.2024).
- 258 Справа «Gäfgen v. Germany» (заява № 22978/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 черв. 2008 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-87305> (дата звернення: 12.12.2023).
- 259 Справа «P.G. and J.H. v. The United Kingdom» (заява № 44787/98) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 верес. 2001 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59665> (дата звернення: 03.07.2024).
- 260 Справа «Saunders v. United Kingdom» (заява № 19187/91) : рішення Європейського суду з прав людини від 17 груд. 1996 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58009> (дата звернення: 16.09.2024).
- 261 Справа «Schenk v. Switzerland» (заява № 10862/84) : рішення Європейського суду з прав людини від 12 лип. 1988 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57572> (дата звернення: 11.09.2023).
- 262 Справа «Teixeira de Castro vs. Portugal» (заява № 44/1997/828/1034) : рішення Європейського суду з прав людини від 9 черв. 1998 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193> (дата звернення: 03.12.2023).
- 263 Справа «Valenzuela Contreras v. Spain» (заява № 58/1997/842/1048) : рішення Європейського суду з прав людини від 30 лип. 1998 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-58208> (дата звернення: 31.05.2024).

- 264 Справа «Van der Heijden v. Netherlands» (заява № 42857/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 3 квіт. 2012 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-110188> (дата звернення: 15.12.2023).
- 265 Стахівський С. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел у кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 6. С. 135–138.
- 266 Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 30 с.
- 267 Степаненко А. С. Проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом». *Юридичний електронний науковий журнал*. 2014. № 6. С. 228–230.
- 268 Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 234 с.
- 269 Степанов О. С. Належність та допустимість доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 19 с.
- 270 Степанян Р. Е. Доктрина «плодів отруйного дерева» та її імплементація в кримінально-процесуальному законодавстві України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 180–184. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.30>.
- 271 Стецюк Б. Р. Кримінальний процес у правовій системі Гетьманщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 21 с.
- 272 Стоянов М. Концепції допустимості доказів: проблеми теорії, нормативної регламентації та правозастосовчої практики. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. № 3 (4). С. 1–5.
- 273 Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 246 с.

- 274 Стоянов М. М. До питання визначення властивостей доказів у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 208–213.
- 275 Стоянов М. М. Система правил допустимості доказів у кримінальному провадженні України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. С. 245–250.
- 276 Стоянов М. М., Торбас О. О. «Нові» критерії допустимості доказів у кримінальному процесі. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 125–130. DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.18>.
- 277 Строган А. Заявлення, розгляд і вирішення клопотань про виключення доказів зі справи як недопустимих. *Юридична Україна*. 2008. № 7. С. 96–101.
- 278 Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 218 с.
- 279 Тальберг Д. Г. Гражданский иск в уголовном суде, или соединенный процесс. Киев : Тип. В. И. Завадского, 1888. 214 с.
- 280 Таран. О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 20 квіт. 2022 р. Київ–Львів–Дніпро, 2022. С. 79–83.
- 281 Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Акад. вид. Київ : Алерта, 2014. 440 с.
- 282 Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 4-те вид., переробл. та допов. Київ : А.С.К., 2003. 1120 с.
- 283 Тертышник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств : учеб. изд. Харьков : Арсис, 1998. 256 с.
- 284 Тетерятник Г. К. Дія у просторі та часі норм, які регулюють порядок кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів.

- Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 424–427. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/99>.
- 285 Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 499 с.
 - 286 Тецька І. (Кичко) Встановлення та визнання очевидно недопустимих доказів під час судового розгляду як гарантія дотримання засад кримінального провадження. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку* : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 9 груд. 2022 р. Київ, 2022. С. 317-319.
 - 287 Тецька І. (Кичко) Закриття кримінального провадження щодо проступків за закінченням строків досудового розслідування на підставі ухвали слідчого судді. *Modern methods for the development of science* : The I International Scientific and Practical Conference (January 09–11, 2023). Haifa, Israel, 2023. P. 118-123.
 - 288 Тецька І. (Кичко) Недопустимість доказів при вилученні майна під час обшуку у адвоката у разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності. *Військові кримінальні правопорушення та особливості їх розслідування* : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на фак-ті правничих наук Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія» (Київ, 26 січ. 2024 р.). Київ : НаУКМА, 2024. С. 133-137.
 - 289 Тецька І. (Кичко) Незаконне здійснення повідомлення про підозру адвокату в разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України* : матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри крим. процесу (Київ, 27 жовт. 2023 р.) / редкол.: В. В. Чернєй та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 336–338.
 - 290 Ткачик А.Б. Поняття та зміст таємниці спілкування у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 1. С. 156–161.

- 291 Толочко О. Гуманізація доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 187–196.
- 292 Толочко О. М. Сучасна типологічна модель кримінального процесу України: порівняльно-правовий аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–2. С. 322–325.
- 293 Толочко О. Роль рішень Європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 56–61.
- 294 Трекке А. С. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 232 с.
- 295 Трохлюк О. П. Реалізація засади забезпечення доведення винуватості в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 209 с.
- 296 Туркот М. В., Лазукова О. Забезпечення національної безпеки України в умовах дії особливих правових режимів. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2019. № 2. С. 41–59.
- 297 Тютюнник В. В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 220 с.
- 298 Тютюнник В. В. Очевидна недопустимість доказу як критерій здійснення окремої судової процедури визнання доказу недопустимим під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28 (3). С. 137–140.
- 299 Тютюнник В. В. Проблеми визначення поняття допустимості доказів у кримінальному провадженні. *Юрист України*. 2015. № 3–4. С. 103–109.
- 300 Уголовно-процессуальный кодекс УССР. *Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины*. 1922. № 41. Ст. 598.

- 301 Удалова Л. Д., Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ : Скіф, 2012. 168 с.
- 302 Удовенко Ж.В, Нашинець-Наумова А. Ю., Обловацька Н.О. Гарантії забезпечення прав осіб у кримінальному провадженні шляхом недопущення помилок адвокатами. *Соціологія права*. Вип. 1–2 (44–45), 2023. С. 151-156.
- 303 Удовенко Ж. В. Процесуальні гарантії забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України : монографія / за заг. ред. В. І. Галагана. Київ : Центр учб. літ., 2021. 523 с.
- 304 Усенко І., Чехович В. Литовські статuti. *Українське державотворення: невитребуваний потенціал* : слов.-довід. / ред. О. М. Мироненка. Київ : Либідь, 1997. С. 279–285.
- 305 Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 7 груд. 2017 р. Справа № 619/1367/13-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70968144> (дата звернення: 22.03.2024).
- 306 Ухвала Вищого антикорупційного суду від 25 трав. 2021 р. Справа № 991/2959/21. Провадження № 1-кп/991/22/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97227802> (дата звернення: 15.05.2024).
- 307 Ухвала Городоцького районного суду Хмельницької області від 11 січ. 2018 р. Справа № 672/1420/17. Провадження № 1-кп/672/11/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71560203> (дата звернення: 17.06.2024).
- 308 Ухвала Деснянського районного суду м. Києва від 15 серп. 2024 р. Справа № 754/1369/24. Провадження № 1-кп/754/994/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121030329> (дата звернення: 12.06.2024).
- 309 Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 11 січ. 2018 р. Справа № 331/7975/17. Провадження № 1-кп/331/138/2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71571980> (дата звернення: 17.06.2024).
- 310 Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 31 трав. 2019 р. Справа № 415/3022/18. Провадження № 1-кп/415/165/19. URL:

- <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82265854> (дата звернення: 13.07.2024).
- 311 Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави від 10 лют. 2015 р. Справа № 554/15939/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42729631> (дата звернення: 11.05.2024).
- 312 Ухвала Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 груд. 2021 р. Справа № 756/10060/17. Провадження № 51-3003км20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102551354> (дата звернення: 23.05.2024).
- 313 Фастовець В. Співвідношення понять «показання» та «пояснення» у Кримінальному процесуальному кодексі України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2 (35). С. 79–85.
- 314 Ханін С. Між «отруйним деревом» та «неминучим виявленням»: аналіз судової практики щодо допустимості доказів. *Юридична Газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/antikorupciyna-praktika/mizh-otruynim-derevom-ta-neminuchim-viyavlennyam-analiz-sudovoyi-praktiki-shchodo-dopustimosti-dokaz.html> (дата звернення: 20.12.2023).
- 315 Ханін С. Чи повинен слідчий суддя перевірити допустимість доказів, покладених в основу підозри. *Юридична практика*. URL: <https://pravo.ua/chy-povynen-slidchyi-suddia-perevirty-dopustymist-dokaziv-pokladykh-v-osnovu-pidozry/> (дата звернення: 15.12.2023).
- 316 Харечко Н. В. Застосування деяких норм кримінального процесуального законодавства в умовах проведення АТО: проблема та шляхи вирішення. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 1 лип. 2015 р. Київ, 2015. С. 163–165.
- 317 Хижна О. Р. Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї як засада у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 269 с.

- 318 Циганюк Ю. В. Належна правова процедура як системна правова категорія вітчизняного кримінального процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 3. С. 217–219.
- 319 Чельцов-Бебутов М. А. Советский уголовный процесс. Харьков : Юридиздат НКЮ, 1929. Вып. 2. 337 с.
- 320 Чернега І. Л. Показання з чужих слів: новела чи регрес? *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. Дрьомін В. М. Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 512-514.
- 321 Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 191 с.
- 322 Чупрікова І. Л. Належне джерело отримання доказів як гарантія допустимості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 266–269.
- 323 Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Острог, 2019. 237 с.
- 324 Шабельніков А. Кримінальне процесуальне законодавство зазнало змін: що важливо врахувати сторонам провадження під час дії воєнного стану. *Поради юриста*. URL: <https://porady.org.ua/kryminalne-protsesualne-zakonodavstvo-zaznalo-zmin-shcho-vazhlyvo-vrakhuvaty-storonam-provadjhennya>.
- 325 Шаргей М. Е. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927: текст и пост. коммент. Харьков : Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1928. 372 с.
- 326 Шевчук М. І. Визнання доказів недопустимими: право суду чи його обов'язок? *Право і суспільство*. 2017. № 4. Ч. 2. С. 207–215.
- 327 Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 244 с.

- 328 Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 269 с.
- 329 Шило О. Г., Бабаєва О. В., Меркулов М. О. Доктрина неминучого виявлення в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Светіна проти Словенії»: генеза та практика застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. Вип. 38. С. 58–74. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/191920> (дата звернення: 22.04.2024).
- 330 Штурмак О. Допустимість доказів у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2007. № 9. С. 63–66.
- 331 Шульгін С. О. Оцінка слідчим і прокурором доказів при прийнятті процесуальних рішень на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 260 с.
- 332 Шумило М. Є. Відгук офіційного опонента на дисертацію Шабаровського Богдана Володимировича на тему: «Перевірка доказів у кримінальному процесі України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (081 – Право). *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2019. № 2 (20). С. 1–37. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n2/19smyvid.pdf> (дата звернення: 07.01.2024).
- 333 Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82–86.
- 334 Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104.
- 335 Шумило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. *Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.- практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В.*

- Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків, 2012. Т. 1. Гл. 4. С. 253–254.
- 336 Щербанюк О. В. Доступність судового захисту як основа модернізації судової системи України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 15. С. 144–149. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom15/16.pdf> (дата звернення: 06.06.2024).
- 337 Яновська О. Г. Доказування в кримінальному судочинстві: особливості акмеологічного впливу. *Правове регулювання економіки* : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Ф. Опришко. Київ : КНЕУ, 2009. № 9. С. 278–288.
- 338 Ablamskyi S., Galagan V., Basysta I., Udovenko Zh. Detention of a person suspected of committing a criminal offense during martial law in Ukraine. *Revista Brasileira de Políticas Públicas* v. 13, n. 3 (2023). p. 452-467.
- 339 Arrêt de la Chambre criminelle de la Cour de cassation de France du 26 mars 2008 sur le pourvoi n°07-83.814. Bulletin criminel. 2008. No. 193(1). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000018550228> (дата звернення: 17.11.2023).
- 340 Bergel J.-L. Théorie générale du droit. Paris : Dalloz, 1985. 367 p.
- 341 Code de procédure pénale (CPP) : version en vigueur au 08 avril 1958. URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071154> (дата звернення: 15.10.2024).
- 342 De la Ley del Poder Judicial de 1 de julio de 1985, N°6/1985. *Boletín Oficial del Estado*. 1985. Núm. 157. P. 20625–20631 URL: <https://www.boe.es/boe/dias/1985/07/02/pdfs/BOE-S-1985-157.pdf> (дата звернення: 21.04.2024).
- 343 Evidence in criminal investigations. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/919630/evidence-in-criminal-investigations-v5.0.pdf (дата звернення: 16.12.2024).

- 344 Federal Rules of Evidence. Legal Information Institute. *Cornell Law School*. URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/fre> (дата звернення: 17.02.2024).
- 345 González García J. M. El proceso penal Español y la prueba ilícita. *Revista de Derecho*. 2005. Vol. 18, No. 2. P. 187–211.
- 346 Hungerford-Welch P. Criminal Litigation & Sentencing. 5th ed. London : Cavendish Publishing, 2000. 779 p.
- 347 Keane A. The Modern Law of Evidence. 7th ed. Oxford, 2008. 78 p.
- 348 Kodeks postępowania karnego. Dz. U. 1997 Nr 89. poz. 555. *Kancelaria Sejmu*. S.1–354. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf> (дата звернення: 03.03.2024).
- 349 Martínez García E. Eficacia de la prueba ilícita en el proceso penal. Valencia : Tirant Lo Blanch. 2013. 67 p.
- 350 Police and Criminal Evidence Act 1984. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents> (дата звернення: 25.09.2024).
- 351 Schweizerische Strafprozessordnung vom 5. Oktober 2007. *Fedlex*. URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20052319/index.html> (дата звернення: 25.09.2024).
- 352 Spenser J. R. Evidence. *European Criminal Procedures* / ed. M. Delmas-Marty, J.R. Spenser. London, 2002. P. 594–640.
- 353 Touillier M. La volonté des enquêteurs de «tout voir et tout savoir» en garde à vue à l'épreuve des droits fondamentaux du suspect: Loyauté des preuves et droit de ne pas s'auto-incriminer (Art. 6 CEDH et Art. préliminaire CPP). *La Revue des Droits de l'Homme*. DOI: <https://doi.org/10.4000/revdh.1091> (дата звернення: 25.07.2024).
- 354 Williams A. The European Convention on Human Rights, the EU and the UK : confronting a heresy. *European Journal of International Law*. 2013. Vol. 24, No 4. P. 1157-1185. Doi: <https://doi.org/10.1093/ejil%2Fcht059> (дата звернення: 23.04.2024).

- 355 Wohlers W. Art. 139. *Kommentar zur Schweizerischen Strafprozessordnung (StPO)* / ed. A. Donatsch, T. Hansjakob, V. Lieber. Zürich, 2010. P. 595–601.

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ

слідчих органів Національної поліції України, прокурорів, суддів та адвокатів на предмет з'ясування точок зору щодо окремих питань, пов'язаних із оцінкою очевидної недопустимості доказів у кримінальному провадженні

Загальна кількість респондентів – 284: слідчих – 63 особи; суддів – 82, прокурорів – 68, адвокатів – 71 особа. Регіон анкетування: м. Київ, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Львівська, Рівненська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька області.

Допускається декілька відповідей на одне запитання.

1. Ваше місце праці (вид діяльності):

2. Трудовий стаж за спеціальністю:

а) до 3-х років 10 %; б) 4-7 років 17 %; в) 8-15 років 35 %; г) понад 15 років 38%.

1. Чи виникають у Вас складнощі застосування інституту очевидної недопустимості доказів у кримінальному провадженні?

а) так	78 %
б) ні	22%
в) вагаюсь відповісти	0 %

2. Вкажіть, які чинники негативно впливають на ефективну реалізацію законодавчих положень щодо допустимості / недопустимості доказів у кримінальному провадженні?

а) недостатній практичний досвід осіб, які здійснюють досудове розслідування	36 %
б) недостатній практичний досвід прокурорів, які здійснюють прокурорський нагляд у вигляді процесуального керівництва	23 %
в) недостатній практичний досвід суддів	15 %
г) недостатній професійний рівень уповноважених суб'єктів	44 %
д) законодавчі прогалини та неточності	28 %
е) інше	0 %
є) вагаюсь відповісти	2 %

3. Які питання, що стосуються недопустимості як критерію оцінки доказів, потребують більш ґрунтовного вивчення?

а) характеристика процесуального порядку фіксації доказів	81 %
б) характеристика належного процесуального джерела	65 %

в) характеристика належного учасника, уповноваженого на збирання доказів	26 %
г) інше	12 %
д) вагаюсь відповісти	2 %

4. Чи важливою у правозастосуванні в частині допустимості доказів є практика ЄСПЛ?

а) так	94 %
б) ні	3 %
в) вагаюсь відповісти	3 %

5. Які питання, що стосуються очевидної недопустимості як критерію оцінки доказів, потребують більш ґрунтовного аналізу?

а) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов	51 %
б) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження	15 %
в) порушення права особи на захист	63 %
г) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права	16 %
д) порушення права на перехресний допит	18 %
е) інше	40 %
є) вагаюсь відповісти	0 %

6. Чи вбачаєте Ви необхідність у законодавчому закріпленні критеріїв очевидної недопустимості доказів?

а) так	29 %
б) ні	65 %
е) інше	2 %
є) вагаюсь відповісти	4 %

7. Чи варто, на Вашу думку, зміст стандарту «неминучого виявлення» відобразити у чинному КПК України?

а) так	71 %
б) ні	20 %
е) інше	0 %
є) вагаюсь відповісти	9 %

8. Як Ви вважаєте, чи варто надати стороні захисту право подавати клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим на стадії досудового розслідування?

а) так	11 %

б) ні	87 %
в) вагаюсь відповісти	2 %

9. Чи доцільним визначення у КПК України необхідності винесення судом ухвали за результатом розгляду клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими.

а) так	79 %
б) ні	17 %
є) інше	0 %
є) вагаюсь відповісти	4 %

10. Чи доводилось Вам коли небудь використовувати докази з процесуальним порушенням, вважаючи, що вони були очевидно недопустимими?

а) так	43 %
б) ні	57%

11. Чи вважаєте Ви оптимальним визначений наразі у КПК України процесуальний порядок (у частині дотримання розумних строків) вирішення питання щодо віднесення доказів до очевидно недопустимих?

а) так	35 %
б) ні	61 %
в) вагаюсь відповісти	4 %

12. Висловіть свою думку щодо доцільності встановлення строків досудового розслідування кримінальних проступків до дня повідомлення особі про підозру?

а) доцільно	64 %
б) недоцільно	25 %
в) вагаюсь відповісти	11 %

13. Чи потребує належної правової регламентації у КПК України процедура визнання доказів очевидно недопустимими на стадії судового розгляду у кримінальному процесі України?

а) так	77 %
б) ні	20 %
в) вагаюсь відповісти	3 %

14. Чи слід визначити у КПК України право учасників судового провадження на заявлення клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими у підготовчому провадженні?

а) так	20 %
б) ні	68 %
в) вагаюсь відповісти	12 %

15. Чи зобов'язаний суд визнавати докази очевидно недопустимими за власною ініціативою під час судового розгляду?

а) так	88 %
б) ні	10 %
в) вагаюсь відповісти	2 %

16. Чи обов'язковим є винесення на обговорення учасниками судового розгляду питання щодо очевидної недопустимості доказу у кримінальному провадженні?

а) так	77 %
б) ні	15 %
в) вагаюсь відповісти	8 %

17. Який порядок визнання доказів очевидно недопустимими за результатами розгляду клопотання, поданого в порядку ч. 3 ст. 89 КПК України, Ви вважаєте оптимальним?

а) занесення ухвали суду до журналу судових засідань з подальшим постановленням кінцевого судового рішення у справі (без окремого обговорення питання щодо очевидної недопустимості доказу за участю сторін та інших учасників кримінального провадження)	26 %
б) суд повинен вирішувати це питання в ході судового розгляду з подальшим ухваленням окремого процесуального рішення	68 %
в) інше	0 %
г) вагаюсь відповісти	6 %

18. Чи повинен суд відображати у вирокі (ухвалі) мотивовану оцінку свого рішення, пов'язаного з визнанням доказів очевидно недопустимими?

а) так	80 %
б) ні	16 %
в) вагаюсь відповісти	4 %

19. Яке рішення повинен ухвалити суд щодо подальшої «долі» доказів, які були визнані ним очевидно недопустимими?

а) такі докази повинні бути вилучені з матеріалів кримінального провадження та повернені прокурору	26 %
б) залишити докази, які втратили своє доказове значення в матеріалах справи	74 %
в) вагаюсь відповісти	0 %

20. Чи має бути визначено у КПК України право на апеляційне оскарження ухвали суду про визнання доказу очевидно недопустимим?

а) так, в межах окремої процедури	22 %
б) ні	12 %

- в) виключно в межах загального порядку апеляційного оскарження рішення суду на підставі п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК України (як таке, що спричинило невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження) 66 %
- в) вагаюсь відповісти 0 %

21. Висловіть свою точку зору щодо доцільності унормування процедури визнання доказу очевидно недопустимим в межах окремої статті КПК України?

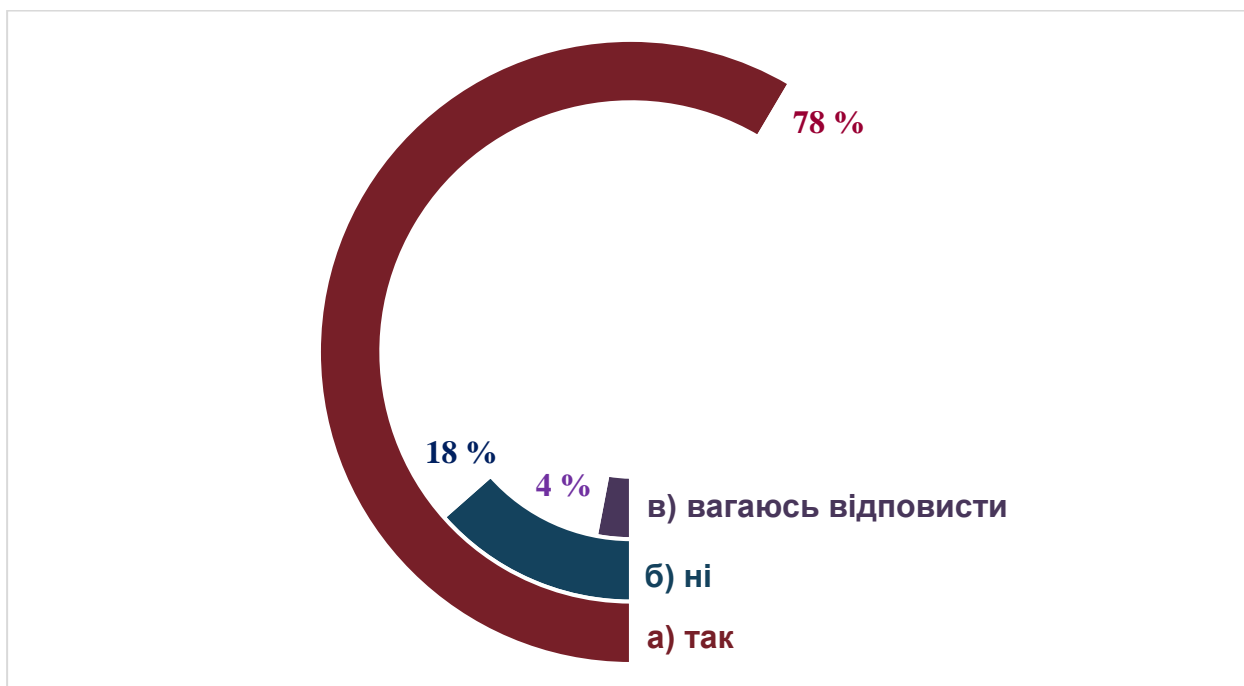
- а) доцільно 71 %
- б) недоцільно 29 %
- в) вагаюсь відповісти 0 %

22. Чи являє для Вас додаткові складнощі в контексті відповідності доказу критерію очевидної недопустимості, внесення змін до ст. 615 КПК України у зв'язку із введенням на території України режиму воєнного стану?

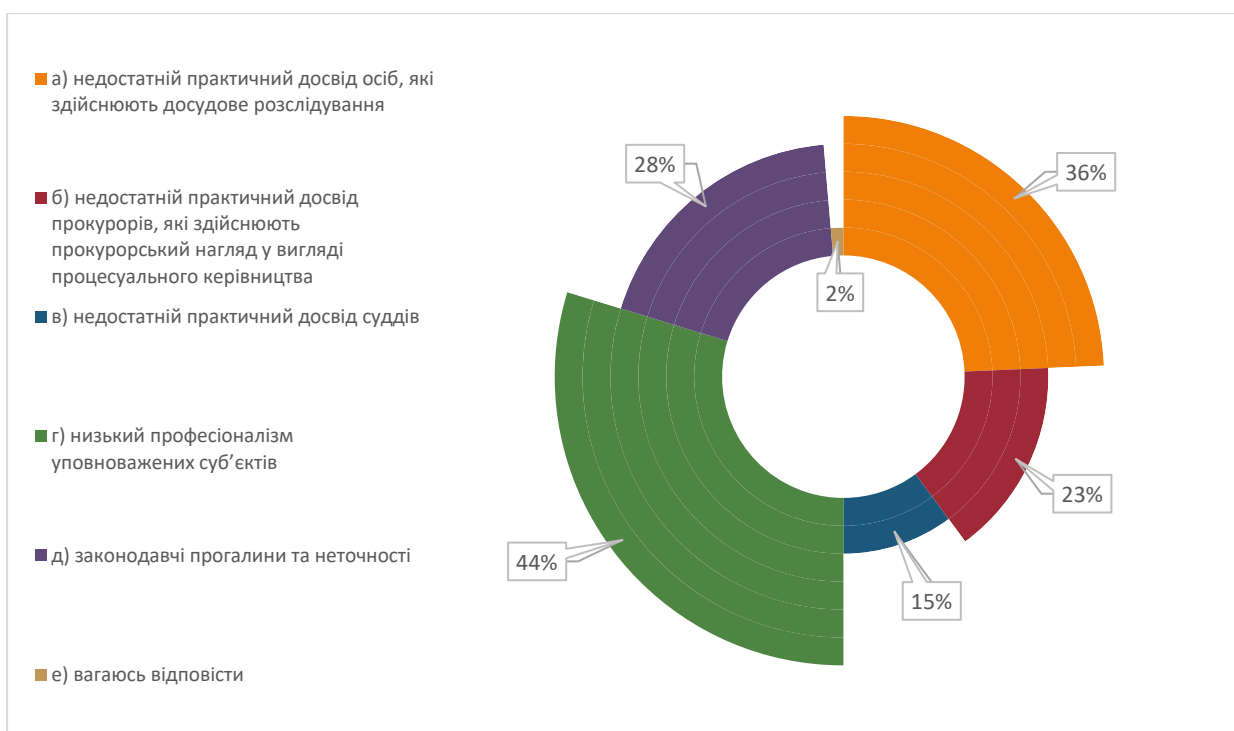
- а) так 89 %
- б) ні 11 %
- в) вагаюсь відповісти 0 %

ГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ АНКЕТУВАННЯ

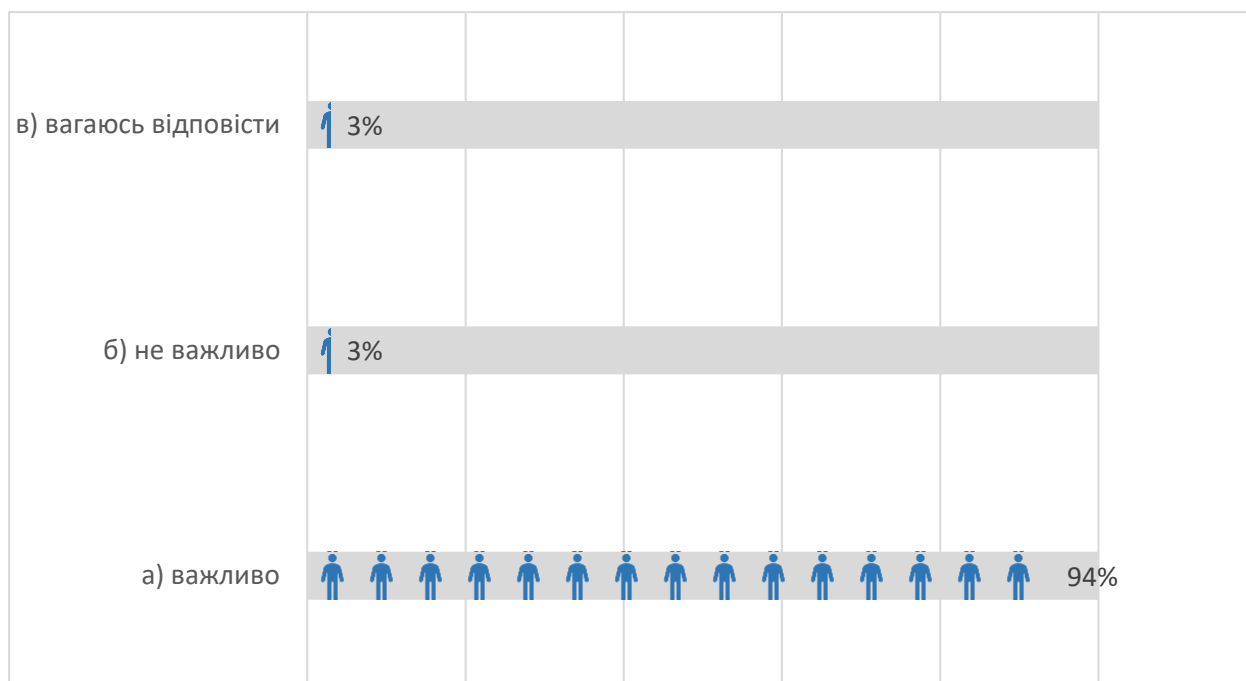
Чи виникають у Вас складнощі застосування інституту очевидної недопустимості доказів у кримінальному провадженні?

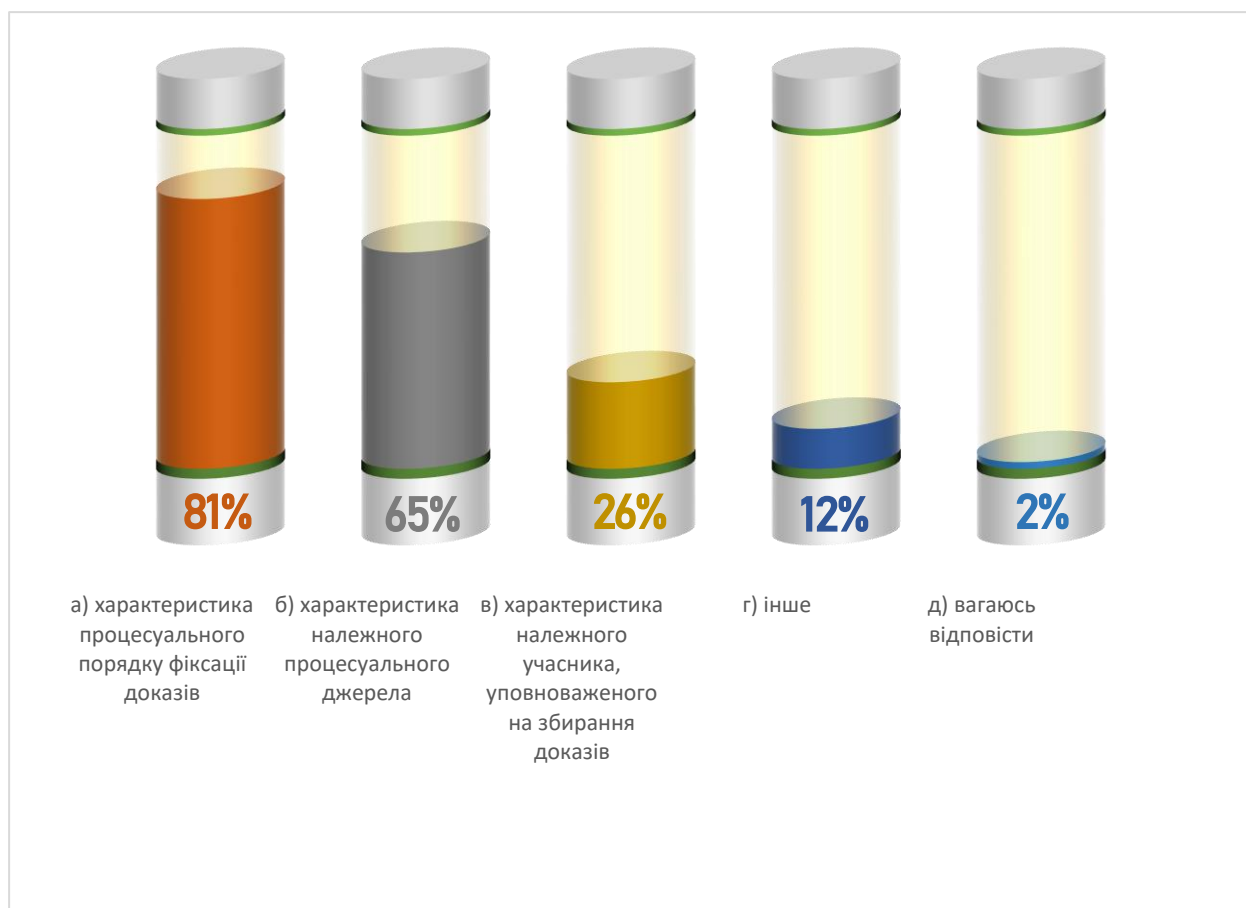
Чинники, які негативно впливають на ефективну реалізацію законодавчих положень щодо допустимості / недопустимості доказів у кримінальному провадженні

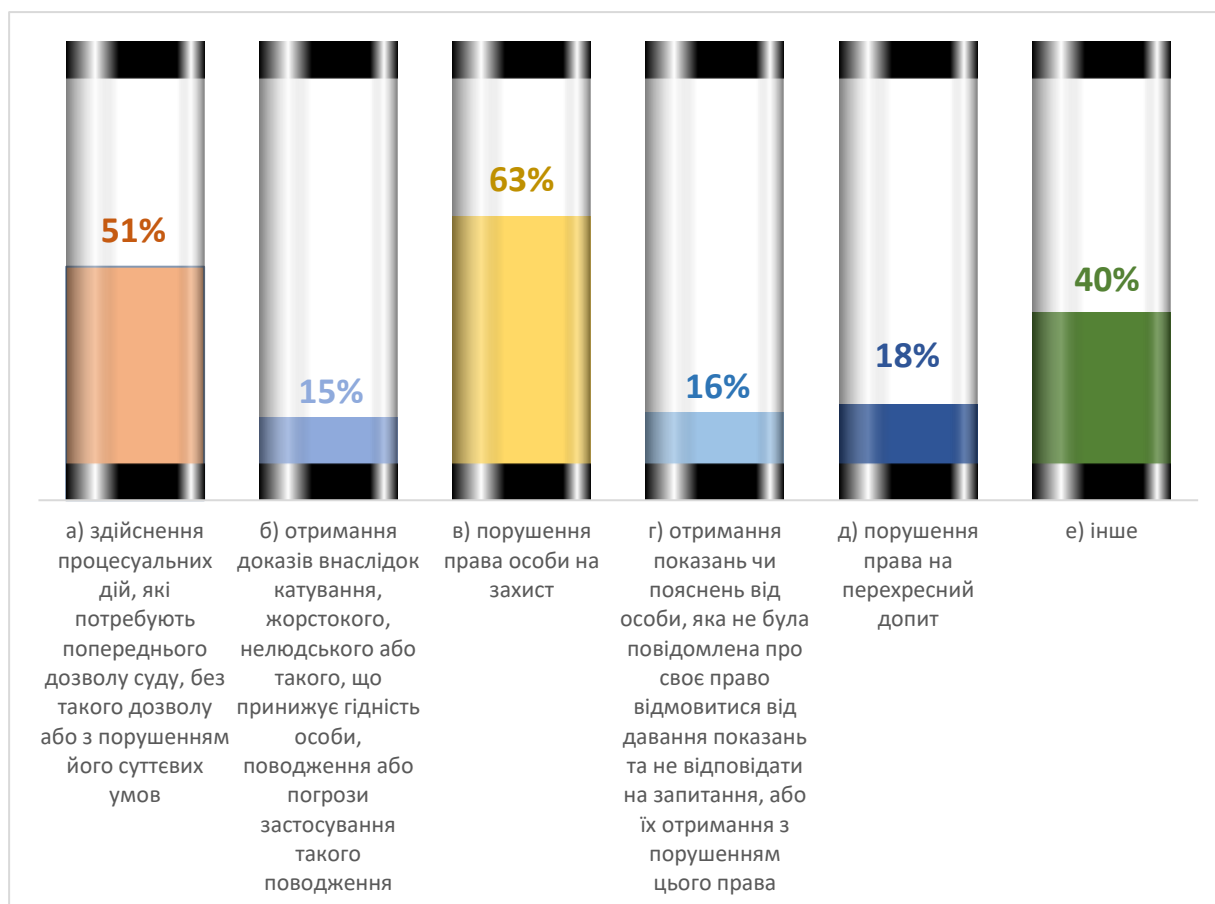
Точка зору щодо важливості у правозастосуванні в частині допустимості доказів практики Європейського Суду з прав людини

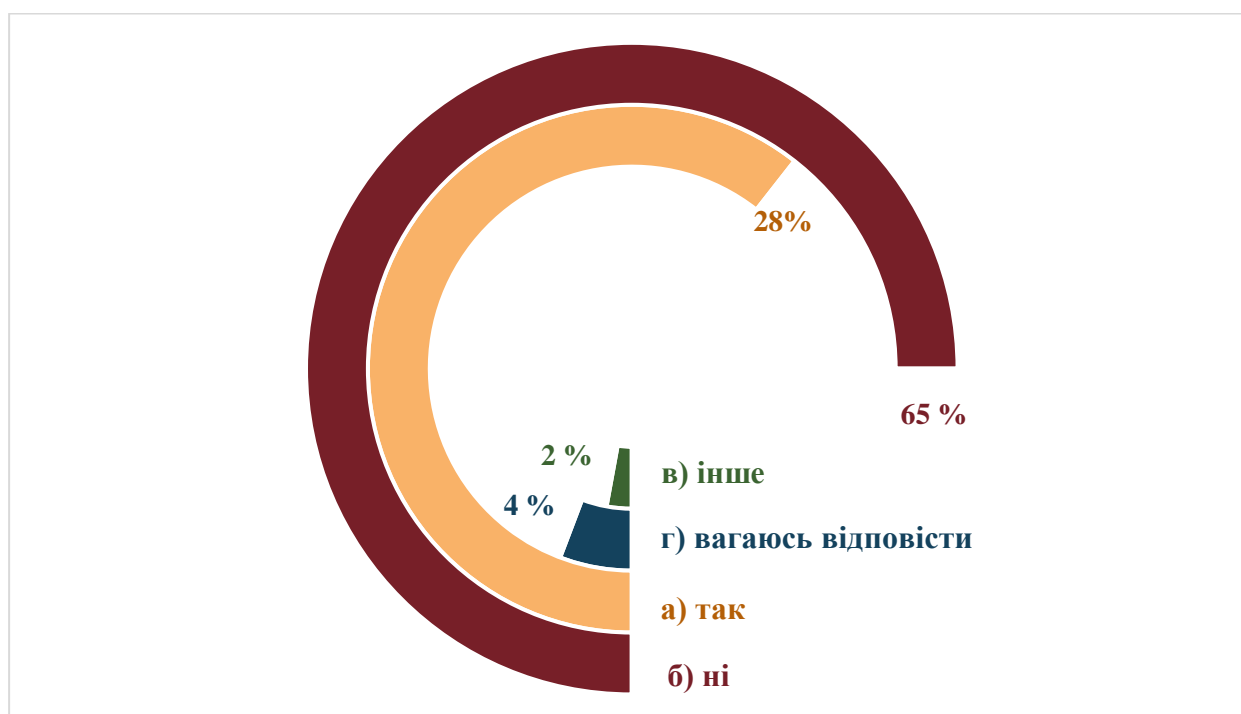
Які питання, що стосуються недопустимості як критерію оцінки доказів, потребують більш ґрунтовного вивчення

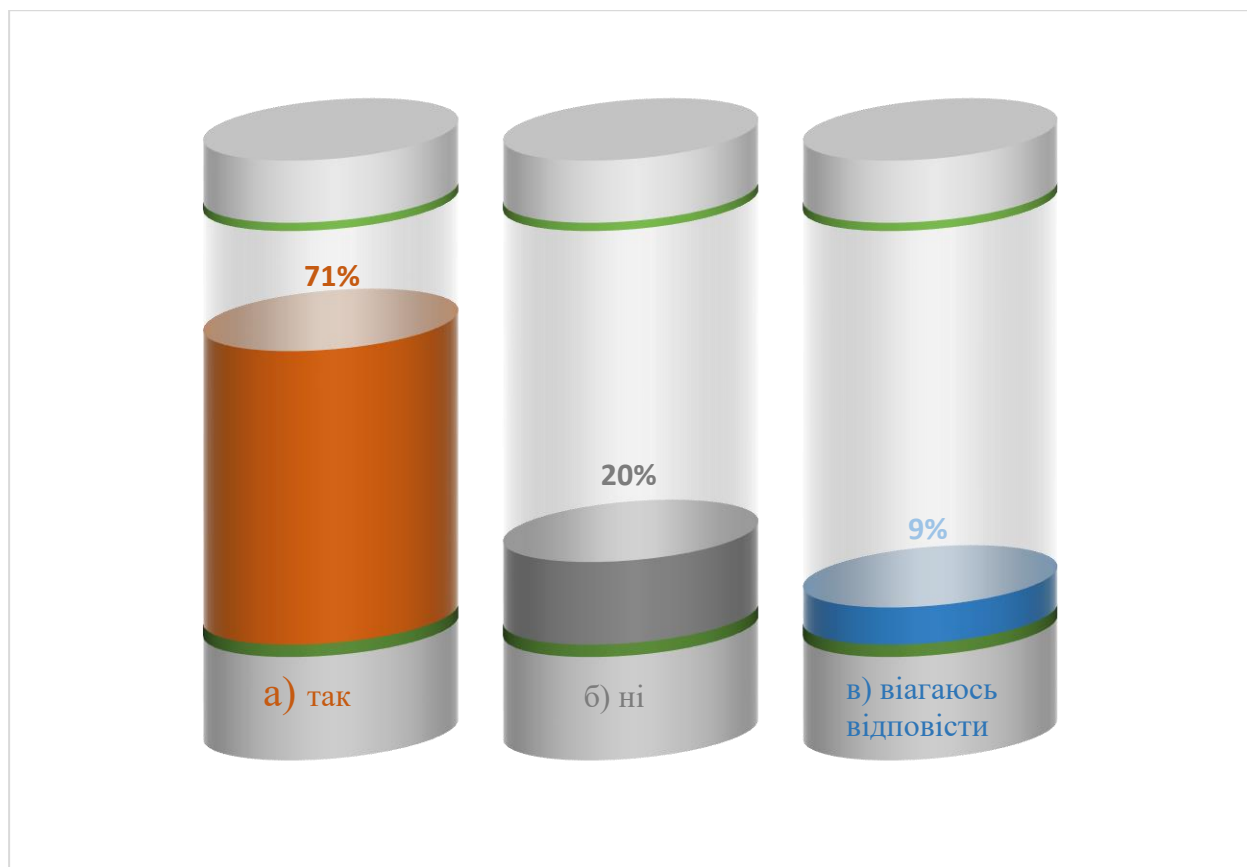
Які питання, що стосуються очевидної недопустимості як критерію оцінки доказів, потребують більш ґрунтовного аналізу?

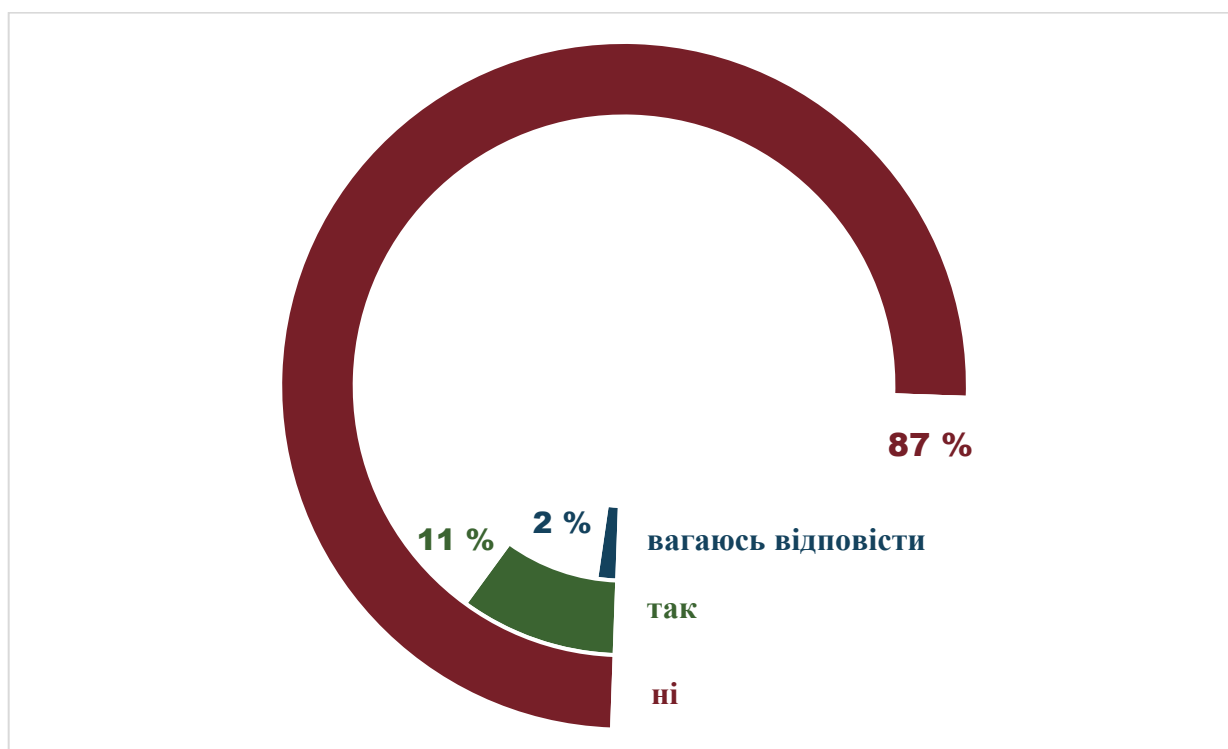
Чи вбачаєте Ви необхідність у законодавчому закріпленні критеріїв очевидної недопустимості доказів?

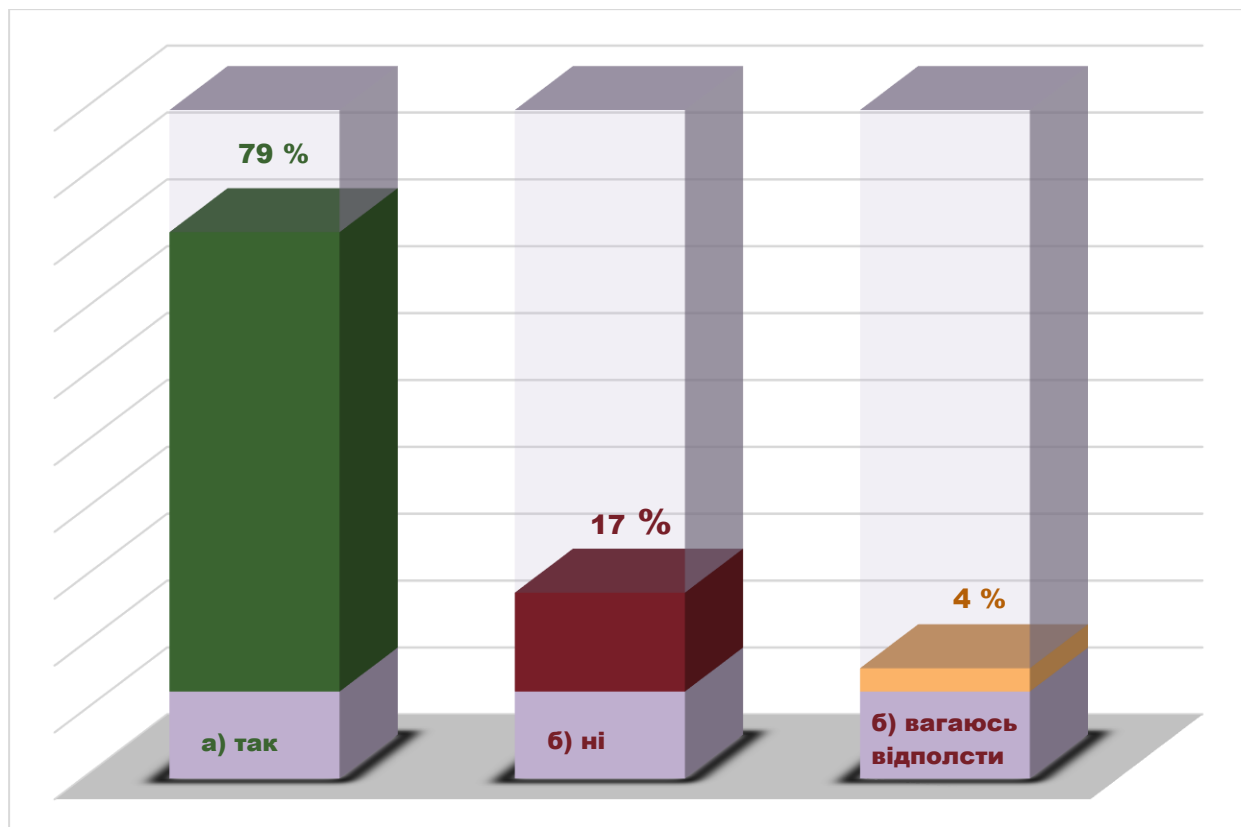
Чи варто, на Вашу думку, зміст стандарту «неминучого виявлення» відобразити у чинному КПК України?

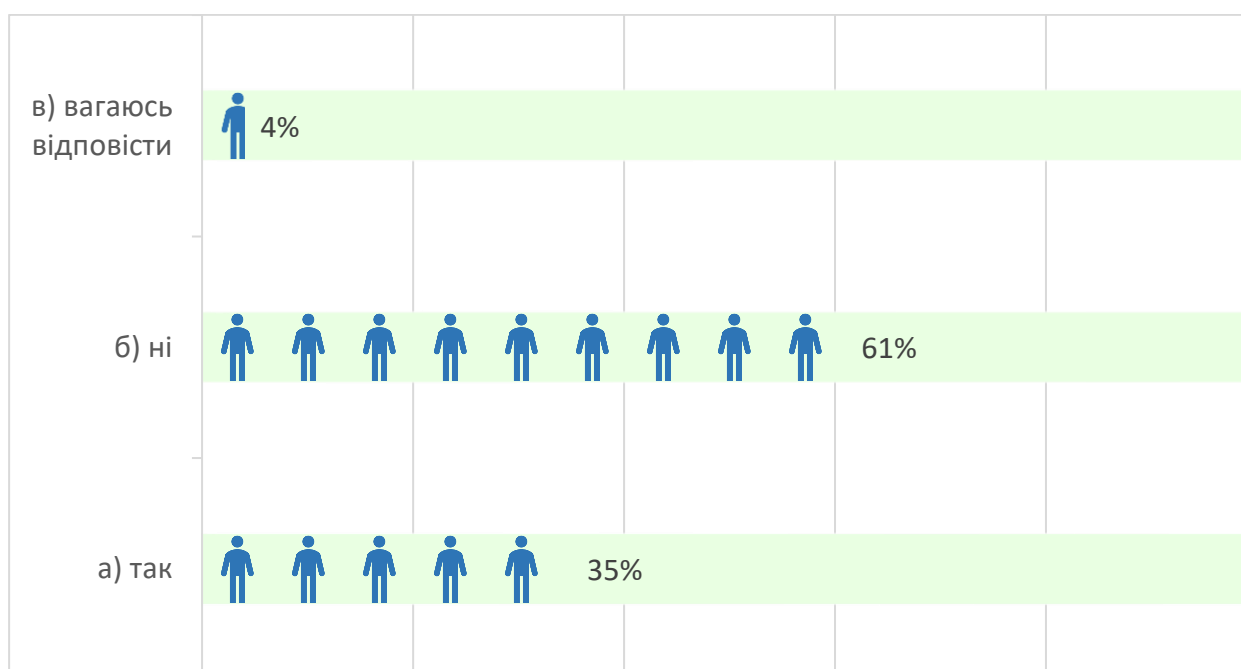
Чи варто надати стороні захисту право подавати клопотання про визнання доказу очевидно недопустимим на стадії досудового розслідування

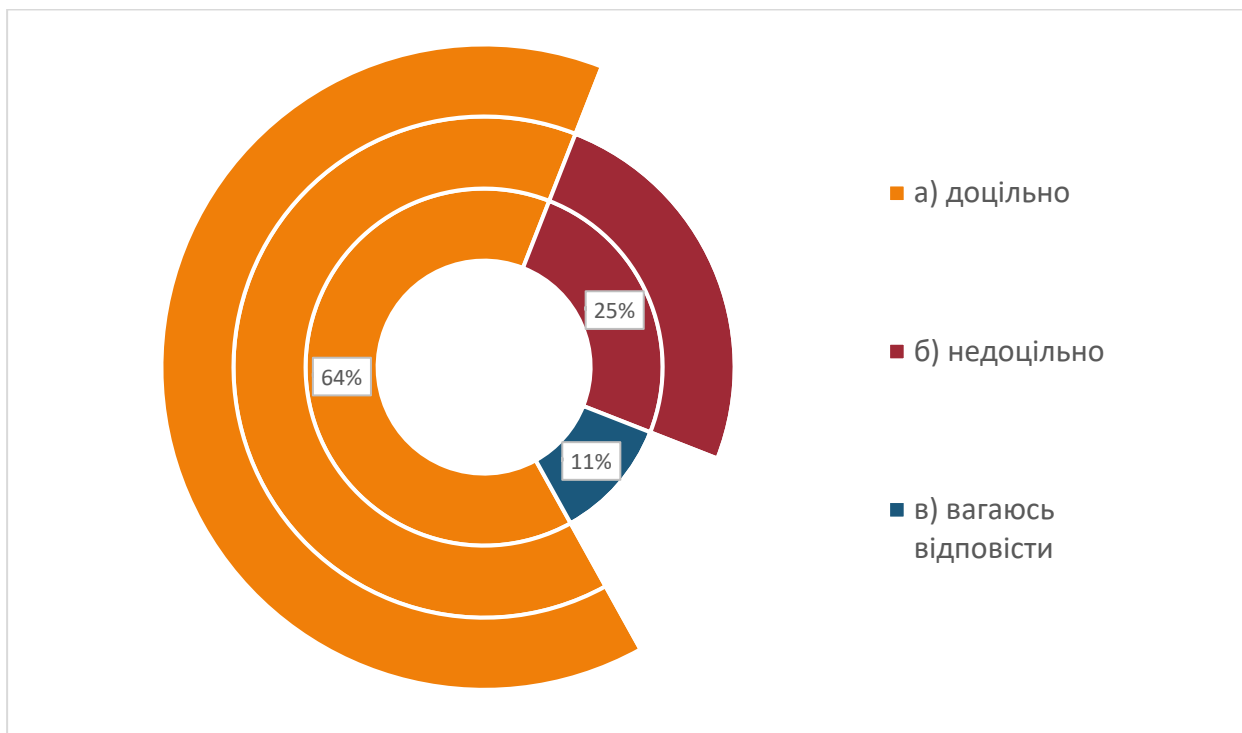
Точка зору щодо доцільності закріплення у КПК України необхідності винесення судом ухвали за результатом розгляду клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими

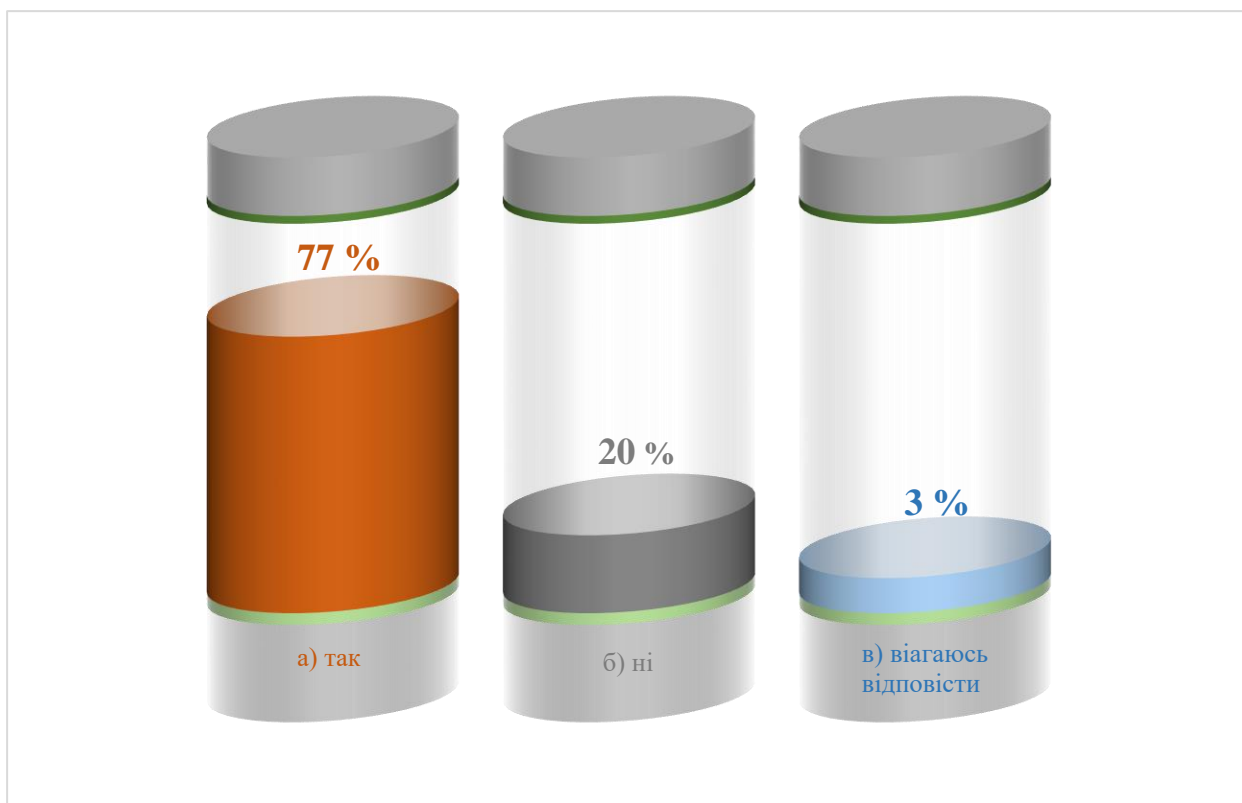
Чи вважаєте Ви оптимальним визначений наразі у КПК України процесуальний порядок (у частині дотримання розумних строків) вирішення питання щодо віднесення доказів до очевидно недопустимих?

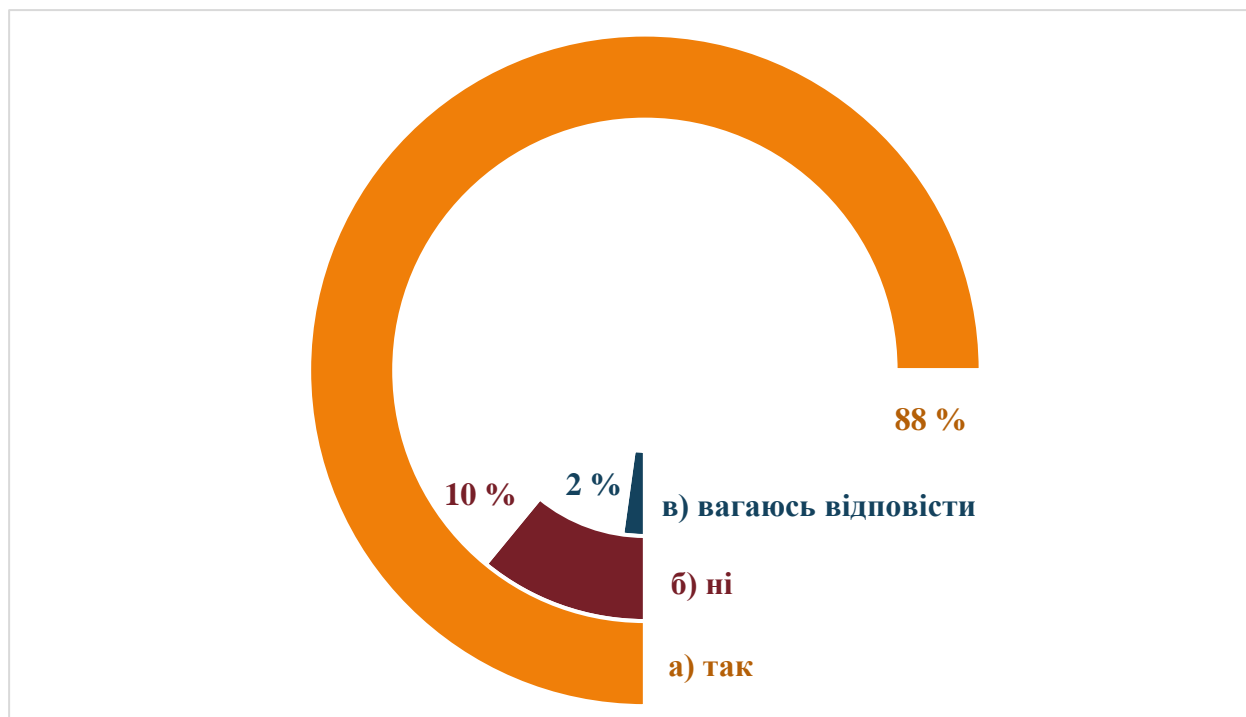
Точка зору щодо доцільності встановлення строків досудового розслідування кримінальних проступків до дня повідомлення особі про підозру?

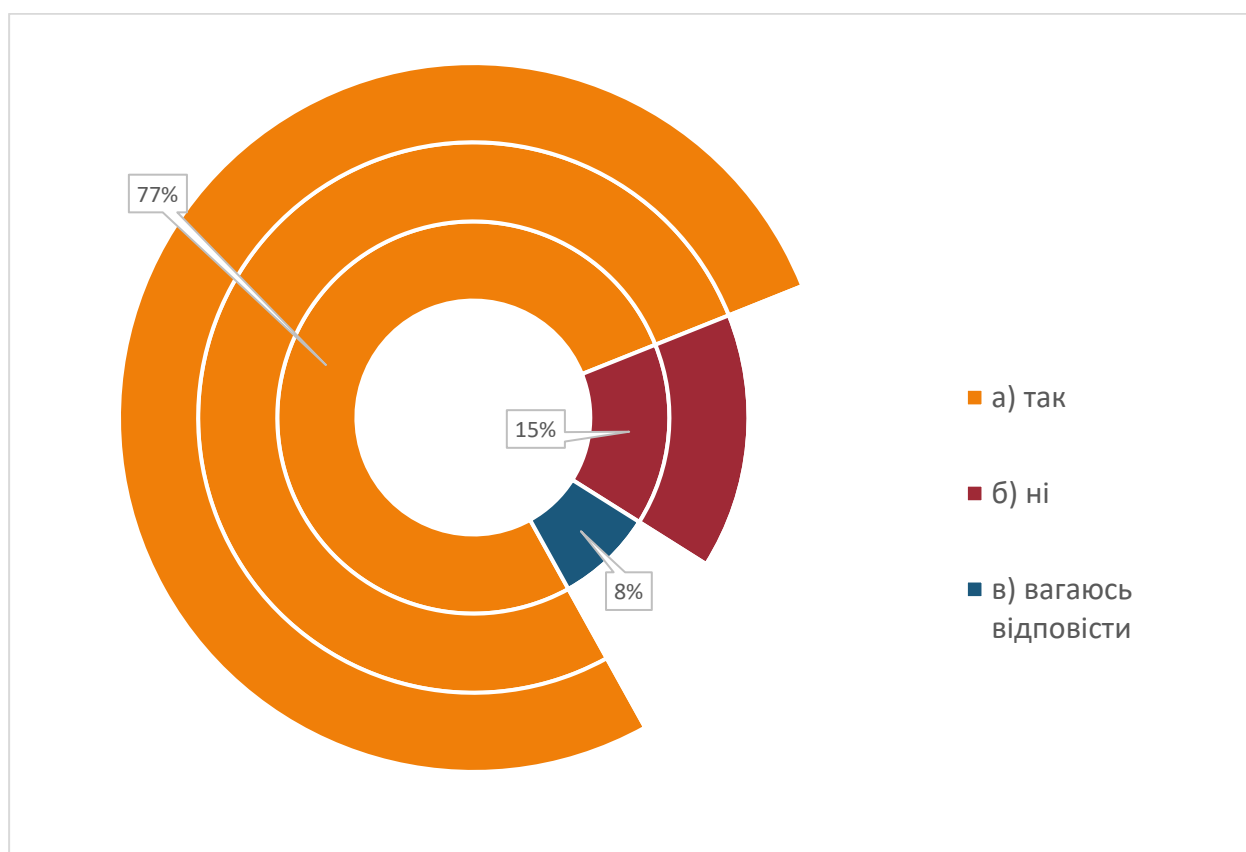
Чи потребує належної правової регламентації у КПК України процедура визнання доказів очевидно недопустимими на стадії судового розгляду у кримінальному процесі України?

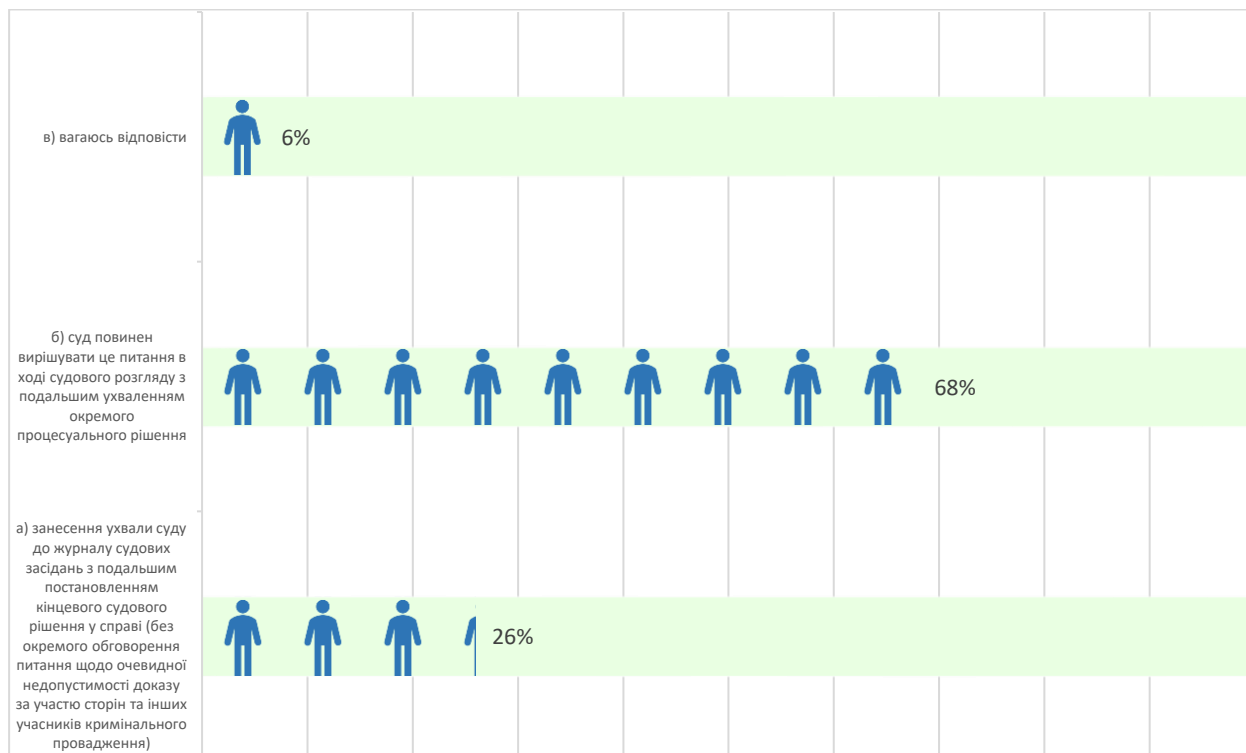
Чи зобов'язаний суд визнавати докази очевидно недопустимими за власною ініціативою під час судового розгляду?

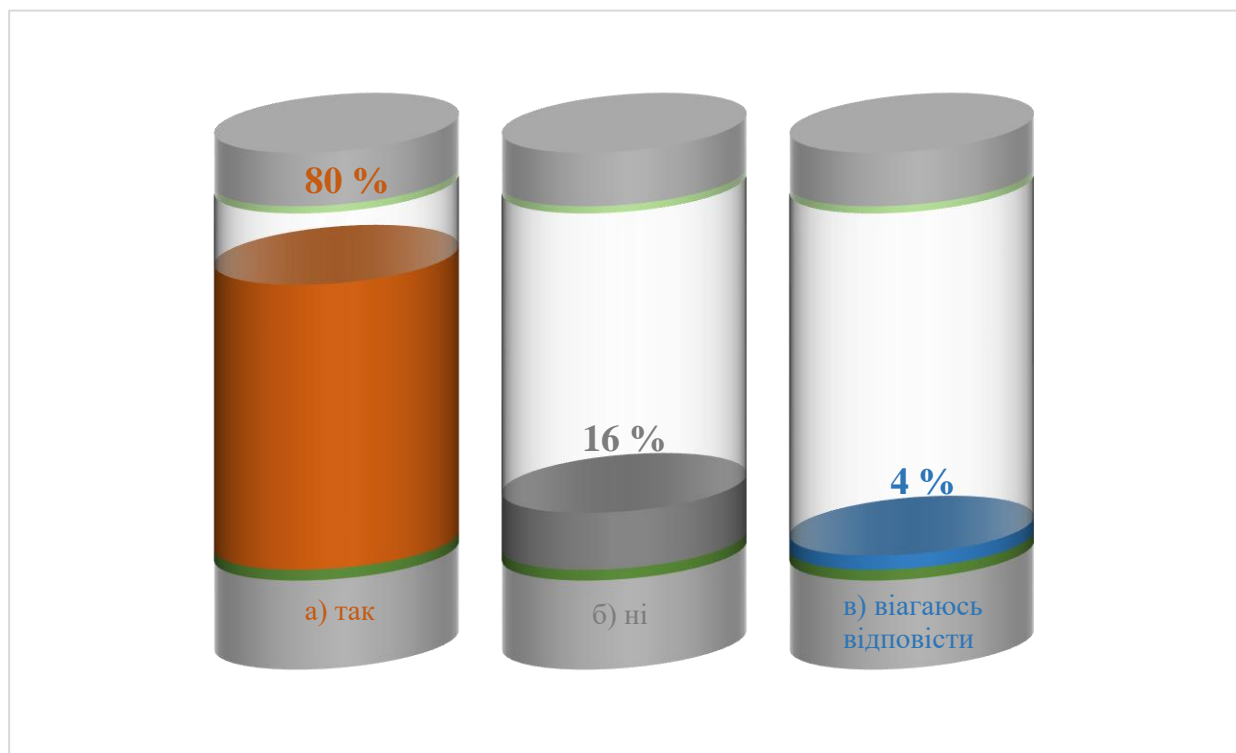
Чи обов'язковим є винесення на обговорення учасниками судового розгляду питання щодо очевидної недопустимості доказу у кримінальному провадженні?

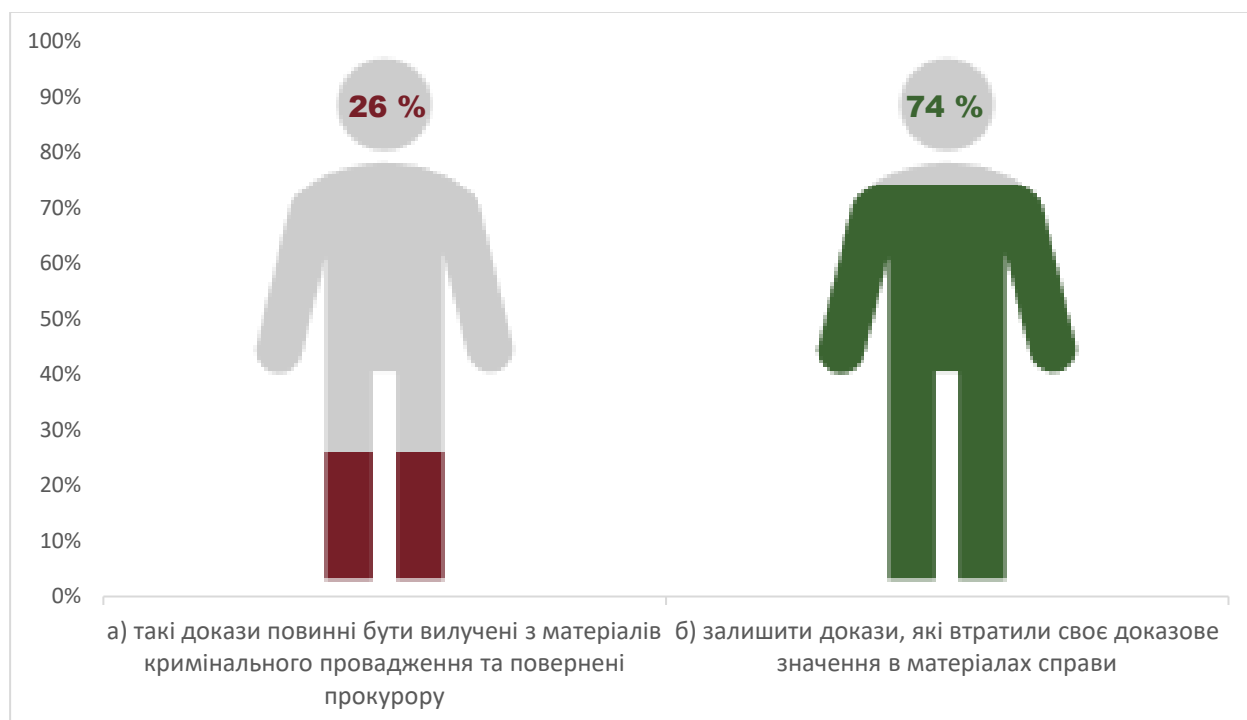
Який порядок визнання доказів очевидно недопустимими за результатами розгляду клопотання, поданого в порядку ч. 3 ст. 89 КПК України, Ви вважаєте оптимальним?

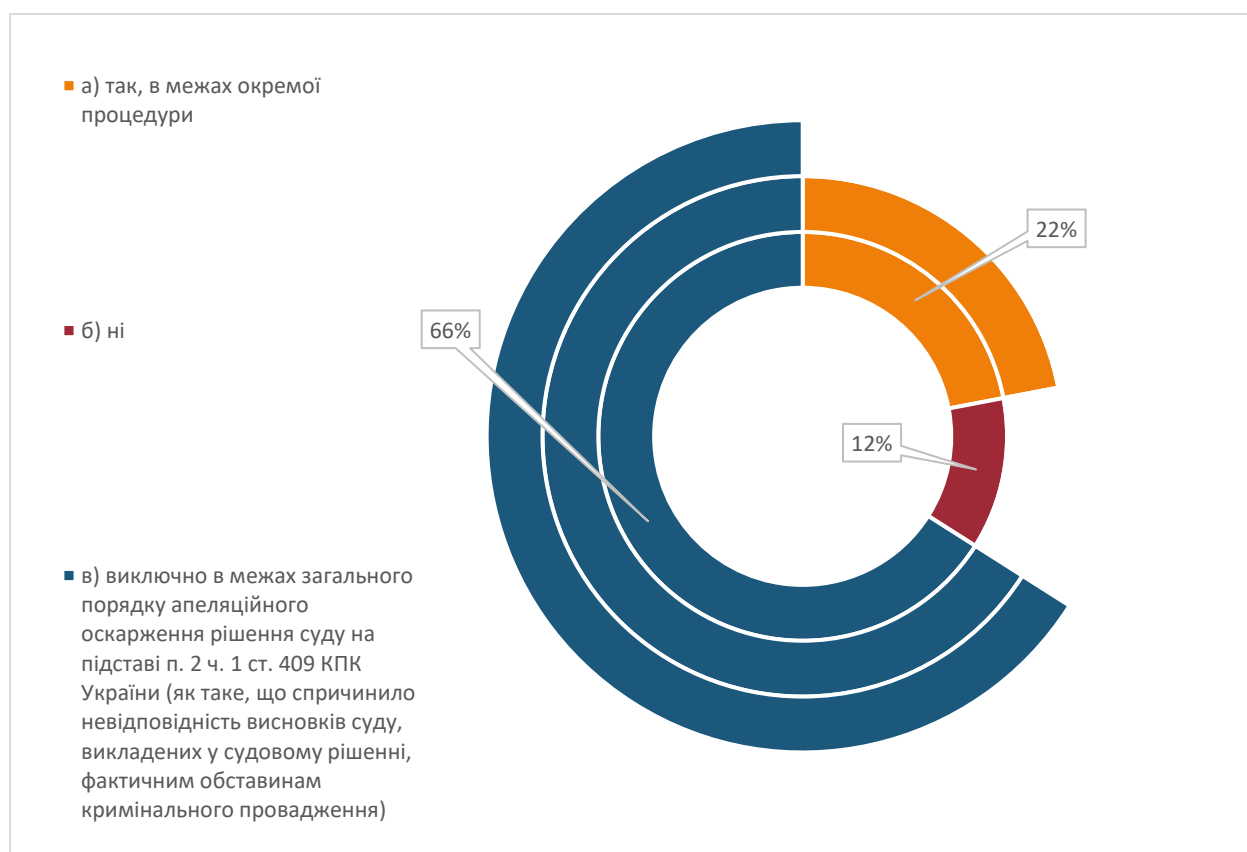
Чи повинен суд відображати у вироку (ухвалі) мотивовану оцінку свого рішення, пов'язаного з визнанням доказів очевидно недопустимими?

Яке рішення повинен ухвалити суд щодо подальшої «долі» доказів, які були визнані ним очевидно недопустимими?

Точка зору щодо визначення у КПК України права на апеляційне оскарження ухвали суду про визнання доказу очевидно недопустимим?

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проєкту Закону України «Про внесення змін до кримінального процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів щодо забезпечення допустимості доказів у кримінальному провадженні»

Зміст положення (норми) чинного КПК України	Зміст відповідного положення (норми) проєкту КПК України
<p>Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини</p> <p>1. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.</p> <p>2. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:</p> <p>1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;</p> <p>2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;</p> <p>3) порушення права особи на захист;</p> <p>4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;</p> <p>5) порушення права на перехресний допит;</p> <p>3. Недопустимими є також докази, що були отримані:</p> <p>1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;</p> <p>2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового</p>	<p>Стаття 87. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини</p> <p>1. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.</p> <p>2. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:</p> <p>1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;</p> <p>2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;</p> <p>3) порушення права особи на захист;</p> <p>4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;</p> <p>5) порушення права на перехресний допит;</p> <p>3. Недопустимими є також докази, що були отримані:</p> <p>1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;</p> <p>2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень;</p> <p>3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у</p>

<p>розслідування кримінальних правопорушень;</p> <p>3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження;</p> <p>4) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.</p> <p>4. Докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.</p> <p>5. В умовах воєнного стану положення цієї статті застосовуються з урахуванням особливостей, визначених статтею 615 цього Кодексу.</p>	<p>зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження;</p> <p>4) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.</p> <p>4. Докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.</p> <p>5. <i>Вирішуючи питання про недопустимість доказу, отриманого внаслідок порушення прав та свобод людини, суд має ураховувати неминучість його виявлення, незалежно від порушення прав підозрюваного, в результаті чого такий доказ може бути визнаний допустимим.</i></p> <p>6. В умовах воєнного стану положення цієї статті застосовуються з урахуванням особливостей, визначених статтею 615 цього Кодексу.</p>
<p>Стаття 89. Визнання доказів недопустимими</p> <p>1. Суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення.</p> <p>2. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате.</p> <p>3. Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими.</p>	<p>Стаття 89. Визнання доказів недопустимими</p> <p>1. Суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення.</p> <p>2. Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими.</p>
	<p>Стаття 89¹. Визнання доказів очевидно недопустимими</p> <p>1. <i>Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а</i></p>

	<p><i>також цивільний позивач, цивільний відповідач, їхні представники в частині, що стосується цивільного позову, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими, наводити заперечення проти цього.</i></p> <p><i>2. За результатами розгляду клопотання про визнання доказів очевидно недопустимими суд виносить ухвалу. Встановлення очевидної недопустимості доказу тягне за собою неможливість його використання в кримінальному провадженні».</i></p>
<p>Стаття 92. Обов'язок доказування</p> <p>1. Обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, - на потерпілого.</p> <p>2. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.</p>	<p>Стаття 92. Обов'язок доказування</p> <p>1. Обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, - на потерпілого.</p> <p>2. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на учасника кримінального провадження, що їх надає.</p>
<p>Стаття 219. Строки досудового розслідування</p> <p>1. Строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.</p> <p>3. З дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене:</p> <p>1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298² цього Кодексу;</p> <p>2) протягом двадцяти діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення</p>	<p>Стаття 219. Строки досудового розслідування</p> <p>1. Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу, до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.</p> <p>2. Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу, до дня повідомлення особі про підозру становить:</p> <p>1) шість місяців - у кримінальному провадженні щодо проступку;</p> <p>2) дванадцять місяців - у кримінальному</p>

кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298⁴ цього Кодексу;

4) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

4. Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 цього Кодексу. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини третьої цієї статті;

2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину;

3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

5. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею, крім дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею, крім випадків винесення такої постанови у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу.

провадженні щодо нетяжкого злочину;

3) вісімнадцять місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Строк досудового розслідування, передбачений частиною другою цієї статті, не обчислюється у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтями 437 - 439 чи частиною першою статті 442 Кримінального кодексу України.

3. З дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене:

1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298² цього Кодексу;

2) протягом двадцяти діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298⁴ цього Кодексу;

4) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

4. Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 цього Кодексу. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у виняткових випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини третьої цієї статті;

2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні нетяжкого злочину;

3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

5. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового

6. Загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому статтею 217 цього Кодексу, визначається:

1) у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, - шляхом поглинання меншого строку більшим;

2) у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, - шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченої частиною другою цієї статті.

7. Обрахований відповідно до частини четвертої цієї статті загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, зазначеним у частині четвертій статті 295 цього Кодексу, про що ним виноситься відповідна постанова. У разі необхідності одночасно з обрахуванням загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні може бути вирішено питання його продовження.

розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 цього Кодексу, не включається у строки, передбачені цією статтею, крім дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею, крім випадків винесення такої постанови у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу.

6. Загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому статтею 217 цього Кодексу, визначається:

1) у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, - шляхом поглинання меншого строку більшим;

2) у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, - шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченої частиною другою цієї статті.

При об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому статтею 217 цього Кодексу, якщо досудове розслідування хоча б в одному з них здійснюється щодо злочинів, передбачених статтями 437 - 439 чи частиною першою статті 442 Кримінального кодексу України, загальний строк досудового розслідування, встановлений частиною другою цієї статті, не обчислюється.

7. Обрахований відповідно до частини четвертої цієї статті загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, зазначеним у частині четвертій статті 295 цього Кодексу, про що ним виноситься відповідна постанова. У разі необхідності одночасно з обрахуванням загального строку в об'єднаному

	кримінальному провадженні може бути вирішено питання його продовження.
<p>Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи</p> <p>1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; 3¹) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. <p>Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав;</p> <p>3¹) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі;</p> <p>4¹) втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння;</p> <p>5) помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;</p> <p>6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;</p> <p>7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його</p>	<p>Стаття 284. Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи</p> <p>1. Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; 3¹) не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. <p>Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав;</p> <p>4¹) втратив чинність закон, яким встановлювалася кримінальна протиправність діяння;</p> <p>5) помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;</p> <p>6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;</p> <p>7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;</p> <p>8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;</p>

представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9² розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України;

9¹) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, дізнавачу, прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав;

10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

2. Кримінальне провадження закривається судом:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

1¹) з підстави, передбаченої пунктом 3¹ частини першої цієї статті;

1¹) з підстави, передбаченої пунктом 3¹ частини першої цієї статті;

1²) з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої цієї статті, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом;

3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення,

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 92 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України;

9¹) існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, дізнавачу, прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав;

10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру.

2. Кримінальне провадження закривається судом:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

1²) з підстави, передбаченої пунктом 41 частини першої цієї статті, якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти закриття за цією підставою;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом;

3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 92 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

3. Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру,

передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9² розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України.

3. Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому цим Кодексом.

4. Про закриття кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому цим Кодексом.

Слідчий, дізнавач приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4¹, 9, 9¹ частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження, у тому числі щодо підозрюваного, з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, крім випадку, передбаченого абзацом четвертим або п'ятим цієї частини.

Закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 3¹ частини першої цієї статті, здійснюється судом за клопотанням прокурора.

Закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої цієї статті, здійснюється прокурором, якщо підозрюваний проти цього не заперечує. За відсутності згоди підозрюваного кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, з урахуванням особливостей, визначених главою 36¹ цього Кодексу.

Постанова про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї

закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому цим Кодексом.

4. Про закриття кримінального провадження слідчий, дізнавач, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому цим Кодексом.

Слідчий, дізнавач приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4¹, 9, 9¹ частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження, у тому числі щодо підозрюваного, з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, крім випадку, передбаченого абзацом четвертим або п'ятим цієї частини.

Закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 3¹ частини першої цієї статті, здійснюється судом за клопотанням прокурора.

Закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої цієї статті, здійснюється прокурором, якщо підозрюваний проти цього не заперечує. За відсутності згоди підозрюваного кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, з урахуванням особливостей, визначених главою 36¹ цього Кодексу.

Постанова про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї статті, приймається прокурором з урахуванням особливостей, визначених частиною десятою цієї статті.

5. Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення.

6. Копія постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому,

статті, приймається прокурором з урахуванням особливостей, визначених частиною десятою цієї статті.

5. Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення.

6. Копія постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, одному із близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику померлого, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

7. Якщо обставини, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9, 9¹, 10 частини першої цієї статті, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктами 2, 3 частини другої цієї статті, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

У разі якщо суд встановить наявність підстав для закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, суд на будь-якій стадії судового провадження зобов'язаний з'ясувати та врахувати думку

прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, одному із близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику померлого, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

7. Якщо обставини, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Якщо обставини, передбачені пунктами 5, 6, 7, 8, 9, 9¹ частини першої цієї статті, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктами 2, 3 частини другої цієї статті, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

У разі якщо суд встановить наявність підстав для закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, суд на будь-якій стадії судового провадження зобов'язаний з'ясувати та врахувати думку обвинуваченого щодо закриття кримінального провадження.

Ухвала про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї статті, постановляється судом з урахуванням особливостей, визначених частиною десятою цієї статті.

Ухвала про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 41 частини першої або пунктом 12 частини другої цієї статті, постановляється судом з урахуванням особливостей, визначених статтею 479² цього Кодексу.

8. Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої

обвинуваченого щодо закриття кримінального провадження.

Ухвала про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї статті, постановляється судом з урахуванням особливостей, визначених частиною десятою цієї статті.

Ухвала про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4¹ частини першої або пунктом 1² частини другої цієї статті, постановляється судом з урахуванням особливостей, визначених статтею 479² цього Кодексу.

8. Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої цієї статті, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. В цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом.

10. За наявності підстави для закриття кримінального провадження, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї статті:

1) прокурор - до винесення постанови про закриття кримінального провадження направляє одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику померлого письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку із смертю підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження;

2) суд - до постановлення ухвали про закриття кримінального провадження направляє у порядку, передбаченому цим Кодексом для вручення повідомлень, одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику обвинуваченого копію клопотання прокурора про закриття кримінального провадження із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям

пунктом 1 частини другої цієї статті, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. В цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом.

9. Якщо закінчилися строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру, встановлені частиною першою статті 219 цього Кодексу, слідчий суддя може винести ухвалу про закриття кримінального провадження за клопотанням іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника.

10. За наявності підстави для закриття кримінального провадження, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї статті:

1) прокурор - до винесення постанови про закриття кримінального провадження направляє одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику померлого письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку із смертю підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження;

2) суд - до постановлення ухвали про закриття кримінального провадження направляє у порядку, передбаченому цим Кодексом для вручення повідомлень, одному з близьких родичів або члену сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захиснику обвинуваченого копію клопотання прокурора про закриття кримінального провадження із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження. Кримінальне провадження закривається, якщо у 10-денний строк не надійшло клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження. Клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження розглядається прокурором у строки та порядку, передбачені статтею 220 цього Кодексу.

<p>кримінального провадження. Кримінальне провадження закривається, якщо у 10-денний строк не надійшло клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження. Клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження розглядається прокурором у строки та порядку, передбачені статтею 220 цього Кодексу.</p> <p>11. Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.</p>	<p>11. Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.</p>
--	---

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

« **Сергій Чернявський**
2024 р.

АКТ

м. Київ

№ 201-4p16.12. 2024

Впровадження результатів дисертації
Кичко Інни Михайлівни «Визнання
доказів очевидно недопустимими у
кримінальному провадженні» в
наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника поліції
Віктора Корольчука;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Андрія Містюка;
- завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук,
доцента, підполковника поліції Оксани Хабло;
- завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ
№ 1, доктора юридичних наук, професора, майора поліції Андрія Вознюка;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на
здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові
праці аспірантки кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Кичко Інни
Михайлівни на тему: «Визнання доказів очевидно недопустимими у
кримінальному провадженні» та на основі проведеного аналізу зробила
висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних
положень і практичних рекомендацій спрямованих на удосконалення
методологічних та практичних досліджень в галузі кримінального процесу, що
дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності
Національної академії внутрішніх справ.

Проаналізовано основні результати дослідження Кичко І.М., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Тецька І.М., Лук'янчиков Є.Д. Проблемні питання допустимості доказів щодо проступків після закінчення строків досудового розслідування. *Науковий вісник УжНУ*. Вип. 79(2). 2023. С. 256–261. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.39>
2. Тецька І.М., Лук'янчиков Є.Д. Проблемні питання допустимості доказів при визначенні або зміні підслідності прокурором. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Вип. 3. 2023. С. 244–250. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-3-244-250>
3. Тецька І. М. Сучасний стан наукових досліджень оцінки доказів з позиції їх відповідності критерію допустимості. *Європейський правничий часопис*. Вип. 3. 2024. С. 120–126. DOI: [https://doi.org/36919/3041-1149\(Print\).3.2024.120-126](https://doi.org/36919/3041-1149(Print).3.2024.120-126)
4. Кичко І.М. Міжнародні стандарти визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. Наукові перспективи. Вип. 11(53). 2024. С. 822–833. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)-822-833](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-822-833)
5. Тецька І.М. Встановлення та визнання очевидно недопустимих доказів під час судового розгляду як гарантія дотримання засад кримінального провадження. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови з метою забезпечення сталого розвитку: матер. міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 9 груд., 2022 р.)*. Київ, 2022. С. 317–319.
6. Тецька І.М. Закриття кримінального провадження щодо проступків за закінченням строків досудового розслідування на підставі ухвали слідчого судді. *Modern methods for the development of science. Abstracts of I International Scientific and Practical Conference Haifa, Israel (January 09 – 11, 2023)*. С. 118–123. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/01/MODERN-METHODS-FOR-THE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE.pdf>
7. Тецька І. Незаконне здійснення повідомлення про підозру адвокату в разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України: матер. кругл. столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу (м. Київ, 27 жовт. 2023 р.)*; редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ, 2023. С. 336–338.
8. Тецька І. Недопустимість доказів при вилученні майна під час обшуку у адвоката у разі подання заяви про зупинення адвокатської діяльності. *Військові кримінальні правопорушення та особливості їх розслідування* : матер. кругл. столу, провед. в межах Днів науки (м. Київ, 26 січ. 2024 р.). Київ, 2024. С. 133–137.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Кичко І.М. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних

посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Оксана ХАБЛО
 Андрій ВОЗНЮК
 Людмила ГАЙДАР